

**Šiaulių Universiteto
Humanitarinio Fakulteto
Istorijos katedra**

Valdas Zakaras
Istorijos specialybės
IV kurso studentas

**Politinio gyvenimo peripetijos Radviliškyje
1988-1995 m.**

Bakalauro darbas

Darbo vadovas – doc. dr. Arūnas
Gumuliauskas

Darbas originalus – Valdas Zakaras

.....

Šiauliai,
2011

Turinys

Įvadas.....	3
1. Tautinio Atgimimo laikotarpis Lietuvoje.....	10
1.1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio priešistorė.....	10
1.2. LKP požiūris į tautinį Atgimimą.....	11
2. Politinio gyvenimo permainos Radviliškyje Atgimimo laikotarpiu.....	15
2.1. LPS Radviliškio Iniciatyvinės grupės susikūrimas ir veikla.....	15
2.2. LPS Radviliškio tarybos įstatai.....	18
2.3. LPS Radviliškio tarybos politinės kovos peripetijos.....	22
3. Radviliškiečių politinio gyvenimo pasirinkimo galimybė daugiapartinės sistemos sąlygomis.....	30
3.1. Lietuvos daugiapartinės sistemos kūrimosi priežastys.....	30
3.2. Radviliškiečių politinių simpatijų išraiška 1992 m. LR Seimo rinkimuose.....	31
3.3. Radviliškiečių politinis pasirinkimas pirmuose LR Prezidento rinkimuose.....	33
4. Politinės kovos dėl valdžios peripetijos Radviliškio rajono savivaldybėje.....	37
4.1. Sąjūdžio politinės transformacijos Radviliškyje.....	37
4.2. Pirmieji demokratiniai savivaldybės Tarybos rinkimai rajone.....	42
4.3. Politinė padėtis Radviliškio rajone daugiapartinės sistemos sąlygomis.....	45
4.4. Politinių simpatijų kaita 1995 m. rajono savivaldos rinkimuose.....	47
Išvados.....	52
Šaltinių ir literatūros sąrašas.....	56
Politinio gyvenimo peripetijos Radviliškyje 1988-1995 m. (Santrauka).....	59
The peripeteias of political life in Radviliškis (1988-1995) (Summary).....	60
Santrumpos.....	61
Priedai.....	62

Ivadas

Tyrimo tema. Antroji sovietinė okupacija Lietuvoje buvo sutikta priešišškai. Prasidėjo partizaninis karas, kuris nuslopintas 1953 m.. Ši nesėkmė nesustabdė lietuvių tautos laisvės siekio. Prasidėjo aktyvioji bei pasyvioji rezistencija. Septintajame dešimtmetyje iš Sovietų Sąjungos į Lietuvą persimetė disidentinis judėjimas. Ilgainiui krašte ėmė steigtis nelegalios politinės bei žmogaus teisių gynimo organizacijos. Tad vidinės priežastys Nepriklausomybei atstatyti ne tik egzistavo visą okupacinį laikotarpį, bet ir nuolat stiprėjo. Dabar tereikėjo palankaus išorinio faktoriaus poveikio. Juo tapo Šaltojo karo pabaiga. Sudėtine šio išorinio faktoriaus dalimi galima laikyti prasidėjusią pertvarkos politiką Sovietų Sąjungoje. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau LPS) atvedė Lietuvą į Nepriklausomybę, prikėlė šalį naujam gyvenimui. Į judėjimą už laisvę įsijungė didžioji tautos dalis. Sąjūdis palietė ir Radviliškį, kuriame, priešingai nei kituose žemės ūkio rajonuose, tautinis Atgimimas labiau įtakojo politinio gyvenimo permainas.

Sąjūdis, remdamasis Mahatma Gandžio vadovaujamo satjagraha judėjimo Indijoje pavyzdžiu¹, deklaravo taikos pasipriešinimo idėją. Indams jis atnešė teigiamų rezultatų. 1947 m. rugpjūčio 15 d. anglai pagaliau pripažino Indijos nepriklausomybę. Pasirinkdami „dainuojančios revoliucijos“ kelią lietuviai, kaip parodė vėlesni kruvini įvykiai Tbilisyje ir Baku, nesuklydo.

Kalbant apie moderniosios Lietuvos demokratinės valstybės atkūrimą, negalima pamiršti didžių tautos, valstybės netekčių, kurias kraštas patyrė svetimųjų valdymo laikotarpiu. Tai buvo okupantų fizinio ir dvasinio genocido, smurto politika. Pastarosios esmė – tradicinio valstybės bei visuomenės gyvenimo suniokojimas. Todėl Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis pirmiausia ir susikūrė kaip savaveiksmis nepriklausomas judėjimas visuomenės atsinaujinimui vykdyti, socialinei pažangai spartinti. Šio judėjimo pirminis tikslas buvo atgaivinti tautines tradicijas, supažindinti plačiąją visuomenę su Lietuvos istoriniu keliu, puoselėti gimtąją kalbą. Ilgainiui LPS virto organizacija, pradėjusia vadovauti politiniam tautos išsivadavimui. Nuo 1989 m. vasario 15 d. Sąjūdis aiškiai pradėjo deklaruoti idėją dėl Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atstatymo galimybės. Siekiant realizuoti užsibrėžtą tikslą, reikėjo pakeisti politinio gyvenimo tradicijas. Sovietinės okupacijos metais visi svarbiausi sprendimai buvo nuleidžiami iš viršaus. Paprasti žmonės neturėjo galimybės dalyvauti šalies valdyme. Sąjūdžiui siekiant pagrindinio tikslo, reikėjo perimti krašto politinį vairą į savas rankas.

Su Nepriklausomybės atkūrimu 1990 m. kovo 11 d. prasidėjo antrosios Lietuvos Respublikos laikotarpis, kardinaliai pakeitęs visų šalies žmonių gyvenimą. Iš esmės kito ir politinės sistemos būseną. Palaipsniui dingo žmonių politinių pažiūrų vienybė, išryškėjo idėjinis susiskaldymas. Iš savaveiksmio nepriklausomo judėjimo Sąjūdis virto visuomenine organizacija.

¹ Skirius J., Mahatma Gandis, *Istoriniai asmenys ir jų epocha*, Kaunas, 1997, p. 106-107.

Dar tautinio Atgimimo laikotarpiu prasidėjęs politinių partijų atkūrimo bei kūrimosi procesas antrojoje Lietuvos Respublikoje įgijo vis didesnę pagreitį. Didelį poveikį politinių jėgų poliarizacijai turėjo Sąjūdžio radikalėjimas. Anksčiau vyravusios jo nuosaikios jėgos ėmė užleisti savo pozicijas. Iki 1990 m. vasaros trukę nesutarimai parlamentiniame Sąjūdžio bloke paskatino pirmųjų Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo frakcijų atsiradimą. Sąjūdžio centro, nuosaikiųjų, tautos pažangos frakcijos tapo pagrindu naujiems visuomeniniams – politiniams judėjimams atsirasti.

Istoriografija ir šaltiniai. Sąjūdžio veikla Radviliškyje apskritai nėra nagrinėta. Tai – naujas tyrimo objektas, apie kurį jokiame leidinyje, jokiaje monografijoje nebuvo rašyta ar net užsiminta. Apie tai byloja ir LPS dokumentų, sąjūdininkų atsiminimų rinkinys pretenzingu pavadinimu „Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990 metais“². Deja, knygoje kalbama apie Sąjūdžio veiklą Joniškyje, Kelmėje, Pakruojuje, o Radviliškio problema – apeita. Dėl šios priežasties teko naudotis moksline literatūra, kurioje atsispindi bendros Atgimimo laikotarpio Lietuvoje politinio gyvenimo permainų tendencijos. Šia prasme verta dėmesio Česlovo Laurinavičiaus bei Vlado Sirutavičiaus monografija „Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo iki kovo 11-osios““³. Tai – pirmas publikuotas mokslinis Sąjūdžio tyrimas, kurį parašė profesionalūs istorikai. Tiesa, dar rūpimas laikotarpis atsispindi kolektyvinėse monografijose „Lietuva 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija“, „Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988-1991 metais“⁴ ir kt.. Sąjūdžio problematiką pradėjo nagrinėti ir buvę šio judėjimo aktyvūs veikėjai⁵.

Nagrinėti atgimimo laikotarpio politinio gyvenimo permainas ėmėsi ir Sąjūdžio aktyvistai. Antai Bronislovas Genzelis savo darbe⁶ stengėsi apžvelgti Sąjūdžio istoriją nuo pat pirmųjų kultūrinių judėjimų iki valstybingumo atkūrimo. Kita vertus, autorius dažnai pateikia subjektyvią nuomonę, neišvengia asmeniškumų, jo pateikti duomenys ne visada yra paremti šaltiniais. Dėl šių priežasčių knyga labiau primena atsiminimų žanro kūrinį nei mokslinę tautinio atgimimo istorijos studiją.

Trumpai kalbėdant apie Lietuvių istoriografijos tradicijas, galima pastebėti, jog Sąjūdžio moksliniai tyrinėjimai suintensyvėja, artėjant įvairioms Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo sukaktims. Antai, minint antrosios Lietuvos Respublikos nepriklausomybės dvidešimtmetį, 2010 m. sausio 26 d. Signatarų namuose buvo pristatyta Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 20-mečiui

² Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990 metais, sudaryt. I. Vasinauskaitė, Vilnius, 1998.

³ Laurinavičius Č., Sirutavičius V., Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios, XII t., I dalis, Vilnius, 2008.

⁴ Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija, sudaryt. A. Anušauskas, J. Banionis, Č. Bauža, Vilnius, 2005; Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988-1991 metais: kolektyvinė monografija, Vilnius, 2000.

⁵ Genzelis B., *Sąjūdis. Priešistorė ir istorija*, Vilnius, 1997; Čepaitis V. J., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Vilnius, 2006.

⁶ Genzelis B., *Sąjūdis. Priešistorė ir istorija*, Vilnius, 1997.

skirta knyga „Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988-1991 m.“, kurią sudarė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Inicijatyvinės grupės narys, Sąjūdžio Seimo tarybos narys Bronius Genzelis ir Seimo Parlamentarizmo istorijos ir atminimo įamžinimo skyriaus vedėja Angonita Rupšytė. Kaip buvo teigta leidyklos „Šviesa“ pranešime, knygoje pateikiama smulki Sąjūdžio įsikūrimo istorija ir įvairiapusė šio judėjimo analizė. Pirmą kartą knygos autoriai surinko abėcėlinį aktyvių Sąjūdžio dalyvių ir talkininkų sąvadą, pateikė Sąjūdžio organizacinę struktūrą miestuose bei rajonuose. Rašant knygą aktyviai talkino Sąjūdžio dalyviai, politikai, valstybės veikėjai, žinomi istorijos mokslininkai: doc dr. Alvydas Anušauskas, Kęstutis Bartkevičius, Virgilijus Juozas Čepaitis, Romualdas Ozolas, Antanas Tyla ir kt..

Galima teigti, jog istorikai, tyrinėjantys antrosios Lietuvos Respublikos politinės raidos tematiką, žengia tik pirmuosius žingsnius. Jie, kaip ir dera, pirmiausia didelį dėmesį skiria politinio gyvenimo peripetijų šalies sostinėje istorinei analizei. Tačiau, tenka apgailestauti, kad naujausioje lietuvių istoriografijoje tarsi antraeilį vaidmenį užima antrosios Lietuvos Respublikos partijų istorija. Tad partijų veiklos mokslinių tyrinėjimų lauke pagrindinis vaidmuo atiteko politologams. Daug dėmesio pastarieji skiria politinei sistemai, rinkimams ir t.t.. Visa tai puikiai atsispindi kolektyvinėje monografijoje „Lietuvos politinė sistema: sąrangą ir raidą“⁷. Vis dėlto reiktų paminėti, kad daugiausiai partinę istoriją yra tyrinęję Vytauto Didžiojo universiteto politologų organizuotas šalies mokslininkų susibūrimas⁸. Knyga susideda iš dviejų dalių. Pirmojoje – patalpinti moksliniai straipsniai, skirti apibendrinančiai ir lyginamajai Lietuvos partijų raidos analizei, jų populiarumui pagal viešosios nuomonės apklausas. Antrąją dalį sudaro atskiroms partijoms skirti straipsniai. Tačiau dėl techninių priežasčių aptartos ne visos politinės organizacijos.

Lietuvių istoriografijoje pastebima, kad istorikai savo darbuose dažniausiai apsiribojo Atgimimo laikotarpio įvykių šalies sostinėje analize. Tačiau džiugesį kelia tai, kad atsirado moksliniai bei kraštotyriniai darbai, kuriuose nagrinėjamas Atgimimo laikotarpis didžiuosiuose⁹ bei mažuosiuose miestuose¹⁰.

Atidžiai išnagrinėjus mokslines publikacijas Sąjūdžio tematika, galima pastebėti tendenciją, jog tyrinėjimai dažniausiai apsiriboja įvykių analize tik iki Nepriklausomybės atkūrimo. Bet svarbu pažymėti, jog po 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos istoriografijoje atsiranda antrosios Lietuvos Respublikos sąvoka.

Pagrindinę darbo šaltinių bazę sudaro dokumentai, saugomi Šiaulių apskrities archyve. Ten esančios bylos leido susipažinti su Radviliškio rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo

⁷ *Lietuvos politinė sistema: sąrangą ir raidą*, sudaryt. A. Krupavičius, A. Lukošaitis, Kaunas, 2004.

⁸ *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, sudaryt. A. Krupavičius, Kaunas, 1996.

⁹ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Mažeikiuose 1988-1998 m., sudaryt. A. Poškus; *Sąjūdis Šiaulių rajone*, sudaryt. E. Verseckaitė, Šiauliai, 2008.

¹⁰ Gumuliauskas A., Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Gruzdžiuose, *Gruzdžiai, Lietuvos valsčiai*, Vilnius, 2009.

komiteto veikla rūpimu laikotarpiu. Šių dokumentų medžiaga, nors ir nebuvo išsami, vis dėlto pagelbėjo, analizuojant sovietinės valdžios požiūrį į Sąjūdį. Archyvinės medžiagos stoka (LPS Radviliškio rajono taryba neišsaugojo savojo dokumentų archyvo) kompensuoja gauta informacija iš privačių buvusių sąjūdininkų archyvų bei iš periodinių spaudos publikacijų: laikraščio „Komunizmo aušra“, kuri po Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atgavimo buvo pervadinta į „Mūsų kraštą“. Nors laikraštyje „Komunizmo aušra“ nevengta kritikuoti Sąjūdžio bei juodinti šio judėjimo, tačiau leidinyje buvo galima apčiuopti Atgimimo dalyvių aštrią polemiką su komunistų partijos funkcionieriais. Dar vienas šaltinis, gautas iš asmeninio Sąjūdžio dalyvio archyvo, – LPS įstatai, kurie padėjo apibrėžti šio judėjimo veiklos barus.

Nagrinėdamas Radviliškio rajono rinkėjų simpatijų išraišką LR Seimo ir Prezidento rinkimuose pasiremiau LR Konstitucijos straipsniais. Šie straipsniai pagelbėjo presciziškai apibrėžti Seimo bei Prezidento institucijų kompetencijas. Taip pat šiame darbe naudoti internetiniai šaltiniai (pasiremiant vyriausiosios rinkimų komisijos internetinio puslapio (www.vrk.lt) balsavimo duomenimis palyginti LR Seimo, LR Prezidento rinkimų rezultatai Radviliškio rajone bei Lietuvoje).

Reiktų paminėti, kad Atgimimo metu Radviliškio sąjūdininkų iniciatyva leistas laikraštis „Kelias“. Nors daugelio šio leidinio numerių neišliko, tačiau pavyko atrasti septynis egzempliorius. „Kelias“ pradėtas leisti nuo pat 1989 m. vasario mėn. 14 d.. Jis ėjo iki pat Nepriklausomybės atgavimo. Vyriausiąją laikraščio redaktore dirbo Sąjūdžio aktyvistė, pedagogė Genovaitė Bagdonienė. Taip pat prie minėto leidinio publikavimo prisidėjo LPS Radviliškio tarybos pirmininkas, koordinatorius Antanas Stančikas, dailininkas Virginijus Baukys bei muzikos mokytojas Kęstutis Pakštas. Visi jie sudarė „Kelias“ redakcinę kolegiją ir buvo atsakingi už agitacinės medžiagos sklaidą bei viešuosius ryšius.

Rašant bakalauro darbą remtasi Radviliškio miesto savivaldybės archyve saugomomis bylomis. Nors jose neaptikta daug darbui tinkamos medžiagos, tačiau Tarybos deputatų sąrašai, sesijų dokumentai, įvairūs ūkiniai bei politiniai nutarimai palengvino darbą, nagrinėjant partinės sistemos kūrimosi ištakas mieste. Tyrinėjant rūpimą temą, susidurta su problema, kad ne visada buvo protokoluojami įvairūs posėdžiai, neišsaugoti visi dokumentai. Ieškant informacijos Radviliškio savivaldybės archyve teko susidurti su atsainiu požiūriu į dokumentacijos tvarkymą.

Tyrimo problema. Kalbant apie Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą Radviliškio rajone, galima pastebėti, jog jam trūko vieningo, aiškaus bei nuoseklaus tikslo, veiklos barų konceptualumo. Nenuostabu, kad bendros LPS veiklos koncepcijos neapibrėžtinumas 1994 m. paspartino šio judėjimo dezintegraciją tiek viešajame, tiek ir politiniame gyvenimo diskurse. Tiesą sakant, Radviliškio rajone, ypatingai pirmaisiais Nepriklausomybės metais, veikęs Sąjūdis visgi

nesugebėjo pasiūlyti jokios rimtesnės alternatyvos (tiek idėjinėmis, tiek ir organizacinėmis iniciatyvomis) besikuriančioms politinėms partijoms. Šis savaveiksmis nepriklausomas judėjimas, praradęs anksčiau turėtas dideles narių gretas, pamažu nunyko ir išsikvėpė. Todėl būtina darbe atskleisti, kaip rajone LPS virto stipria politine jėga, tačiau nunyko daugiapartinės sistemos gelmėse.

Temos aktualumas ir naujumas. Pasirinktos temos nagrinėjimas padeda suprasti, kaip Atgimimo bei laisvės idėjos sudygo ir pasklido Radviliškio rajone. Tuo pačiu atsakome į rūpimą klausimą, kodėl tyrinėjamame regione susidarė palanki politinė terpė, skirtingai nei Joniškio, Pakruojo rajonuose, Sąjūdžio jėgoms įsitvirtinti politiniame vietos gyvenime. Be to, šios temos tinkamas išnagrinėjamas panaikintų baltąsias dėmes LPS istorijoje (istoriografijoje nėra užsimenama apie politinio gyvenimo peripetijas Radviliškyje tiek Atgimimo, tiek antrosios LR laikotarpiu) bei pagelbėtų tinkamai atskleisti partinės sistemos kūrimosi ir formavimosi procesus bei politinės kovos dėl valdžios peripetijas regionuose.

Temos chronologinės ribos. Nagrinėjamo darbo chronologinės ribos apima tautinio Atgimimo bei antrosios Lietuvos Respublikos laikotarpius (nuo 1988 iki 1995m.). 1988 m. birželio 3d. susikūrė LPS Inicijatyvinė grupė Vilniuje. Nuo tada prasidėjo šio judėjimo istorija. 1990 m. kovo 11 d. atstatyta mūsų valstybės Nepriklausomybė. Galima teigti, jog būtent tą dieną Sąjūdis atliko savo istorinę misiją. Svarbu pažymėti, kad 1992 m. įvyko Lietuvos Respublikos Seimo, po metų LR Prezidento rinkimai, o 1995 m. – vietos savivaldybių rinkimai, kurie taipogi yra chronologinių ribų orientyrai.

Tyrimo objektas. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Inicijatyvinės grupės įkūrimas Radviliškio rajone reiškė politinio gyvenimo pokyčius. Rengtos viešos manifestacijos bei mitingai nepaliko abejingus eilinius rajono gyventojus. 1988 m. spalio 7 d. Radviliškio miesto „Žalgirio“ stadione įvyko pirmasis Sąjūdžio mitingas. Vietos žmonių palaikomas LPS spaudė rajono komunistus imtis pertvarkos. LKP, jausdamasi užspiesta į kampą, atleido laisvo žodžio, spaudos cenzūros varžtus. Po Nepriklausomybės atgavimo, išibėgėjus rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą maratonui, pradėta kalbėti apie Lietuvos valstybės atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos ir visiškai nepriklausomos valstybės atkūrimo prioritetus šalies gyvenime. Sąjūdis Radviliškio rajone tapo partijų kūrimosi centru: jo narių pagrindu ir iniciatyva steigėsi Lietuvos socialdemokratų, krikščionių demokratų bei liberalų sąjungos partijų skyriai. Sąjūdininkų veikla bei jos nunykimas, politinių organizacijų skyrių steigimas ir kova dėl valdžios – politinis gyvenimas Radviliškyje – tapo šių tyrinėjimų objektu.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Pagrindinis darbo tikslas – ištyrinėti politinio gyvenimo permainas Radviliškyje 1988-1995 m.. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, būtina realizuoti šiuos uždavinius:

1. – išnagrinėti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio priešistorę;
2. – atskleisti LKP požiūrį į tautinį Atgimimą;
3. – aptarti LPS Radviliškio Iniciatyvinės grupės susikūrimą ir veiklą;
4. – sugrupuoti LPS Radviliškio tarybos struktūrą (pagal LPS įstatus);
5. – įvardinti pagrindines LPS tarybos iškeltas idėjas bei atskleisti LPS Radviliškio tarybos politines kovos peripetijas;
6. – nustatyti Lietuvos daugiapartinės sistemos kūrimosi priežastis;
7. – atskleisti radviliškiečių politinių simpatijų kaitos priežastis 1992 m. LR Seimo rinkimuose;
8. – aptarti radviliškiečių politinio pasirinkimo aplinkybes pirmuose LR Prezidento rinkimuose;
9. – apžvelgti Sąjūdžio politines transformacijas Radviliškyje;
10. – išnagrinėti pirmuosius demokratinius savivaldybės Tarybos rinkimų rezultatus rajone;
11. – apibūdinti politinę padėtį Radviliškio rajone daugiapartinės sistemos sąlygomis;
12. – išanalizuoti vietos gyventojų politinių simpatijų kaitą 1995 m. Radviliškio rajono savivaldos rinkimuose bei aptarti porinkiminę situaciją.

Tyrimo metodai. Rengiant bakalauro darbą, naudoti šie tyrimo metodai:

1. analitinis metodas suteikė galimybę kritiškai, objektyviai bei nešališkai išanalizuoti surinktą archyvinę medžiagą;
2. remiantis lyginamuoju metodu, palygintos partijų nuostatos, palyginti LR Seimo, LR Prezidento rinkimų rezultatai Radviliškio rajone bei Lietuvoje;
3. naudojant statistinį kiekybinį metodą, statistiškai apdoroti įvairių rinkimų į atstovaujamosios valdžios institucijas rezultatai.

Darbo struktūra. Bakalauro darbas sudarytas iš keturių skyrių ir dvylikos poskyrių. Pirmame skyriuje, kurį sudaro du poskyriai, siekta apžvelgti Sąjūdžio ištakas, turėjusias lemiamos įtakos tautiniam Atgimimui Lietuvoje. Taipogi nagrinėjamas Lietuvos komunistų partijos požiūris į Sąūdį. Antrame skyriuje, kurį sudaro trys poskyriai, kalbama apie Sąūdį Radviliškyje. Analizuojamos jo susikūrimo aplinkybės, veikla, įstatai. Be to, tyrinėtos Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Radviliškio tarybos politinės kovo peripetijos, jos iškeltų idėjų įgyvendinimo problematika. Trečiame skyriuje, kurį sudaro trys poskyriai, analizuotos Lietuvos daugiapartinės sistemos kūrimosi priežastys, radviliškiečių politinių simpatijų kaita 1992 m. LR Seimo bei Prezidento, o taip pat 1995 m. rajono savivaldos rinkimuose. Ketvirtame skyriuje, sudarytame iš keturių poskyrių, nagrinėjamos Sąjūdžio politinės transformacijos Radviliškyje, pirmieji demokratiniai savivaldybės Tarybos rinkimai, politinė padėtis Radviliškio rajone daugiapartinės sistemos sąlygomis.

1. Tautinio Atgimimo laikotarpis Lietuvoje

1.1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio priešistorė

Nuo 1960 m. pradėjo plisti vadinamas disidentinis pasipriešinimas – žmogaus ir tautos teisių gynimas, naudojantis SSRS juridiniais aktais. Apie šių organizacijų kūrimą buvo skelbta viešai. Didelės įtakos tam turėjo Rusijos disidentai. Lietuvos disidentinis judėjimas nuo rusiškojo skyrėsi tuo, jog: „Lietuviai disidentai pirmiausia siekė tautinės politikos tikslų – atkurti savo šalies nepriklausomybę“¹¹. Taikytos ir kitokios sovietų okupacijai skausmingos pasipriešinimo formos. 1970 m. rudenį Pranas ir Algirdas Brazinskai išsiveržė į Vakarus, pranešdami pasauliui apie lietuvių širdyse teberusenanti laisvės troškimą. Panašiai pasielgė ir Simas Kudirka. 1972 m. gegužės 14 -ąją Kaune susidegino Romas Kalanta, protestuodamas prieš sovietinę okupaciją.

1972 m. vasario 7 d. Jungtinių Tautų generaliniam sekretoriui ir Sovietų Sąjungos Komunistų partijos (toliau SSKP) Centro Komitetui (toliau CK) išsiųstas memorandumas su 17 tūkstančių tikinčiųjų parašų. Taip pranešta apie religinių teisių pažeidimus ir persekiojimus Lietuvoje. Tų pačių metų kovo 19 d. pasirodė kunigo Sigito Tamkevičiaus sudarytas ir redaguotas pirmasis „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos“ numeris. Tai buvo vienas iš labiausiai paplitusių, pasaulį pasiekusių, leidinių, kurio iniciatoriai – kunigai Sigitas Tamkevičius ir Jonas Boruta. Leidyba buvo derinta su vyskupais Vincentu Sladkevičiumi ir Julijonu Steponavičiumi. „Kronikos“ keliaiėjo į Vakarus per Maskvos disidentus Sergejų Kovaliovą ir Andrejų Sacharovą. Leidėjai būdavo saugumo išaiškinami, nuteisiami, tačiau jų vieton stodavo kiti. Paskutinis šio leidinio numeris pasirodė 1988 m.

Nuo 1976 metų, kai 35 valstybės (tarp jų ir SSRS) Helsinkyje pasirašė Baigiamąjį Aktą, kuriame iškilmingai pasižadėjo ginti, gerbti žmogaus teises, disidentinis judėjimas Sovietų Sąjungoje tapo įteisintas, kryptingas. Tais metais A. Sacharovo iniciatyva Maskvoje įkurta grupė minėto akto pažeidimams tirti ir apie tai informuoti pasaulio bendruomenę bei aktą pasirašiusių valstybių vyriausybes.

1976 m. lapkričio 25 d. tokia grupė pasiskelbė veikianti Vilniuje. Ją organizavo Viktoras Petkus, kunigas Karolis Garuckas, žymus rašytojas Tomas Venclova ir kt. 1977 m. liepos 20 d. sudarytas bendras Lietuvos, Latvijos, Estijos „Nacionalinis judėjimų vyriausias jungtinis komitetas“. Jis paskelbė 12 svarbių dokumentų dėl Baltijos valstybių okupacijos, kartu su Rusijos bei Ukrainos disidentais – „Demokratų programą“ ir kt.. Pastarojoje reikalauta paskelbti Šiaurės

¹¹ Genzelis B., Gimimas, *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*, p. 58.

Europą, pirmiausia Baltijos šalis, laisva nuo atominio ginklo zona. Taip pat reikalauta: „Išvesti SSRS kariuomenę iš Lietuvos, Latvijos bei Estijos ir atkurti šių valstybių nepriklausomybę“¹².

Didelį postūmį kovoje dėl Nepriklausomybės iki tautos atgimimo davė Lietuvos Laisvės lyga (toliau LLL). Jos iniciatorius Antanas Terleckas. Šios organizacijos steigiamoji deklaracija paskelbta 1978 m. birželio 14 dieną pagrindinėje spaudoje. Pasižymėdama radikalumu ir drąsa, LLL per spaudą kėlė Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės idėjas, smerkė susitaikėliškumą. Ši organizacija viena pirmųjų viešai paskelbė slaptuosius SSRS – Vokietijos 1939 m. rugpjūčio 23 d. sutarties protokolus.

1983 m. sausio 13 d. priimta Europos parlamento rezoliucija, remianti Baltijos šalių apsisprendimo teisę. Tai buvo atsakas į 1979 m. rugpjūčio 23 d. paskelbtą 45 pabaltijiečių memorandumą. Rezoliucijoje pasmerкта neteisėta Baltijos valstybių okupacija, raginta spręsti jų problemą, vadovaujantis laisvo tautų apsisprendimo principu. Tad lietuvių tautinis sąmoningumas ir kovingumas, kurį nuolat žadino spaudintas žodis, rusų disidentinis pavyzdys, pasireiškėdavo vis aktyviau ir masiškiau. 1987 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje, prie Adomo Mickevičiaus paminklo, įvyko mitingas – pirmasis drąsus iššūkis susitaikėliams ir valdžiai. Šis mitingas pasmerkę SSRS – Vokietijos slaptuosius 1939 m. rugpjūčio 23 d. sutarties protokolus, reikalavo laisvės Lietuvai, Latvijai, Estijai, taip pat išvesti iš tų kraštų sovietinę kariuomenę. Daugelis to mitingo dalyvių susilaukė valdžios persekiojimų.

1988 m. įvykiai šalies Nepriklausomybės paskelbimo 70-mečio proga dar labiau drąsino ir išryškino laisvės siekį. Nors valdžia Vilniuje uždraudė didesnius žmonių susibūrimus, sustiprino stebėjimus, vis tiek vyko nesankcionuotos demonstracijos prie Jono Basanavičiaus, Maironio kapų, kur susirinkusieji padėjo gėlių. Kauno arkikatedroje po šv. Mišių sugiedota „Lietuva brangi“, „Tautiška giesmė“. Filosofas Arvydas Juozaitis tų metų 1988 m. Dailininkų sąjungoje skaitė pranešimą „Politinė kultūra ir Lietuva“, kuriame, be kita ko, užsiminė apie Sovietų Sąjungoje susikūrusius neformalius judėjimus ir pabrėžė jų reikalingumą Lietuvoje. Ši paskaita buvo platinta bei aktyviai skaitoma plačioje visuomenėje. Minėti žingsniai brandino tautinį atgimimą, artino lemtingus įvykius tautos pasirinktame kelyje.

1.2. LKP pažiūris į tautinį Atgimimą

Lietuvos komunistų partija (toliau LKP) reagavo į kintančią politinę situaciją respublikoje. Tam davė akstiną vasario 21 d. įvykęs LKP CK plenumas. Jame apsvarstytas partinių organizacijų darbas, vienijant respublikos visuomenę pertvarkos uždaviniams spręsti. Vadovaudamasis tokiais

¹² Laurinavičius Č, Sirutavičius V, Disidentinis judėjimas, „Nuo persitvarkymo iki kovo 11-osios“, p. 38.

pat tikslais LKP Radviliškio rajono komitetas aptarinėjo pertvarkos eigą, numatė uždavinius, kuriuos reikia nedelsiant spręsti. Svarbiausias iš jų – duoti naują impulsą pirminėms partinėms organizacijoms bei kolektyvams savarankiškai imtis vadovavimo naujomis sąlygomis. Minėtų iniciatyvų šaltiniu tapo 1985 m. SSKP CK balandžio plenumas, kurio metu suformuota pertvarkos strategija. Pastaroji – tai ryžtingi komunistų žingsniai, davę stiprų impulsą procesams, kurie galėtų visuomenę išvesti į demokratiškesnę, viešą, geresnės gyvenimo sąlygas užtikrinančią visuomenę. Viso to išdava buvo ta, jog Lietuvoje pasmerkti Stalino kulto ir stagnacijos padariniai, pripažintos neteisėtomis masinės deportacijos. Taip pat priimti ir realizuoti nutarimai dėl materialinės ir moralinės skriaudos atlyginimo. Tikintiesiems grąžinta Vilniaus Arkikatedra, Šv. Kazimiero ir kt. bažnyčios, lietuvių kalba įstatymiškai įtvirtinta kaip Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos (toliau SSR) valstybine kalba. Į visuomeninį – politinį gyvenimą buvo sugrąžinta tautinė simbolika, įteisinta Vasario 16-osios – Lietuvos valstybės atkūrimo dienos – šventė.

LKP ir jos padaliniai vietose dažnai skausmingai reagavo į pilietinį visuomenės aktyvumą pagyvėjimą. Antai Radviliškio rajono partijos komitetas siekė: „Ryžtingai kovoti su nenuoseklia ir kaprizinga vietos Sąjūdžio rėmimo grupių veikla“¹³. Vietos komunistai palaikė idėją, jog reikia vieno – realaus respublikos suvereniteto SSRS sudėtyje bei savarankiškos LKP. Šių siekių įgyvendinimas, pasak partijos komiteto narių, savarankiškai leistų spręsti politinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo klausimus. Taip pat padėtų išsaugoti tautos egzistenciją.

LKP Radviliškio rajono komiteto pirmasis sekretorius B. Žiemkauskas kaltino sąjūdininkus, jog pastarieji apskritai nežino, kaip nepriklausomybę pasiekti. Partinis funkcionierius priekaištavo rajono Sąjūdžio tarybai, kad ši pernelyg pasikliauja aklu „centro“ nurodymų vykdymu, nenoriai dalyvauja, sprendžiant įvairius iškilusius ūkinius ir socialinius rajono reikalus. Kita vertus, LKP Radviliškio rajono komitetas bei LDT Vykdomas komitetas stengėsi neviešinti bei numarinti įvairias iškilusias problemas. Šie klausimai buvo susiję su tarybų savarankiškumu, rinkimų reorganizavimu ir pan.

Laikraštyje „Komunizmo aušra“, pasinaudojant vieša tribūna, buvo publikuojami plenumų nutarimai, viešai skelbė: esą vykdomas biurokratinio ir formalaus darbo ydų šalinimas. Taip pat skelbta, jog gerinama priimtų sprendimų praktinio realizavimo kontrolė, negailima savikritikos: „Yra matyti, jog nepakankamai savikritiškai vertiname atsakingų darbuotojų veiklą, nesudarome reikiamos aplinkos kritikai iš apačios“¹⁴. Deklaruodami tokią poziciją vietos komunistai stengėsi visuomenei sudaryti įspūdį, jog padidėjo jų suinteresuotumas ir atsakomybė savo darbo rezultatais. Stengtasi įrodyti, kad pakilo komunistų visuomeninis aktyvumas. Tokius deklaratyvius pareiškimus

¹³ Lietuvos TSR Radviliškio rajono Liaudies deputatų taryba. Vykdomas komitetas, *Šiaulių apskrities* archyvas (toliau ŠAA), F. 710. – Ap. 1. – B. 3. – L. 8.

¹⁴ LKP Radviliškio rajono komiteto ataskaita XXII rajono partinei konferencijai, *Komunizmo aušra*, 1989, Nr. 37, p. 3.

galima vertinti, kai oponuojančios Sąjūdžiui pozicijos formavimas. Mėginta parodyti, kad komunistai žengia koja kojon į geresnį rytojų ir neužsiima nereikalingu populizmu. LKP priekaištavo Sąjūdžiui, rengiant visuomenę skaldančius mitingus ir viešas tautinio atgimimo manifestacijas: „<...>, kai mitingų šurmulyje nuskamba šūkiai, reikalaujantys atkeršyti pokario komunistams, <...>“¹⁵.

Partija sąjūdininkus kaltino ir tuo, jog: „Sąjūdžio vietiniai aktyvistai, <...>, nedvejodami lipa ant pakylės ir pliekia įvairaus rango vadovus, nė nebandydami objektyviai vertinti jų pastangų, atliktų darbų“¹⁶. Komunistai teigė, jog ne partijos komitetų pirmieji sekretoriai ar kiti aukšti pareigūnai yra kalti dėl susidariusios padėties. Dėl to, anot jų, atsakomybę reikėtų versti tiems žmonėms, kurie nemato šviesios komunizmo ateities ir taip neprisideda prie visuomenės konsolidavimo. LKP nariai, komunistų manymu, kiek įmanydami stengiasi dėti pastangas, gerinant švietimo, gamtos bei sveikatos apsaugą. Jie visuomenės atvirai klausė: „Kas gi tada, gerbiamieji, tas Sąjūdis, jei pasivadinęs sąjūdiečiu, gali visiškai apleisti savo tiesioginį darbą, <...>, tvirtai tikėti, kad jau esi nekritikuotinas asmuo“¹⁷. LKP narių nuomone, sąjūdininkų visuomeninė veikla juos atitolino nuo gyvenimo realybės. Net buvo teigiama, jog Sąjūdžio dalyviai, vadovaudamiesi „centro“ politikos pavyzdžiu, atitolo nuo paprastų darbo žmonių lūkesčių, jų interesų gynimo. Tokios propagandos išdavoje įkurta Radviliškio rajono visuomeninė – politinė organizacija „Už Tarybų Lietuvą“. Jos tikslas – telkti rajono žmones, pasirengusius ginti socialistines (komunistines) vertybes.

Vietinė partijos funkcionieriai Sąjūdžio idėjas, tokios kaip daugiapartiškumas, visiška nepriklausomybė ir kitas, laikė kraštutinai radikaliomis. Jų nuomone, dalis Sąjūdžio programos pozicijų toleruotina tik kaip neišvengiama persitvarkymo liga. Pasak komunistų, tolesnėje veikloje Sąjūdis pradėjo tolti nuo savo deklaruotų tikslų. Partiečiai teigė, jog LPS vadovai ėmė skelbti idėjas, prieštaraujančias komunistų nubrėžtam persitvarkymo planui: „Sąjūdžio leksikoje dingo sąvokos kaip socializmas, partija, netgi pertvarka“¹⁸. Antinepriklausomybininkų nuomone, Sąjūdis buvo fiktyvus judėjimas, tarsi saviapgaulė. Anot komunistų, pats LPS atsisakė nuostatų, jog remia SSKP vadovybės pradėtą socialistinės visuomenės persitvarkymą demokratijos ir humanizmo pagrindais. Rajono partinė vadovybė pasisakė už tai, jog: „Mes negalime nepritarti LKP CK mintims už visuomenės jėgų konsolidavimą ne bet kokia kaina, o socialistinių vertybių pagrindu“¹⁹. Tai reiškė, jog vietiniai komunistai pasisakė už demokratišką, humanišką socializmą, kuris tarnautų

¹⁵ Ateitį užtikrinančiu pagrindu, *Komunizmo aušra*, 1989, Nr. 38, p. 3.

¹⁶ Demokratija per ambicijų prizmę, *Komunizmo aušra*, 1989, Nr. 37, p. 1.

¹⁷ Ten pat., p. 1.

¹⁸ Komunizmo aiški pozicija, *Mūsų kraštas*, 1989, Nr. 25, p. 2.

¹⁹ ŠAA, F. 710. – Ap. 1. – B. 2. – L. 12.

valstybei, jos žmonėms, tenkintų ūkinius, socialinius poreikius ir pan. Kita vertus, tokia pozicija labiau panašėjo į pastangas išsaugoti politinės valdžios monopolį.

Komunistai, kalbėdami demokratijos, kaip valdymo formos, klausimu, nieko neužsiminė apie žodžio, spaudos laisvę. Vis dėlto demokratija Radviliškio rajono partiniams funkcionieriams asocijavosi, visų pirma, su „darbo liaudies“ teise reikšti savo nuomonę įvairiais ūkiniais, socialiniais klausimais: „Patys efektyviausi susirinkimai ir pašnekesiai, kuriuose dalyvauja tik vieno cecho dirbantieji“²⁰. Komunistams demokratija, kaip tai buvo viešai deklaruojama, nebuvo vertybė. Demokratija buvo tik priemonė, ribojant kitų visuomenės socialinių grupių pilietines teises, ginti „darbininkų klasinius interesus“.

Laikraštyje „Komunizmo aušra“ ne kartą akcentuota, jog: „Sąjūdis gerai, bet kartu akcentuojame, kad būtų geriau, jeigu iš viso jo nebūtų“²¹. Viename iš LKP Radviliškio rajono komiteto plenumų skelbta: „Kai kurių sąjūdiečių veikla, remiama respublikos Tarybos dešiniojo sparno, nukreipta kaip į tai, kad šmeižtu išgąsdintų oponentus ir mėgintų juos priversti atsitraukti į pasyvias pozicijas“²².

LDT Vykdomasis komitetas vilkino klausimą dėl patalpų skyrimo Sąjūdžiui. LPS rajono taryba glaudėsi kultūros rūmuose ir siekė pretenduoti į vieną kambarį daugiabutyje, kuriame būtų telefonas. Galiausiai nuspręsta, jog LDT Vykdomasis komitetas neskirs patalpų Sąjūdžiui. Pagrindinė sąjūdininkų būstinė tapo LPS laikraščio „Kelias“ redaktorės Genovaitės Bagdonienės ir jos šeimos butas, kuris buvęs erdvus ir turėjęs ryšio priemonę – telefoną. Taip Sąjūdžiui buvo bandyta trukdyti atlikti savo veiklą. Negana to, LDT Vykdomasis komitetas nenoriai įformino dokumentus, jog sąjūdininkai savo laikraštį „Kelias“ galėtų platinti per sąjunginės spaudos kioskus ir rajono ryšių tarnybą. Dokumentai įforminti tuomet, kada Sąjūdis nusprendė tokį „indėlį“ į persitvarkymą paviešinti.

Tad galima apibendrinti, jog partijos funkcionieriai, kalbėdami apie pertvarką, daugelyje savo sprendimų svyravo nuo slepiamos nekompetencijos iki atviro priešiško visuomenės demokratėjimui. Jiems demokratija nebuvo vertybė, kadangi į šią sąvoką neįėjo aštri kritika, žodžio, spaudos laisvė. Komunistai manė, jog jų pačių nuveiktus darbus gali kritikuoti tik bendrapartiečiai. Tuo tarpu tie asmenys, kurie nebuvo komunistų partijos nariais ir kritikavo LKP, vadinti ekstremistai. Apskritai demokratija, kaip valdymo forma, komunistams asocijavosi su „mažumos“ diktatūra „daugumai“.

²⁰ Apie demokratiją, *Mūsų kraštas*, 1989, Nr. 27, p. 3.

²¹ Lietuvos komunistų partijos Radviliškio rajono komiteto plenumas, *Komunizmo aušra*, 1989, Nr. 26, p. 4.

²² Ten pat., p. 4.

2. Politinės permainos Radviliškyje 1988-1990 m.

2.1. LPS Radviliškio Iniciatyvinės grupės susikūrimas ir veikla

Pirmąkart steigti Sąjūdžio grupę Radviliškyje kilo idėja 1988 m. rugpjūčio 23 d. Vingio parke, kuriame vyko didžiulis mitingas. Jo metu pakartota prieš metus Vilniuje, prie Adomo Mickevičiaus paminklo, pradėta akcija paminėti Molotovo – Ribentropo metines. Tuomet buvo nutarta rugpjūčio 23-ąją pavadinti Juodojo kaspino diena. Mitinge dalyvavo apie 250 tūkstančių žmonių, tarp kurių buvo ir būsimieji LPS Radviliškio iniciatyvinės grupės aktyvistai – Antanas Stančikas, Kęstutis Pakštas. Iš Šeduvos kilęs Kęstutis Pakštas su trispalve vėliava dalyvavo ankstesnėje akcijoje – Lietuvos žaliųjų „Žemynos“ klubo organizuojamame ekologiniame dviratininkų žygyje aplink Lietuvą (iš Vilniaus į Klaipėdą). Šeduviškiai Kęstutis Pakštas ir Vytautas Butvilas pirmieji Radviliškio rajone organizavo Sąjūdžio mitingą Šeduvos miestelio centrinėje aikštėje. Vėliau iniciatyvą perėmė radviliškiečiai.

Pritariant Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvoms, 1988 m. spalio 8 d. Radviliškyje buvo surengtas pirmasis mitingas - minėjimas, skirtas Molotovo – Ribentropo pakto pasekmėms Lietuvai atminti. Šiame mitinge – minėjime dalyvavo ir baisogaliečių, šeduviečių, šiaulėniškių, tyruliečių bei kitų rajono gyventojų. Ant stadijone esančios pakylės, papuoštos tautine atributika bei ažuolo vainikais, susirinko partijos komiteto biuro nariai, LPS Iniciatyvinės grupės atstovai. Į mitingą atvyko ir daugiau svečių – Sąjūdžio Iniciatyvinės grupės atstovų. Kaimyniškus sveikinimus radviliškiesiems išsakė šiauliečiai – inžinierius V. Stakvilevičius, žurnalistas P. Balčiūnas, architektas V. Kačinskas. Visi susirinkusieji skelbė: „Mes sveikiname tikrą persitvarkymą ir Sąjūdį, nes tai kiekviename iš mūsų gali pažadinti žmogų“²³. Mitinge buvo garsiai kalbama apie stalinizmo aukas ir terorą, siūlyta pagerbti žuvusius karo frontuose, tolimoje tremtyje, mirusius iš bado, nesugrįžusius iš kalėjimo. Trumpai pasisakyti buvo leista LKP rajono komiteto pirmajam sekretoriui Broniui Žemkauskui. Pastarasis teigė, jog: „Partijos rajono komitetui rūpi, kuo jūs gyvenate, dėl ko nerimaujate“²⁴. Prelegentas taip pat pažymėjo, kad persitvarkymo vėjai palietė kiekvieną, nepriklausomai nuo „antpečių“ ir yra jaučiami jo rezultatai: žmonės pasidarė aktyvesni, mažinamas valdymo aparatas. Partijos rajono komiteto vadovo pasisakymas buvo trumpas, nes šį susirinkusieji ragino greičiau baigti kalbą.

Iniciatyvinės grupės pirmininkas A. Stančikas mitinge paragino kviesti Sąjūdžio rėmimo iniciatyvines grupes kurti įmonėse, organizacijose, kituose darbo kolektyvuose. Taip pat siūlyta pasirengti įsteigti Sąjūdžio iniciatyvinių grupių koordinavimo centrą. Mitinge dalyvavęs Sąjūdžio

²³ Susimąstymo valandos, *Komunizmo aušra*, 1988, Nr. 12, p. 2.

²⁴ Ten pat., p. 2.

rėmimo Kauno iniciatyvinės grupės atstovas Antanas Malkevičius pasisakė už tai, jog visiems būtina turėti nacionalinę švietimo sistemą. Pastarasis ragino: „Aktyviau burtis į iniciatyvines grupes ir prie jų prisidėti moksleiviams, padedant pažangiems mokytojams“²⁵ Mitinge susirinkusius žmones sąjūdininkai skatino švarinti gamtą ir vandenį, smerkti girtavimą, ragino skelbti, jog Lietuva nenori susilaukti Černobylio likimo. Buvo kalbėta apie Sąjūdžio tikslus ir uždavinius. Pabrėžta, jog LPS turi eiti kartu su visuomene ir liaudimi. Mitinge dalyvavęs Šeduvos klebonas B. Antanaitis teigė: „Dvasinių vertybių nuvertinimas stagnacijos laikais privedė prie girtavimo, tinginiavimo, narkomanijos, buvo kitų negatyvių reiškinių priežastis“²⁶. Popietę prasidėjęs mitingas baigėsi Kudirkos „Tautiška giesmė“. Be to, buvo priimta rezoliucija teigianti, jog visuomenės pertvarka yra būtina.

1988 m. lapkričio 13 d. įvyko LPS rajono steigiamoji konferencija. Į ją išrinkta 100 delegatų iš 27 rėmimo grupių. Kviečiami buvo visi rėmimo grupių nariai, įmonių, ūkių, organizacijų, mokyklų, miestų ir apylinkių tarybų darbuotojai, Radviliškio ir Šeduvos miesto gyventojai. Konferencija vyko miesto Kultūros namuose. Ją parėmė švietimo ir kultūros skyriaus vedėjas Augenijus Jurgauskas. Prasidėjus konferencijai, pakelta tautinė trispalvė vėliava. Konferencijoje kalbėta, jog Sąjūdis pabudino tautinę savigarbą ir gerokai priblėsusius tautinius jausmus. Jos metu išrinkta Sąjūdžio taryba, kurios pirmininku tapo jau minėtas gydytojas Antanas Stančikas. Taip pat išrinkti tarybos nariai - Genovaitė Bagdonienė, Kęstutis Pakštas, Zita Bučinskaitė, Eugenijus Čiučelis, Juozas Žiaunys ir kt. Pedagogė, Sąjūdžio laikraščio „Kelias“ redaktorė G. Bagdonienė konferencijos metu teigė: „Jei norime turėti kitokią tėvynę, patys būkime kitokie“²⁷.

Iniciatyvinės Sąjūdžio grupės paremti buvo atvykęs „Gimtojo krašto“ redaktorius, LPS Seimo tarybos narys Algimantas Čekuolis. Pastarasis ragino nesustoti ir toliau tęsti visuomenės demokratizavimą. Sąjūdžio tarybos aktyvistai, keldami tautinį sąmoningumą, idealizavo Vytauto laikų Lietuvą, savo mitinguose skaitė A. Mickevičiaus eiles. Vienas iš atsakingiausių sąjūdininkų nuveiktų darbų buvo partizanų pagerbimas, jų palaikų perlaidojimas. Taip pat realizuotos ir kitos iniciatyvos: kovų su bermontininkais paminėjimas, trispalvės šventinimas ir nešimas į bažnyčią, dalyvavimas Baltijos kelio akcijoje. Svarbus Sąjūdžio nuveiktas darbas - prie Lietuvos kultūros fondo Radviliškio rajono tarybos įsteigtas istorinės atminties klubas. Jo nariai, kaip viena iš iš tautinio atgimimo rėmimo grupių, skelbė: „Pradedame suvokti, kad kiekvienas kaimas ir buvęs dvaras turi savo istoriją, žymių, kultūrai nusipelnusių žmonių ir paminklų“²⁸. Istorinės atminties klubo nariai kartu su Sąjūdžio aktyvistais fiksavo sudėtingą padėtį kultūros paveldo srityje:

²⁵ Susimąstymo valandos, *Komunizmo aušra*, 1988, Nr. 12, p. 2.

²⁶ Problemos, kurios jaudina visus, *Komunizmo aušra*, 1988, Nr. 12, p. 2.

²⁷ Pasiryžę kautis, *Komunizmo aušra*, 1988, Nr. 14, p. 2.

²⁸ Steikime istorinės atminties klubą, *Komunizmo aušra*, 1989, Nr. 25, p. 4.

nuversta daugybė valstiečių sodybų, nebeliko ištisų kaimų, nugriauta daugelis paminklų, sunyko pakelių koplystulpiai. Šis klubas norėdamas, kad jaunimas susipažintų su liaudies tradicijomis ir istorine atmintimi, iškėlė tikslą – prižiūrėti kaimuose ir miestuose esančius architektūrinius - istorinius paminklus. „Istorinės atminties“ klubo nariai siekė rūpintis parkais ir tomis vietomis, kurios buvo susijusios su žymiais nacionalinės kultūros bei istorijos veikėjais. Jie tvarkė senąsias miesto kapines, sutelkė visus žmones, kurie norėtų ar galėtų prisidėti prie rajone nuverstų paminklų atstatymo arba esančių remonto. Vėliau buvo įsteigta ir „Žaliųjų“ koordinacinė taryba, kuri rūpinosi aplinkosauga rajone ir taip pat prisidėjo prie Sąjūdžio veiklos. LPS Iniciatyvinės grupės narių buvo kreiptasi į tuometinį SSRS liaudies deputatą Joną Kubilių, jog šis pagelbėtų, pagreitinant buvusių tremtinių reabilitavimą. Taipogi buvo kreiptasi, kad būtų greičiau išmokamos kompensacijos už prarastą turtą. Visi šie darbai bei iniciatyvos sulaukė žmonių masinio dėmesio ir, svarbiausia, jų palaikymo bei pritarimo.

Susikūrus Sąjūdžio Iniciatyvinei grupei kūrėsi ir LPS rėmimo grupės, kurios aktyviai veikė darbo kolektyvuose bei įvairiose veikusiose organizacijose. Prie tautinio atgimimo prisidėjo buvę tremtinių vaikai, kraštotyrininkų draugijos. Pastarosios ne tik platino sąjūdininkų spaudą ar skelbimus, bet ir aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje, ją materialiai parėmė. Aktyviausiai LPS veikloje dalyvavo dvi gyventojų grupės: 50-ųjų metų karta, brendusi chruščiovinio atšilimo sąlygomis, ir žmonės, matę „Stalino saulės“ atgabenimą į Lieuvą bei jautę jos spindulį „šilumą“.

Sąjūdžiui veikti trukdė ir ta aplinkybė, jog Radviliškis buvęs tikras ateivių miestas. Kolektyvizacijos metu nemažai žmonių buvo ištremta, nusavintas jų turtas. Radviliškyje tuomet gyveno ganėtinai skaitlingai rusų tautybės žmonių. Nemaža dalis jų dirbo geležinkėlyje, užėmė aukštas pareigas komunistų partijoje. Sąjūdis žmones patraukė tuo, jog net tik žadėjo permainas, bet ir kėlė žmonių sąmoningumą. Sąjūdininkai realistiškai bei kritiškai sugebėjo įvertinti komunistų valdžią su visomis jai būdingomis ydomis. Savo leidinyje Sąjūdžio aktyvistai ne tik siekė kritikuoti komunistus, bet ir skelbti įvairaus turinio nuomones: „Vienok, mes nežadame pūsti į vieną dūdą – stengsimės spausdinti pačių įvairiausių pakraipų straipsnius“²⁹. Tautinio Atgimimo aktyvistai, kaip ir komunistai, nevengė diskutuoti ir kelti problemas, susijusias su žmonių gyvenimo sąlygomis. Sąjūdis, siekdamas skaidrumo politikoje ir viešajame gyvenime, skelbė: „Jog kiekvienas vadovas nepriklausomai nuo rango turi gauti visuomenės pasitikėjimo mandatą“³⁰. Sąjūdžio dalyviams demokratija ne tik asocijavosi su laisvais rinkimais, bet ir su atsakomybe, kurią, jų manymu, turi nešti ant savo pečių kiekvienas kandidatas, išrinktas į miesto tarybą.

Tautinio Atgimimo dalyviai kritikavo komunistus, jog pastarieji vagia visų žmonių sąskaita, imituoja aktyvų darbą. Kritikavo ir dėl to, jog šie savo valdose jaučiasi tarsi kaip feodalai

²⁹ Keičia savo požiūrį, *Kelias*, 1989, Nr. 5. p. 1

³⁰ Keičia požiūrį, *Kelias*, 1989, Nr. 5, p. 1.

ir mosikuoja kumščiu tiems, kas nepritaria partijos nuomonei. Sąjūdis pasisakė už tai, jog būtų suteikiama reali, o ne menama valdžia vietinėms taryboms. LPS savo veikla ir kritiškais pareiškimais komunistų atžvilgiu iš tiesų siekė remti vietines tarybas. Pastarosios, kovodamos su partiniu ir vykdomuoju komitetu, neįstengė paimti valdžios rajone. Sąjūdininkai apgailestavo, jog nėra jokio teisinio pagrindo suteikti realią valdžią taryboms: „Akivaizdu, kad rinkimai į vietines tarybas, kol nėra Savivaldos įstatymo, yra nereikalingi“³¹. Anot sąjūdininkų, kova su komunistais, esančiais rajono valdžioje, bus rezultatyvi tik tuo atveju, jei tarybos kovos dėl valdžios. Sąjūdžio dalyviai suprato, jog, neturint jokio teisinio pagrindo, vargu ar pavyks palaužti stagnatorių, t.y. komunistų valdžios pasipriešinimą. Vietinė LDT, sudaryta iš komunistų, sprendama įvairius ūkinius reikalus, sabotavo pertvarką rajone. Komunistai nesiryžo ar atidėliojo deleguoti daugiau teisių vietinėms savivaldoms ir taip buvo atmetamas liaudies valdžios principas. Sąjūdis kėlė klausimą: „Jei vykdomajame komitete tegali anspaudą uždėti ar pažymą išduoti, tokia taryba visiškai nereikalinga“³². Pagrįstai galima sakyti, kad Sąjūdžio aktyvistai apskritai nebuvo patenkinti vietine valdžia.

Vis dėlto pažymėčiau tai, jog Sąjūdžiui pamti valdžią mieste trukdė vienas veiksnys – tuomet nebuvo griežtai apibrėžtas respublikiniu lygiu savivaldos įstatymas. Pastarojo koncepcija dar nebuvo parengta. Kitaip tariant, nebuvo suteikta realios valdžios vietinėms taryboms. Viskas pakito 1990 m., kuomet į Radviliškio rajono tarybos pirmininko pareigas buvo išrinktas Sąjūdžio remtas ir deleguotas kandidatas Vytolis Januševičius. Galima daryti išvadą, jog Sąjūdžio aktyvi veikla nenuėjo veltui. Politinio gyvenimo pokyčiai Radviliškyje iš tikrųjų įvyko. Kadangi, Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir realią savivaldą suteikus taryboms, LKP Radviliškyje neteko savo turėtų pozicijų valdžioje. Šias pozicijas užėmė Sąjūdžio deleguotieji atstovai, gavę rinkėjų pasitikėjimo mandatą. Ne veltui Radviliškis yra vadinamas konservatorių, o ne socialdemokratų miestu. Tiek miesto vykdomojoje valdžioje, tiek miesto taryboje nuo pat Nepriklausomybės atgavimo skaitlingiausią politikų dalį sudaro dešiniųjų politinių partijų atstovai.

2.2. LPS Radviliškio tarybos įstatai

LPS Radviliškio rajono taryba, siekdama įteisinti ir reglamentuoti savo veiklą, priėmė įstatus. Jais vadovaudamiesi sąjūdininkai siekė savo organizacijos legitimacijos. Tad iš kelių publikuotų Sąjūdžio leidinio „Kelias“ straipsnių atrinkau svarbiausius įstatų (nuostatų) punktus. Pastarieji, mano manymu, yra labiausiai charakteringi, labiausiai atspindintys Sąjūdžio veiklos sritis bei nuostatas.

I. Bendroji dalis

³¹ Rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą, *Kelias*, 1989, Nr. 6. p. 3.

³² Ten pat., p.3.

1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis yra savarankiškas, nepriklausomas judėjimas visuomenės atsinaujinimui vykdyti, socialiniai pažangai spartinti.

Vadovaudamasis humanizmo, demokratijos, viešumo principais, orientuodamasis į visų Lietuvos gyventojų poreikius, interesus, teises, Sąjūdis telkia piliečių iniciatyvą. Taip pat telkia ją Lietuvos dorovinio, politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo labui.

2. Liaudies valdžios saviraiška yra pagrindinis Sąjūdžio uždavinys. Viešumo, demokratijos ir suverenos Lietuvos valstybės atkūrimas yra būtini šio uždavinio įgyvendinimo visuomeniniai – teisiniai instrumentai.

3. Sąjūdžio veikla neprieštarauja LSSR Konstitucijai ir LSSR įstatymams. Taip pat ji remiasi bendrąja Sąjūdžio programa, šiais įstatais ir kt. Sąjūdžio organų sprendimais. Remiasi ir: „<...> visuotinė žmogaus teisių deklaracija, tarptautiniais žmogaus teisių paktais ir konvencijomis“³³.

II. Pagrindinės Sąjūdžio funkcijos

1. Sąjūdis yra socialinis persitvarkymo garantas, kuris: „Įvairiomis visuomenės kontrolės ir poveikio priemonėmis siekia užkirsti biurokratijai kelią naudotis stalinizmo ir stagnacijos laikų visuomenės valdymo būdais“³⁴.

2. Sąjūdžio programa ir uždaviniai įgyvendinami:

- propaguojant demokratinio valdymo privalumus, ugdant humanistinę visuomenės tolerantiją; stebint ir viešai vertinant demokratizavimo procesus, atskleidžiant neūkiškumą, biurokratizmo, piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi, aplinkos teršimo ir jos naikinimo atvejus, reikalaujant šalinti jų priežastis bei nubausti konkrečius kaltininkus;
- siekiant masinių informacijos priemonių veilos savarankiškumo, viešumo ir objektyvumo;
- persitvarkymo reikalais bendradarbiauti su tarybiniais ir partiniais organais ir kt. visuomeninėmis organizacijomis;
- dalyvauti rinkiminės kompanijose ir jų komisijose;
- naudotis įstatymų ir kt. normatyvų teise visų lygių valstybianiams ir valdymo organams;
- siūlyti referendumus ir dalyvauti jų organizavime;
- sieti žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo, išaiškinant jų pažeidimus, padėti piliečiams savo teises apginti;

³³ Sąjūdžio veikla rajone, *Kelias*, 1989, Nr. 8, p. 3.

³⁴ Ten pat., p. 3.

- nustatyta tvarka naudoti visuomeninio poveikio priemonės - manifestacijas, viešus susirinkimus, demonstracijas, piketus, viešus protestus;
- viešai sklebti objektyvią informaciją stebint ir vertinant esamą padėtį visos Lietuvos ūkinio, socialinio ir politinio gyvenimo srityse, rengiant socialogines apklausas.

III. Dalyvavimas Sąjūdyje

1. Sąjūdis vienija persitvarkymo šalininkus, nepaisant jų tautybės, tikėjimo, partiškumo, profesijos ir kitokių skirtumų. Taip pat: „Telkia jų žinias, sugebėjimus ir pastangas, sudaro sąlygas laisvai pasirenkama forma prisidėti prie Sąjūdžio tikslų suformulavimo“³⁵. Sąjūdžio šalininkai laisvai ir nevaržomai prisideda prie Sąjūdžio programos įgyvendinimo.

2. Kiekvienas šalininkas, kuris laikosi įstatų reikalavimų ir aktyviai dalyvauja įgyvendinant Sąjūdžio programą, yra Sąjūdžio dalyvis.

3. Kiekvienas Sąjūdžio dalyvis turi teisę rinkti ir būti išrinktas į bet kurį Sąjūdžio organą. Taip pat dalyvauti Sąjūdžio renginiuose, svarstyti visus Sąjūdžio veiklos klausimus. Turi teisę reikšti savo nuomonę, teikti pasiūlymus, naudotis teisine ar kitokia sąjūdžio pagalba. Sąjūdžio dalyvių amžius - nuo 16 metų.

4. Kolektyvinių dalyvių Sąjūdis neturi. Tačiau Sąjūdžio renkamieji organai gali pakviesti visuomeninių organizacijų ir susivienijimų atstovus dalyvauti savo veikloje.

IV. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio organai Radviliškio rajone

1. LPS Radviliškio rajono sueiga (konferencija) – aukščiausias rajono Sąjūdžio veiklos derinimo organas. Kuris yra šaukiamas kartą per metus. Šaukiamojoje rajono tarybos sueigoje (konferencijoje) dalyvauja visų Radviliškio raj. veikiančių grupių nariai arba atstovai – įgaliotiniai. Šie yra išrinkti grupėse vienodo atstovavimo principu. Įgaliotinių skaičių numato rajono taryba.

Sueiga (konferencija) renka rajono tarybą, kuri yra tvarkomasis organas tarp sueigų. Ji vertina tarybos darbą, renka delegatus į Sąjūdžio suvažiavimą. Taip pat sprendžia svarbiausius rajono Sąjūdžio veiklos klausimus. Sueiga (konferencija) koordinuoja respublikines Sąjūdžio akcijas sau pavaldžioje teritorijoje. Taipogi priima, keičia ir papildo savo programą. Pastaroji turi atitikti bendrąją Sąjūdžio programą. Sąjūdžio sueiga (konferencija) tvirtina rajono simboliką, renka revizijos komisiją rajono finansinei veiklai kontroliuoti.

2. Rajono Sąjūdžio taryba yra kolegelus nuolat veikiantis organas, kuris: „<...> savarankiškai sprendžia Sąjūdžio programos įgyvendinimo problemas savo teritorijoje“³⁶. Taip pat koordinuoja Sąjūdžio grupių veiklą. Sąjūdžio tarybos įgaliojimų laikas yra 1 metai. Pati taryba gali

³⁵ Sąjūdžio veikla rajone, *Kelias*, Radviliškis, 1989, Nr. 8, p. 3.

³⁶ Tėvynės ateitis mūsų rankose, *Kelias*, Radviliškis, 1989, Nr. 14, p. 2.

sudaryti komisijas atskirų sričių problemoms spręsti. Taryba renka pirmininką, renka: „<...> sekretorių (etatinis darbuotojas), išdininką, rajono Sąjūdžio spaudos leidinio redakcinę kolegiją“³⁷. Reikalui esant, daugiau kaip pusės tarybos narių reikalavimai bei veikla gali būti sustabdyta LPS seimo narių. Reikalaujant 1/3 tarybos narių yra šaukiama neeilinė rajono sueiga (konferencija).

3. Rajono Sąjūdžio tarybos sekretorius atlieka šias funkcijas:

- a) palaiko ryšius su LPS Seimo taryba, informuoja rajono tarybą apie jos veiklą;
- b) koordinuoja Sąjūdžio rajono grupių veiklą;
- c) organizuoja Sąjūdžio spaudos platinimą;
- d) organizuoja LPS rajono tarybos renginius bei rinkiminę kompaniją.

4. Sąjūdžio grupė – pirminė nuolat veikianti Sąjūdžio grandis, savanoriškas susivienijimas, remiantis Sąjūdžio programą.

5. LPS Radviliškio raj. sueiga (konferencija) ir tarybos sprendimai turi nutarimų galią, o: „Kitų LPS organų sprendimai turi pasiūlymų galią ir nėra privalomi pavieniams Sąjūdžio dalyviams“³⁸.

6. Sąjūdžio organai priima sprendimus paprasta balsų dauguma, susirinkimuose dalyvaujant ne mažiau kaip dviems trečdaliams organo narių.

V. Sąjūdžio finansinė veikla

LPS Radviliškio raj tarybos lėšos sudaro:

- Sąjūdžio dalyvių ir kitų asmenų ar organizacijų savanoriški įnašai;
- pajamos iš leidybos, Sąjūdžio atributikos perdavimo, apmoamų renginių ir kitų šaltinių.

2. Sąjūdis savo lėšas naudoja programiniams siekiams ir visuomeniniams projektams įgyvendinti. Taip pat leidybai ir informacijos skleidimui, viešoms akcijoms finansuoti ir kredituoti, labdarai ir komandiruotėms apmokėti, etatiniams darbuotojams, samdomam darbui ir paslaugoms atlyginti.

3. Sąjūdžio finansinę veiklą prižiūri ir tikrina ne rečiau kaip vieną kartą metuose Sąjūdžio revizija.

VI. LPS Radviliškio rajono Sąjūdžio tarybos teisinė padėtis

1. LPS Radviliškio rajono taryba yra juridinis asmuo. Ji turi savo antspaudą bei sąskaitą banke.

³⁷ Tėvynės ateitis mūsų rankose, *Kelias*, Radviliškis, 1989, Nr. 14, p. 2.

³⁸ Ten pat., p. 3.

2. Sąjūdžio taryba leidžia laikraštį „Kelias“.

3. Sąjūdis naudoja tautinę simboliką.

VII. Sąjūdžio veiklos nutraukimas ir reorganizavimas

1. LPS Radviliškio rajono tarybos veikla gali būti nutraukta rajono sueigos (konferencijos).

2. Įstatai yra priimti LPS rajono tarybos konferencijoje.

Išanalizavęs LPS Radviliškio rajono tarybos įstatus, galiu teigti tai, jog ne visų įstatų pozicijų buvo laikomasi. Tai patvirtina tas faktas, kad klaidingai teigiama, jog Sąjūdžio gretas gali papildyti žmonės nepriklausomai nuo partiškumo, profesijos ir t.t. Vis dėlto ne visi norintieji asmenys ar asmenų grupės galėjo apskritai dalyvauti Sąjūdžio veikloje. Patys sąjūdininkai nepanoro palaikyti aktyvaus dialogo su komunizmo šalininkais. Taip pat jie nepanoro palaikyti ryšių su vietiniais „Jedinstvo“ ar buvusiais komunistų partijos nariais. Pastarieji negavo galimybės pasisakyti per vykusius Vasario 16 d. minėjimus ar kitas atmintinas dienas, nebuvo atsižvelgiama į jų nuomonę.

Sąjūdžio nariai nepanoro, jog jų tarpe atsirastų žmonių, kurie kitaip manytų ar nepritartų LPS veiklai, idėjoms. Tai, anot sąjūdininkų, silpnintų judėjimą iš vidaus. Tenka pažymėti, jog vis dėlto išimčių būta. Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, norėdama sustiprinti savo gretas, pasikvietė kompetetingą bei autoritetingą teisininką Julijų Jasaitį. Pastarasis, nors ir buvęs komunistas, sutiko prisidėti prie Sąjūdžio veiklos Radviliškio rajone bei pagelbėti, steigiant LPS rėmimo grupes.

Vis dėlto pažymėčiau tai, jog apskritai Sąjūdžio įstatų buvo laikomasi. Šis dokumentas atspindėjo visoje Lietuvoje veikusių LPS grupių veiklos reglamentą bei nuostatas. Daugeliu atveju nuostatos, arba dar kitaip įstatai, sutapo su LPS iniciatyvinių grupių nuostatomis. Įstatus (nuostatas) vienijo tie patys siekiai bei tikslai. Ir apskritai sąlygos Sąjūdžiui veikti skirtinguose Lietuvos regionuose buvusios nevienodos. Taip pat nevienodai buvo įgyvendinamos iškeltos nuostatos ir kitos Sąjūdžio įstatų programos.

2.3. LPS Radviliškio tarybos politinės kovos peripetijos

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Radviliškio taryba, siekdama aktyviai dalyvauti ne tik vietos, bet ir visos šalies politiniame gyvenime, iškėlė sau ambicingus tikslus. Jais vadovaudamasis LPS tarybos deleguotas pirmininkas A. Stančikas 1990 m. vasario 24 d. mėgino laimėti rinkimus į tuomet dar sovietinę Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą.

Tad, kaip jau kartą buvo minėta, LPS Radviliškio tarybos programoje buvo suformuluoti esminiai siekiai. Jie tapo LPS Radviliškio tarybos rinkiminės programos tikslais, aprėpiančiais įvairias šalies gyvenimo sferas, t.y. politiką, ekonomiką ir kt..

Pagrindinės LPS tarybos iškeltos idėjos buvo šios:

Tarptautinėje politikoje:

Svarbiausias LPS tarybos tikslas – siekti Lietuvos valstybės – Lietuvos Respublikos teisių perėmėjos – atkūrimo akto. Įgyvendinus minėtą tikslą ketinama atkurti diplomatinis tarptautinius kontaktus, grįžti į Europos ir pasaulio valstybių bendriją. Programoje siekiama, jog dabartinis sovietinės armijos statusas būtų pakeistas į užsienio kariuomenės statusą. Taip pat numatyta nustatyti sovietinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos ribų terminus bei sąlygas.

Vidaus politikoje:

Atkūrus Nepriklausomybę iškilo vienas iš aktualiausių tikslų – tai šalies sienų suverenitetas. Tam tikslui pasiekti planuota: „Saugoti Lietuvos teritorijos vientisumą ir nedalomumą, telkti visų tautybių piliečius nepriklausomai Lietuvai kurti bei stiprinti“³⁹. Rinkiminėje programoje numatyta reorganizuoti valstybės valdžios aparatą (ketinama pertvarkyti ministerijų struktūrą, nustatyti naujas jų funkcijas, sudaryti veiklią, reformas ryžtingai įgyvendinančią vyriausybę). Taip pat ketinama įgyvendinti valdžių padalijimo principą – siekiama įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teismo valdžias atskirti. Tikintis nutraukti sovietinių saugumo struktūrų veikimą yra numatoma kurti savo saugumo organus krašte (sukurti krašto apsaugos sistemą, Lietuvos policijos ir valstybės saugumo organus, muitų tarnybą, valstybinės kontrolės sistemą).

Demokratinei santvarkai įvesti numatyta: 1. tvirtinti daugiapartinę sistemą kaip demokratijos garantą; 2. toliau vystyti valstybės ir Bažnyčios santykius demokratijos principu; 3. sudaryti sąlygas kurtis laisvoms profsajungoms. Rūpintasi ir problemomis, susijusiomis su imigracija (ketinama įstatymu apriboti imigraciją ir įkurti imigracijos tarnybą). Programoje užsibrėžta patraukti baudžiamojon atsakomybėn visus sovietinių saugumo tarnybų ir jėgos struktūrų darbuotojus už nusikaltimus prieš lietuvius.

Ekonomikoje:

Po Nepriklausomybės paskelbimo po mažu iš planinės (komandinės) ekonomikos reikėjo persiorientuoti į rinkos ekonomiką. Tam, kad būtų kuriamos naujos darbo vietos ir kraštas pakiltų iš ekonominio sąstingio, buvo siekiama sukurti naują, racionalią ūkininkavimo sistemą. Taipogi buvo numatoma įteisinti visas nuosavybės formas ir sudaryti joms vienodas sąlygas. Siekta vykdyti denacionalizacijos ir reprivatizacijos politiką pirmiausia žemės ūkyje, aptarnavimo sferoje, prekyboje, vietinėje maisto ir lengvojoje pramonėje. Formuojant rinkos santykiais grįstą ekonomiką ketinama: „Visoms pramonės įmonėms ir ūkiams suteikti savarankiškų firmų statusą“⁴⁰. Siekiant miestų ir savivaldybių ūkinio savarankiškumo, vykdant descentralizacijos politiką, yra numatoma:

³⁹ Rinkimams artėjant, *Mūsų kraštas*, Nr. 16, p. 1.

⁴⁰ Ten pat., p. 1.

„Sukurti teisinės ir ekonominės sąlygas funkcionuoti miestų ir rajonų savivaldybėms“⁴¹. Tik įvedus minėtas reformas planuojama užsibrėžti dar vieną tikslą, t.y. vykdyti monetarinę politiką (sukurti būtinas sąlygas įgyvendinti savas pinigų, finansų ir kredito sistemas).

Kultūroje:

Ne mažesnių tikslų buvo siekiama ir kultūros srityje. Sąjūdžio dalyviai, teikdami pirmenybę tautinio sąmoningumo bei pilietiškumo ugdymui, numatė įgyvendinti šiuos uždavinius: 1. visapusiškai ugdyti Lietuvos tautinę savimonę ir saugoti jos savitumą; 2. remti visuomenės, jos organizacijų ir Bažnyčios pastangas ugdyti dorovę, blaivybę ir pilietinę atsakomybę; 3. įtvirtinti valstybinę lietuvių tautinę kultūrą ir saugoti jos savitumą; 4. panaikinti cenzūrą, valstybinę ir partinę monopolį masinėms informacijos priemonėms; 5. visokeriopai remti švietimą, mokslą. LPS aktyvas, siekdamas ištrinti sovietinės sistemos brukną ideologiją, didelį dėmesį skiria švietimo reorganizacijai bei restruktūrizacijai. Tad šioje srityje siekiama: „Pertvarkyti dabartinę mokslo ir mokymo sistemą, sudaryti sąlygas steigti ir nevalstybinėms mokslo bei mokymo įstaigoms“⁴².

Socialinėje rūpyboje:

Numatoma garantuoti pragyvenimo minimumą visiems piliečiams, taip pat remti daugiavaikes šeimas ir motinas, auginančias vaikus namie, skirti kreditus jaunoms šeimoms. Siekiama teikti lengvatų pensininkams, studentams ir dirbančioms motinoms. Vienas iš svarbių LPS Radviliškio tarybos tikslų, esant pakitusiai ekonominei situacijai, yra garantuoti socialinę bei teisinę dirbančiojo apsaugą: „Pertvarkant Lietuvos ūkį ir racionalizuojant darbo vietas, darbuotojams sudaryti sąlygas persikvalifikuoti ir gauti kompensaciją įmonės ar valstybės sąskaita“⁴³.

Gamtosaugoje:

LPS Radviliškio rajone rūpinosi ir gamtosauginėmis problemomis. Kartu su rajone veikusiu „Žaliųjų“ judėjimu Sąjūdis, kaip vieną iš prioritetų laikydamas gyvosios gamtos išsaugojimą, kėlė šiuos tikslus: 1. imtis skubių priemonių ekologiškai kritiškomis Lietuvos vietovėms gelbėti; 2. sukurti naują gamtos apsaugos įstatymų sistemą; 3. ekonominėmis priemonėmis skatinti ekologiškai švarią gamybą; 4. viešai skelbti ekologinę informaciją.

⁴¹ Rinkimams artėjant, *Mūsų kraštas*, Nr. 16, p. 1.

⁴² Ten pat., p. 1.

⁴³ Ten pat., p. 1..

Įvardinus LPS tarybos idėjas, galima prieiti prie bendros išvados, jog apskritai jomis siekta atkurti demokratiškai nepriklausomą, demokratiškais pagrindais tvarkomą Lietuvos valstybę. Ketinta vystyti ir įgyvendinti nuostatas – Lietuvos nepriklausomybė yra tautos išlikimo, demokratinės santvarkos ir piliečių saugumo bei gerovės sąlyga. Tik įgyvendinus šiuos tikslus būtų galima realizuoti ir kitas būtinas šalies reformas. Pastarąsias reikėjo susieti su socialine, kultūrine, politine bei ekonomine šalies pertvarka.

Tačiau nereikia pamiršti ir tai, jog LPS Radviliškio tarybos išvardintoms idėjoms gimti ir jų realizacijai didelės įtakos turėjo rezultatyvūs kiekybiniai bei kokybiniai Lietuvos visuomenės raidos pokyčiai XX a. 6-9-ame dešimtmėčiuose: tai krašto urbanizacija bei industrializacija, demografinis pakilimas, švietimo ir kultūros plėtra, valdančiojo elito bei miestų sulietuvėjimas, stabdomas imigrantų srautas iš tuometinės Sovietų Sąjungos, nes: „Decentralizuotai plėtojant pramonę geriau buvo panaudojami vietiniai darbo ištekliai, <...>“⁴⁴. Tad nereikėjo kviestis papildomos darbo jėgos iš „broliškų“ respublikų. Kadangi ir periferijoje steigtos gamyklos, plėtojamos pramonės šakos neleido numarinti aktyvaus gyvenimo. Sąjūdžio idėjų sklaidai turėjo įtakos ir Michailo Gorbačiovo XX a. 9 dešimtmetyje vykdomos SSRS reformos – *perestroika* (persitvarkymas) ir *glasnost* (viešumas). Visa tai skatino ne tik visuomenės liberalėjimą, bet ir aktyvino gausią miestų kūrybinę inteligentiją (mokslo darbuotojus, pedagogus, bibliotekininkus, kraštotyrininkus bei kt. kultūros ir švietimo darbuotojus), sudarė palankias sąlygas kurti platų visuomeninį - politinį judėjimą, davusį akstiną tautiniam atgimimui. Minėtas tautinis atgimimas virto Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiu, kuris aktyviai veikė ir šalies periferijoje.

Tačiau po LR Nepriklausomybės atkūrimo LPS vis dėlto užleido turėtas pozicijas. Šis suskilęs nepriklausomas savaveiksmis judėjimas netapo vieningu judėjimu. Sąjūdis nedarė jokios esminės įtakos valstybės raidai bei jos viešajam gyvenimui. Vis dėlto didžioji dalis LPS Radviliškio tarybos idėjų sutapo su esminiais LPS Iniciatyvinės grupės tikslais (vėliau LPS Seimo tarybos tikslais). Šios idėjos jau po 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės akto pasirašymo buvo faktiškai įgyvendintos.

Nereikia pamiršti tai, kad, keliant Sąjūdžio idėjas, buvo susidurta su nežinomybe. Daugeliu atveju tiek didžiųjų, tiek periferijoje esančių mažųjų miestų Iniciatyvinės grupės nariai neturėjo valstybės vizijos. Taipogi neturėjo ir aiškos politinės situacijos matymo po galimo LR Nepriklausomybės atkūrimo. Pirmiausia buvo stengiamasi išlaikyti Sąjūdį sovietinės Lietuvos santvarkos legitimumo rėmuose, kas išties nebuvo lengva. Tam pasitarnavo nacionalinis

⁴⁴ Kiekybinė ir kokybinė visuomenės raida 6-9- uoju dešimtmėčiais, *Sąjūdis Lietuvos periferijoje*, Vilnius, 2009, p. 21.

komunizmas. Šis švelnino tuometinės sovietinės nomenklatūros poziciją dėl esamos sistemos kritikavimo ir nacionalinio – tautinio judėjimo.

Situacija pakito po LR Nepriklausomybės atgavimo, kadangi: „Dalis komunistinės ir komjaunimo nomenklatūros įsiliejo į nepriklausomos Lietuvos politinį elitą ir jiems kilo veiklos įteisinimo ir apskritai savo buvimo naujoje politinėje erdvėje pateisinimo būtinybė“⁴⁵. Tad ir požiūris pasikeitė iš esmės. Buvę komunistai po Nepriklausomybės atgavimo, nors ir asmeniškai netrokšdami, grynai iš savanaudiškų tikslų (dėl geresnės karjeros galimybės, dėl baimės būti patrauktiems baudžiamojon atsakomybėn už bendradarbiavimą su sovietų saugumo struktūromis), pasisakė už tolimesnę LPS metu iškeltų idėjų tąsą ir jų įgyvendinimą. Tačiau tarp buvusių lojalių komunistų partijos narių pasitaikė asmenų, kurie dažnai palaikė ar bent jau užėmė nuosaikią poziciją vietos Sąjūdžio atžvilgiu.

Iškeltos Sąjūdžio idėjos, ypatingai susijusios su Lietuvos valstybingumu, teritoriniu vientisumu bei tarptautiniu pripažinimu *de facto*, buvo įgyvendintos. Kadangi pakito vidaus ir tarptautinė valstybės padėtis, tad LPS idėjų realizavimas tapo politinių partijų tarpusavio susitarimų objektu: kairiosios partijos siekė savo politinės programos įgyvendinimo, o dešniosios jėgos tęsė sąjūdininkų nepriklausomos tautinės Lietuvos tikslų realizaciją. Vis dėlto buvo susidurta su tuo, jog: „Lietuvos Sąjūdžio diskreditavimas ir naikinimas tapo jo oponentų svarbiu politiniu uždaviniu“⁴⁶. Tai davė akstiną ištis inirtingoms politinėms kovoms tarp kairiųjų ir dešiniųjų. Kadangi tiek viena, tiek kita pusė, siekdama turėti atstovaujamojoje valdžioje savo žmones, kiek įmanydama stengėsi viena kitą nurungti. .

Galima teigti, jog apskritai Sąjūdis po Nepriklausomybės atgavimo tiek respublikiniu, tiek vietiniu mastu neperaugo į pilietinį judėjimą, o juo labiau netapo politine partija. Tad LPS Radviliškio tarybos idėjos, neišrinkus jos pirmininko į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą, tapo labiau deklaratyvios. Jos buvo pasisavintos kitų besikuriančių politinių jėgų. Šios siekė lygiomis teisėmis dalyvauti vietinio lygio politikoje su buvusiais Sąjūdžio aktyvistais. Nemaža jų dalis pasitraukė iš aktyvios visuomeninės veiklos. Buvę Sąjūdžio aktyvistai toliau dirbo savo kasdieninį profesinį darbą. Tuo metu žmonių politinis aktyvumas atslūgo. Vietos Sąjūdžio renginiai nesulaukė tokio masiškumo, kokio buvo tikėtasi. 1990 m. birželio mėn. įvykusioje Sąjūdžio rajono konferencijoje buvo išrinkta taryba. Tačiau iš jos pasišalino pats išrinktasis tarybos pirmininkas K. Pakštas. Jis sukūrė liberalų frakciją. Tai faktiškai susilpnino sąjūdiečių veiklą, skaldė patį Sąjūdį. Tokia padėtis

⁴⁵ Berenis V., Abiejų tautų paveldas ir modernių tautų likimas, *Kultūros barai*, 2010, Nr. 2. p. 87.

⁴⁶ Landsbergis V., Sąjūdis opozicijoje: Parlamentinės demokratijos mokykla, *Lietuva nuo rinkimų iki rinkimų*, Vilnius, 2000, p. 11.

pasitarnavo Radviliškio rajono komunistams. Pastariesiems tapo lengviau kovoti rinkiminėje kampanijoje su Sąjūdžiu.

Tiesa, Sąjūdžio sueigoje (konferencijoje) buvo išrinkti įgaliotiniai. Tačiau nė vieno jų susirinkimų neįvyko. Rajono savivaldybės taryboje sąjūdiečiai daugumos nesudarė. Pats Sąjūdis dėl vidinių nesutarimų tapo nevienalytis. Tačiau negana to: „Jei ne politinių kalinių ir tremtinių renginiai, tai Sąjūdžio darbą galima būtų laikyti sužlugdytu“⁴⁷. Apskritai sąjūdininkų idėjinė veikla išsivėpė, esminės idėjos liko antraeiliais dalykais. Jie pradėjo ieškoti priešių, kabinėti senas etiketes, pikta kaltinti vienas kitą: „A. Stančikas kritikavo buvusį tarybos sekretorių V. Paliūnį, kad šis su pašaipa pavadinęs pastarąją Sąjūdžio konferenciją „Gulbės giesmė““⁴⁸.

Paminėtina, kad pačioje LPS Radviliškio rajono taryboje nebuvo vieningos nuomonės dėl keliamų kandidatų į Aukščiausiąją Tarybą ir į vietinius valdžios organus. Sąjūdžio tarybos pirmininkas nesutarė su vienu jos narių – teisininku J. Jasaičiu. Ši institucija suskilo į dvi grupes po penkis žmones. Viena grupė (Z. Bučinskaitė, G. Bagdonienė, P. Kasčionis, E. Čiučelis, J. Žiaunys) rėmė J. Jasaitį, o kita (A. Šimaitis, V. Kamišauskas, K. Pakštas ir kt.) kartu su Baisogalos sąjūdininkais – tuometinio tarybos pirmininko A. Stančiko kandidatūrą. Sąjūdžio veikla tapo praktiškai paralyžuota, kadangi: „<...> kiekviename posėdyje buvo svarstoma vien tik kandidatūrų klausimai“⁴⁹. Šie nesutarimai nuošalyje paliko kitas ne mažiau svarbias problemas (rinkiminė agitacija ir kt.). Vis dėlto J. Jasaitis, nors Sąjūdžio nedeleguotas, nusprendė dalyvauti rinkimuose į Aukščiausiąją Tarybą, kaip nepriklausomas kandidatas. Tuo jis papiktino nemažą dalį oponavusių Sąjūdžio tarybos bendražygių. Pastarieji kaltino J. Jasaitį, jog šis pasinaudojo jam suteikta viešuma bei sąjūdininkų suformuluotomis idėjomis.

Buvęs komunistų partijos narys J. Jasaitis nelaimėjo rinkiminės kovos į Aukščiausiąją Tarybą. Jis nesugebėjo savo idėjomis patraukti didesnę dalį rinkėjų balsų. Be to, pats J. Jasaitis neskubėjo smerkti LKP, nes tikėjo šviesesne komunistų partijos ateitimi. Kita vertus, jis nevengė komunistus kritikuoti dėl pernelyg didelio neveiklumo, biurokratizmo ir kt. dalykų. Kandidatas tikėjo, jog tokie asmenys kaip: „A. Brazauskas, V. Beriozovas, J. Paleckis sugebės nuvesti partiją ir tautą atgimimo keliu“⁵⁰. Taigi, J. Jasaitis pasinaudojo tuo, jog būdamas ir iš sąjūdininkų tarpo, ir priklausęs LKP, patraukė į savo pusę tiek Sąjūdžiui, tiek komunistams prijaučiančius rinkėjus. Bet to nepakako, kad būtų išrinktas į Lietuvos Aukščiausiąją tarybą. Pasatarasis teigė: „Kas gi kaltas,

⁴⁷ Kaip atgauti žmonių pasitikėjimą, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 99, p. 6.

⁴⁸ Apie demokratiją, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 63, p. 2.

⁴⁹ Savam kieme pranašų nebūsi, *Mūsų kraštas*, Nr. 16, p. 1

⁵⁰ Apie persitvarkymą partijoje, *Kelias*, 1989, Nr. 8, p. 2.

kad Sąjūdis seniai žino, kokia turi būti atgimstanti Lietuva?“⁵¹. J. Jasaitis pasisakė už tai, jog demokratinėje valstybėje turėtų būti ne viena partija, o tiek, kiek jų reikia visuomenei. Jis manė, kad vienas Sąjūdis ar viena atsinaujinusi LKP nebus pajėgi suvienyti Lietuvos visuomenės po galimo Nepriklausomybės atgavimo. Tokiomis idėjomis J. Jasaitis sugebėjo pritraukti nemažai rinkėjų balsų, skirtingai negu tuometinis LPS tarybos pirmininkas A. Stančikas. Pastarasis savo pasisakymais rinkiminės kampanijos metu buvo gerokai kategoriškesnis tautininkas bei nesistengė siekti kompromisų su vietiniais komunistais. Tačiau nei A. Stančikas, nei J. Jasaitis nebuvo išrinkti į Aukščiausiąją Tarybą (toliau AT). Aukščiausios Tarybos deputatais tapo Arvydas Kostas Leščinskas, išrinktas Radviliškio rinkiminėje apygardoje bei Kęstutis Rimkus, išrinktas Šeduvos rinkiminėje apygardoje. Pastarieji nebuvo patys aktyviausi Sąjūdžio nariai, bet prisidėjo prie renginių organizavimo, buvo pilietiškai ir visuomeniškai tautinio Atgimimo dalyviai. Tiek Kęstučiu Rimkumi, buvusiu Pociūnėlių kolūkio pirmininku, tiek ir Arvydu Kostu Leščinsku, buvusiu Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto docentu, galima pagrįstai didžiuotis. Pastarieji – Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Akto Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo signatarai.

Politinė situacija greitai kito. Tribūna, kuria anksčiau naudojosi sąjūdininkai, virto politinių kovų, politinių intrigų objektu. Sąjūdžio kandidatai, iškelti tiek rajono Sąjūdžio tarybos, tiek darbo kolektyvų, tiek gyventojų susirinkimų į vietinę savivaldą išsikovojo įvairias pareigybes valdžios institucijose. Jie tapo savo partijos funkcionieriais bei technokratais: „Nes dažnas išrinktas deputatas tiesiogiai Sąjūdžio veikloje nė nedalyvavo“⁵². Tokie asmenys buvo tik remiami pačios Sąjūdžio iniciatyvinės grupės. Jie labiau rūpinosi įvairiais privatizuojamo „valdiško“ turto (stambios žemės ūkio mašinų gamyklos, lenpjūvės) reikalais. Taip pat šiems labiau rūpėjo, kaip atsidurti deficito skirstymo komisijoje ar kuo skubiau pasiskirti sau lengvąjį automobilį. Jie, tapę politinio pasitikėjimo karjeristais, didesnę dėmesį kreipė į ekonomiką, administravimą, nei į politiką ar kultūrą. Taip pat pastariesiems rūpėjo tos vertybės, kurios, visų pirma, teikė patogumus. Tiesą sakant, biurokratiname valdžios aparate, į kurį pateko Sąjūdžio remti kandidatai, demokratijos buvo mažai. Biurokratinėje valdžioje vyravo technokratija, kuri tinkamiausiai gebėjo pateisinti praktinius, t. y. ūkinius, ekonominius, buitinius, socialinius gyventojų lūkesčius ir interesus. Tiems lūkesčiams pateisinti, problemoms spręsti ir efektyviam administravimui reikėjo nemažai valdžios tarnautojų. Tad Sąjūdžio idėjos apie biurokratinio aparato mažinimą liko neįgyvendintos.

Kaip vieną iš Sąjūdžio nesėkmingų rinkiminės kampanijos priežasčių į vietinius valdžios organus galima laikyti tai, jog pačios idėjos neatitiko dalies gyventojų lūkesčių. Sąjūdininkų tikslai,

⁵¹ Apie persitvarkymą partijoje, *Kelias*, 1989, Nr. 8, p. 2

⁵² Vietinių rinkimų belaukiant, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 103, p. 2.

kitaip nei miesto rinkiminėje apygardoje, sunkiai buvo suprantami kaimo rinkimų žmonėms. Sąjūdininkai rinkimų metu varžėsi su buvusiais kolūkių pirmininkais. Pastarieji nekėlė laisvės, demokratizacijos idėjų, o žadėjo kaimo žmonėms realius buitės dalykus (didesnes žemės ūkio produktų supirkimo kainas, geresnes realizavimo galimybes). Kolūkių pirmininkai kaltino miestą, neva jis išnaudoja kaimą ir šitaip neleidžia jam užsidirbti. Taip pat jie priekaištavo sąjūdininkams dėl politikavimo, kraštutinių pažiūrų, pernelyg didelio noro veržtis į valdžią. Dauguma žemdirbių, nors ir rėmė vykstančią demokratizaciją, buvo įpratę prie komandinės kolūkinės administravimo tvarkos. Tokiomis sąlygomis jie jautėsi labiausiai socialiai pažeidžiama visuomenės grupė. Tad, žinoma, ir nesivadovavo laisvės, demokratijos idėjomis, tautiškumo vertybiniais kriterijais. Situacija valstybėje buvusi sunki. Matėsi ekonomikos blogėjimo ženklai – krintanti rublio vertė, ekonominė Sovietų Sąjungos blokada. Visa tai kaimo žmones baugino.

Miesto rinkiminėje apygardoje tautinio atgimimo idėjų „vartotojais“ tapo labiausiai išprusę, visuomeniškai žmonės, pilietiniai judėjimai bei įvairios organizacijos. Pastarosios prisidėjo prie Sąjūdžio rinkiminės programos idėjų formulavimo bei sklaidos. Prie tokių organizacijų priskirtinos Šaulių, Politinių kalinių ir tremtinių, Aklujų ir silpnaregių sąjungos, Istorinės atminties klubas, kraštotyrininkų draugija, Sąjūdžio rėmimo grupės bei rajone veikusios žaliųjų organizacijos. LPS tarybos idėjoms apatiški liko dauguma rusakalbių Radviliškio ir jo rajono gyventojų bei tie žmonės, kurie buvo tiesiog apolitiški, baiminosi permainų. Ypatingai rusakalbiai ir partijos rajono komiteto biuras pasisakė už tai, jog būtų nusikratoma siaurų tautinių interesų. Jie siekė, jog: „Būtų paisoma darbo žmonių poreikių vardan liaudies gerovės“⁵³.

Vis dėlto galima teigti, kad minėtos LPS tarybos idėjos tapo ne tik vietos Sąjūdžio ikirinkimine programa. Šios tapo būsimų vietos valdininkų, vykdomosios valdžios pareigūnų esminėmis veiklos gairėmis. Jie turėjo prisiimti asmeninę atsakomybę už aplaidumą darbe, būti nepriklausomi nuo valdžios aparato: „Kadangi tik tuo atveju būtų galima siekti to, kad valdžia neatitrūktų nuo žmonių, jų kasdieninių poreikių“⁵⁴. Sąjūdininkų iškeltų idėjų realizavimas nebepriklausė nuo jų užimamų pareigų ar politinės orientacijos. Didžioji dalis idėjų, vykdančią decentralizacijos politiką valstybėje, buvo realiai įgyvendinta savivaldos lygiu po 1990 m..

⁵³ Rinkimų maratonas tęsiasi, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 103, p. 3

⁵⁴ Ten pat., p. 3.

3. Radviliškiečių politinio gyvenimo pasirinkimo galimybė daugiapartinės sistemos sąlygomis

3.1. Lietuvos daugiapartinės sistemos kūrimosi priežastys

Lietuvos SSR daugiapartinės sistemos egzistavimas nebuvo įmanomas. Totalitarizmas tepripažino vienos politinės jėgos galimybę valdyti šalį. Tokia nuostata buvo įtvirtinta pagrindiniame LSSR įstatyme. Prasidėjus tautinio Atgimimo laikotarpiui, LPS pastangomis bandyta pašalinti vienos partijos monopolį. Sąjūdžiui spaudžiant, sovietinė valdžia buvo priversta padaryti konstitucinių pakeitimų. Taip Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba 1989 m. gruodžio 7 d. priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos 6 ir 7 straipsnių pakeitimo“⁵⁵. Konstitucinių straipsnių pakeitimas davė pradžią daugiapartinei sistemai kurtis: iki 1990 m. balandžio mėn. užregistruotos pirmosios penkios politinės partijos (Lietuvos demokratų, Lietuvos krikščionių demokratų, Lietuvių tautininkų sąjunga, Lietuvos socialdemokratų, Lietuvos komunistų partija).

Po Nepriklausomybės atkūrimo, 1990 m. antroje pusėje šalyje pradėjo ryškėti politinės krizės simptomai. Ją įtakėjo atvira sovietinės kariuomenės agresija 1991 m. sausio 11-13 d. Vilniuje bei Kazimieros Prunskienės vyriausybės atsistatydinimas. 1992 m. pavasarį politinė krizė pasiekė savo aukščiausiąjį tašką, kada V. Landsbergis ir Sąjūdžio šalininkai prarado daugumą Aukščiausioje Taryboje. Tačiau tiek kairiosios, tiek ir nuosaikiosios frakcijos nesugebėjo sudaryti daugumos. Siekiant išeiti iš susidariusios politinės krizės, pačiu tinkamiausiu sprendimu tapo priešlaikiniai parlamento rinkimai.

Susidariusi politinė padėtis pavertė Aukščiausiąją Tarybą (toliau AT) partijų kūrimosi centru. 1992 m. trys parlamento frakcijos – Sąjūdžio Centro, Nuosaikiųjų ir Tautos pažangos – sukūrė politinius judėjimus. Pastarosios politinės jėgos išliko pagrindiniu Sąjūdžio oponentu iki Aukščiausios Tarybos kadencijos pabaigos, t.y. pirmalaikių parlamento rinkimų. Kita vertus, aiškesnė pozicijos ir opozicijos santykių struktūrizacija buvo viena iš priežasčių, skatinančių politinių organizacijų kūrimąsi parlamento frakcijų pagrindu. Tačiau šešios politinės organizacijos, susikūrusios 1990-1992 m., apskritai neturėjo atstovų Aukščiausioje Taryboje. Tad parlamentas nemonopolizavo partijų kūrimosi arenos: „Partijos daugiau formavosi kaip neparlamentinių grupių ir parlamentinių frakcijų sąveikos rezultatas“⁵⁶. Tačiau išsiskyręs Sąjūdžio radikalusis sparnas atvirai oponavo partinio pliuralizmo plėtotei Lietuvoje.

⁵⁵ Gumuliauskas A., Politinės partijos, *Lietuvos istorija (1795-2009 m.)*, Šiauliai, 2010, p. 401.

⁵⁶ Konkurencinės partijų sistemos atgimimas: etapai ir formos, *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, sudaryt. A. Krupavičius, Kaunas, 1966, p. 51.

1992 m. Konstitucijos priėmimas ir Seimo rinkimai reiškė perėjimą į kitą partijų raidos etapą – daugiapartiškumo konsolidaciją. Formalias daugiapartines garantijas įteisino naujasis šalies pagrindinio įstatymo 35 straipsnis: „<...> laiduoja teisę Lietuvos piliečiams laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, <...>“⁵⁷. Taip pat Konstitucijoje garantuojamos įsitikinimų, sąžinės, rinkimų, valstybės įstaigų, asmens privatumo laisvės bei teisės.

Antrojoje Lietuvos Respublikoje vyko tolimesnis politinių partijų steigimo procesas. Jo metu buvo pamiršti partinių organizacijų ideologinio tapatumo principai. Žmonės į partijas jungėsi, vadovaudamiesi ne ideologinėmis nuostatomis, bet trokšdami patekti į valdžią. 1992-1993 m. Lietuvoje stabilizavosi konfrontacinė daugiapartinė sistema. Ji struktūriškai atitiko Vakarų Europos standartus: „Ideologines nišas surado socialdemokratai, krikdemai, konservatoriai ir tautininkai“⁵⁸.

Tad galima teigti, jog konstitucinių straipsnių pakitimai, panaikinę Komunistų partijos hegemoniją, įtakojo partinės sistemos pliuralizmą, kuris pasireiškė kaip neparlamentinių visuomeninių judėjimų ir parlamentinių frakcijų sąveikos rezultatas. Besiformuojanti daugiapartinė sistema suteikė šalies piliečiams politinio pasirinkimo galimybę. Ja buvo galima pasinaudoti, renkant visų lygių atstovaujamąją valdžią. Tai – demokratijos privalumų išraiška.

3.2. Radviliškiečių politinių simpatijų išraiška 1992 m. LR Seimo rinkimuose

Naujos rinkimų sistemos problema iškilo 1992 m., kuomet Sąjūdis inicijavo priešlaikinius Seimo rinkimus. Po politinių ginčų tarp parlamentinių partijų susitarta dėl politinio kompromiso – mišrios paralelinės rinkimų į LR Seimą sistemos. Ji nustatė, jog į parlamentą: „71 deputatas renkamas vienmandatėse apygardose pagal mažoritarinę sistemą ir 70 – daugiamandatėje pagal proporcinę rinkimų sistemą“⁵⁹. Taip Lietuva tapo viena pirmųjų pokomunistinio regiono šalių, kuri įteisino mišriąją rinkimų sistemą. Šalies teritorija, renkant parlamentą, padalinta į 71 vienmandatę apygardą, kurioje išrenkama po vieną piliečių atstovą. Pastarasis privalėjo ginti savo rinkėjų interesus Seime. Tad kiekvienas regionas turėjo atstovą įstatymų leidžiamosios institucijos.

1992 m. spalio 25 d. vykusiuose rinkimuose į LR Seimą Radviliškio vienmandatėje rinkimų apygardoje iškelti šie kandidatai:

1. Antanas Kairys (Lietuvos demokratinė darbo partija);
2. Petras Kasčionis (Lietuvos nuosaikiųjų judėjimas);
3. Arvydas Kostas Leščinskas (Lietuvos liberalų sąjunga);
4. Jonas Algirdas Misiūnas (Lietuvos krikščionių demokratų partija);

⁵⁷ Žmogus ir valstybė, *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (1992-10-25), V., 2004, p. 8.

⁵⁸ Konkurencinės partijų sistemos atgimimas: etapai ir formos, *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, sudaryt. A. Krupavičius, Kaunas, 1966, p. 60.

⁵⁹ Gumuliauskas A., Seimas, *Lietuvos istorija (1795-2009 m.)*, Šiauliai, 2010, p. 404.

5. Vytautas Simelis (Visuomeninis politinis judėjimas už socialinį teisingumą);
6. Jonas Stankus (Lietuvos centro judėjimas);
7. Liudas Vedeckis (Lietuvos socialdemokratų partija).

Rinkimai pasižymėjo gana dideliu rinkėjų aktyvumu. Prie balsadėžių atėjo 77,39 proc., t.y. 30133 iš 38935 įregistruotų rinkimo teisę turinčių Radviliškio rajono gyventojų. Lietuvos Respublikos Seimo deputatu išrinktas LDDP atstovas Antanas Kairys, surinkęs 56,6 proc. rinkėjų balsų. Daugiau kaip du kartus nuo jo atsiliko labiausiai Sąjūdžio aktyvo palaikomas krikščionis demokratas Jonas Algirdas Misiūnas (23,77 proc.). Likę kandidatai (P. Kasčionis, V. Simelis, A. K. Leščinskas, J. Stankus, L. Vedeckis) tesurinko po kelis procentus rinkėjų balsų. Tad, mano požiūriu, pastarieji rezultatai nereikalauja išsamesnio ir detalesnio aptarimo. Tačiau reikia pažymėti, jog, nors ir būdami partijų nariais, P. Kasčionis, A. K. Leščinskas, J. A. Misiūnas priklausė taip vadinamai rajono Sąjūdžio koalicijai. Ne be pagrindo Lietuvos demokratinės darbo partijos (toliau LDDP) nariai, pasigirdami, jog jų kandidatas buvo išrinktas į Seimą, teigė, kad pasiektas laimėjimas yra ne prieš konkretų pavienį kandidatą, o prieš Sąjūdžio koaliciją rajone.

Radviliškio daugiamandatėje rinkimų apygardoje didžiausias rinkėjų pasitikėjimas pareikštas Lietuvos demokratinėi darbo partijai, surinkusiai net 18156 balsus. Antroje vietoje liko Lietuvos krikščionių demokratų, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos bei Lietuvos demokratų partijos jungtinis sąrašas (4159 balsai). Po to sekė Sąjūdžio koalicija, surinkusi tik 2779 rinkėjų balsus. Galima teigti, jog tiek Sąjūdžio, tiek ir dešniosios jėgos per kelis metus prarado rinkėjų pasitikėjimą.

Po rinkimų Radviliškyje susiklostė įdomi situacija, kuomet prasidėjo politikuojančių vietos veikėjų tarpusavio santykių aiškinimasis. Spaudoje pasirodė pranešimai, jog rinkiminės kampanijos metu kelių vietos veikėjų sukurptas laiškas nepagrįstai šmeižė A. Kairį ir buvo platinamas bei skaitomas mokyklose. Vienas iš Lietuvos demokratinės darbo partijos narių, nepanorusių viešai atskleisti savo asmens tapatybės, pareiškė: „Gaila, tačiau purvus platina Sąjūdžio likučių ešelonas“⁶⁰. Toliau jis teigė, jog rinkimuose į Lietuvos Respublikos Seimą žmonės balsavo už tuos kandidatus ir partijas, kurios ne deklaracijomis ar demagogija, bet kompetencija siekė sulaukyti Lietuvos ekonomikos griovimą. Česlovas Kantauskas, kairiųjų pažiūrų atstovas bei žymus vietos kraštotyrininkas, išreiškė savo nuogastavimus, jog „Sąjūdžio nariai neanalizavo dešiniųjų jėgų pralaimėjimo priežasčių, kadangi jie jų nematė“⁶¹. Jis pridūrė, kad: „LDDP susiformavo kaip autentiška, tapati lietuviškai dvasiai kairuoliška partinė jėga“⁶². Č. Kantauskas Lietuvos

⁶⁰ Įtikėjusių savo didybe pralaimėjimas, *Mūsų kraštas*, 1992, Nr. 35, p. 2.

⁶¹ Kam tos aimanos, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2, p. 3.

⁶² Ten pat., p. 4.

demokratinės darbo partijos kritikus ir visus dešiniųjų pažiūrų skeptikus nepabijojo spaudoje išvadinti rėksniais: „Šitie rėksniai nenori suprasti, kad LDDP yra ne kokia nors neokomunistinė partija, o nauja vakarietiško tipo kairiosios pakraipos socialdemokratų partija, <...>“⁶³. Dešinieji, ypač rinkimų komisijos narė, Sąjūdžio aktyvistė Genovaitė Bagdonienė įvardijo pralaimėjimo į LR Seimo rinkimus priežastis: „Dešiniųjų jėgų rinkiminė kampanija nebuvo triukšminga. Tikėta ir pasitikėta žmonių atmintimi“⁶⁴. Susidaro įspūdis, kad rinkimų į Seimą metu dešiniųjų atstovai, palaikomi Sąjūdžio, dar tebegyveno Nepriklausomybės akto nuotaikomis. Jie, ko gero, nesitikėjo, jog patirs tokį skaudų pralaimėjimą rinkimuose į Seimą tiek vienmandatėje, tiek ir daugiamandatėje apygardose. Skeptiški Sąjūdžio atžvilgiu LDDP nariai pareiškė, jog dešiniųjų pralaimėjimo priežastys yra kur kas gilesnės, jų labai daug. Šie laikėsi tos nuomonės, kad Sąjūdžio žmonės ne visada surasdavo bendrą kalbą su giminingomis krikščionių partijų atstovais: „Savus katalikus peikė, o atvykėlius iš kitur kėlė į padangę ir atvirai ragino už juos balsuoti. Tokiu būdu sąjūdininkai tik kėlė LDDP reitingą“⁶⁵. Kairiųjų pažiūrų atstovai taip pat teigė, jog išsikristalizavusi partinė dešiniųjų jėgų poliarizacija yra, viso labo, priemonė, tikintis užimti valdžios postus: „Kas patriotiniais šūkiais įrodė, jog myli Lietuvą – gavo postus. Kurie nieko negavo – įkūrė partijas, partijėles, judėjimus“⁶⁶. Iki pat Nepriklausomybės atgavimo Sąjūdis, vietos LDDP narių nuomone, buvo vertinamas teigiamai. Tačiau po Kovo 11 d. akto pasirašymo Sąjūdžio kalbos, pasak kairiųjų, skyrėsi nuo deklaruotų įsipareigojimų: „Visi sunkiu metu kovojo už laisvę ir žmogaus teises. Netikėtai laimėjus „mūšį“, niekas nebuvo pasiruošęs tolimesnei veiklai, valstybės valdymui“⁶⁷.

Visgi derėtų pripažinti, jog tvyranti ekonominė krizė šalyje, nesuformuota rinkos santykiais grįsta ekonomika ir ūkininkavimo sistema, nepažabota infliacija buvo puikus kairiųjų koziris rinkimuose. Šie kaltino dešiniųjų atstovus reformų sabotavimu. Sunki valstybės ūkinė, finansinė, socialinė padėtis ir nuolatinis viešas šių objektyvių problemų eskalavimas kėlė kairiųjų reitingus dešiniųjų bei Sąjūdžio koalicijos sąskaita. Pasitikėjimo dešiniosiomis jėgomis, ypatingai Sąjūdžio koalicija, ne pridėjo ir tai, jog pastarieji dažnai neaktualizuodavo rajono ūkio ir šalies problemas. Tuo tarpu Lietuvos demokratinės darbo partijos atstovai visas negeroves kėlė viešumon. To pasakoje rinkimus į LR Seimą Radviliškio rajone laimėjo Antanas Kairys – LDDP atstovas.

3.3. Radviliškiečių politinis pasirinkimas pirmuose LR Prezidento rinkimuose

1992 m. spalio 25 d. priimta Konstitucija aiškiai apibrėžė Prezidento institucijos svarbą. Pagrindiniame šalies įstatyme numatyta, jog šalies vadovu gali būti tik Lietuvos pilietis, ne mažiau kaip pastaruosius trejus metus gyvenęs Lietuvoje ir turintis ne mažiau kaip 40 metų, kurį „<...>

⁶³ Kam tos aimanos, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2, p. 3.

⁶⁴ Ten pat., p. 4.

⁶⁵ Kitų dievų beieškant, *Mūsų kraštas*, 1992, Nr. 54, p.2.

⁶⁶ Ten pat., p.2.

⁶⁷ Kitų dievų beieškant, *Mūsų kraštas*, 1992, Nr. 54, p.2.

renka Lietuvos Respublikos piliečiai penkeriems metams, remdamiesi visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu“⁶⁸. Prezidentas kartu su vyriausybe vykdo užsienio politiką, pasirašo tarptautines sutartis. Taip pat šis, išrinkus naują Seimą, paveda ministrų kabinetui eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja vyriausybė. Prezidentas parlamento pritarimu skiria ministrą pirmininką, įtvirtina vyriausybės sudėtį ir t.t.. Šalies vadovo įgaliojimai nutrūksta pasibaigus kadencijos laikui. Pirmalaikiai Prezidento rinkimai rengiami tuomet, kai šis atsistatydina iš užimamų pareigų, pašalinamas iš posto apkaltos proceso tvarka, mirties atveju.

1993 M. LR PREZIDENTO RINKIMŲ REZULTATAI*

Pavardė, Vardas	Radviliškio rajone		Lietuvoje	
	Balsų sk.	% nuo visų dalyvavusiųjų rinkėjų	Balsų sk.	% nuo visų dalyvavusiųjų rinkėjų
Lozoraitis Stasys	8395	26,7 %	772 922	38,2 %
Brazauskas Algirdas Mykolas	22480	71,6 %	1 212 075	60 %

*Lentelė sudaryta remiantis: <http://www.vrk.lt/dynamic/files/1647/1993prezidento.pdf>

1993 m. vasario 14 d. pirmą kartą įvyko tiesioginiai Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimai. Juose dalyvavo du kandidatai – Stasys Lozoraitis bei Algirdas Mykolas Brazauskas. Šalies piliečiai turėjo pasirinkti ne tik asmenybę, bet ir tolesnę valstybės raidos kryptį. S. Lozoraitis tarsi simbolizavo vakarietišką politinę kultūrą (vadintas Vilties Prezidentu), o A. M. Brazauskas – sovietinę praeitį. Tačiau pasirinktas pažįstamas, savas politikas, kuris nežadėjo kardinalių reformų ir leido tikėtis ramaus gyvenimo perspektyvos. Remiantis pateikta lentele, matyti, kad Radviliškio rajono gyventojai daugiausia balsų atidavė už Algirdo Mykolo Brazausko kandidatūrą. Už pastarąjį balsavo 22480, o už Stasį Lozoraitį – tik 8395 Radviliškio rajono rinkėjų. Šie rinkimai pasižymėjo tuo, kad rinkiminės komisijos sulaukė didelio rinkėjų aktyvumo (iš 39109 balso teisę turinčių rajono gyventojų balsuoti atėjo 31385 rinkėjai). Už A. M. Brazauską balsavo 71,6 proc. visų dalyvavusių rinkėjų (rinkimų rezultatai visoje Lietuvoje rodo, kad už A. M. Brazauską balsavo 60 proc. atėjusių balsuoti prie rinkiminių balsadėžių). Tuo tarpu už S. Lozoraitį atidavė savo balsus 26,7 proc. rinkėjų (visos Lietuvos mastu už pastarąjį kandidatą balsavo 38,2 proc.).

⁶⁸ Respublikos Prezidentas, *Lietuvos Respublikos Konstitucija* (1992-10-25), V., 2004, p. 17.

Galima teigti, jog, palyginus Radviliškio rajono rinkimų rezultatus su balsavimo rezultatais Lietuvoje, už S. Lozoraitį Radviliškio rinkiminėje apygardoje balsavo mažesnis procentas nuo visų dalyvavusių rinkėjų. Labiau palaikomas rajone buvo A. M. Brazauskas. Už pastarąjį kandidatą, skirtingai negu visoje Lietuvoje, balsavo didesnis procentas rinkėjų. Šie Prezidento rinkimai parodė, kad vis dėlto rajono gyventojai savo lūkesčius patikėjo žinomam politikui A. M. Brazauskui, kuris turėjo patirties (tiesa, sovietinės) ir kompetencijos valstybės valdyme. Kur kas mažiau pasitikėta S. Lozoraičiu, provakarietišku kandidatu, kurio idėjos buvo labiau atitolusios nuo paprastų žmonių kasdieninių problemų.

Vis dėlto tokie rinkimų rezultatai negalėjo stebinti. Radviliškio ir jo rajono gyventojai, kaip titpiško žemės ūkio krašto atstovai, pasirinko laiko patikrintą, visuomenei žinomą kandidatą – A. M. Brazauską. Galima tik numanyti, jog už Stasio Lozoraičio kandidatūrą į prezidentus galėjo balsuoti Radviliškio miesto ir jo apylinkių inteligentijos kamienas – švietimo bei kultūros įstaigų darbuotojai, bibliotekininkai, gydytojai, Lietuvos Sąjūdžio rajono tarybos nariai ir t.t.. Jie aiškiai pasisakė, kad: „Buvę ar esami komunistai neturi ateities demokratinėje valstybėje“⁶⁹. Tačiau inteligentijos, kaip šviesuomenės, balsas neturėjo lemiamos reikšmės balsavimo rezultatams rajone. A. M. Brazausko kandidatūrą į prezidentus palaikė rajono Lietuvos demokratinės darbo partijos skyrius: „LDDP Radviliškio rajono tarybos nuomone, šiuo metu svarbiausias politinis darbas yra paremti A. Brazausko kandidatūrą“⁷⁰. LDDP rajono taryba kvietė žmonės prisidėti prie rinkimų organizavimo: „Politinės partijos ir judėjimai, kolektyvai iš anksto turėtų pasirūpinti, kas galėtų jiems ateityje atstovauti Seime, galbūt, ir savivaldybėse“⁷¹. Ši kairioji politinė jėga tikėjosi, jog Prezidento rinkimų metu išsiaiškins rinkėjų simpatijas. Tačiau aktyvus rinkėjų A. M. Brazausko kandidatūros rėmimas dar nereiškė, kad dauguma gyventojų palaikė kairiąsias politines jėgas. Pastarąjį teiginį tik patvirtino 1995 m. savivaldybių rinkimai.

LDDP atstovai siekė, kad rajone balsavimas vyktų organizuotai, be jokių rinkimų įstatymo pažeidinėjimų. Šios partijos rajono tarybos pirmininkas Valentinas Paliūnis, buvęs Sąjūdžio dalyvis ir atsakingasis sekretorius, pasisakė už parlamentinę Lietuvos Respubliką. Dar 1992 m. gegužės 23 d., vykstant referendumui dėl Prezidento institucijos atstatymo, kairieji teigė, jog „<...> esame suinteresuoti turėti kompetetingą parlamentinę respubliką“⁷². Jie netgi kaltino rinkimų komisijas, kad šios sudarytos iš vienos politinės orientacijos žmonių. Pastarieji baiminosi, jog tai gali atsiliiepti balsavimo rezultatams: „Netenka stebėtis, kad taip sudarytos komisijos visai stengėsi, kad surinktų kuo daugiau prezidentiniam „taip“ pažymėjimų biuletenių“⁷³. Referendumui neįvykus, kairieji su

⁶⁹ Prezidento rinkimams artėjant, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2, p. 3.

⁷⁰ Kviečiame pasirašyti, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2, p. 2.

⁷¹ Radviliškio rajono referendumo pareiškimas, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2, p. 3.

⁷² Ten pat., p. 3.

⁷³ Ten pa., p.4.

viltimi ateičiai komentavo jo rezultatus: „Taip, demokratiškai nusiteikę Lietuvos žmonės išreiškė savo valią“⁷⁴. Tiesa, dėl buvusios SSRS kariuomenės išvedimo (1992-06-14) bei LR Konstitucijos priėmimo (1992-10-24) visos politinės jėgos pasisakė vieningai. Tai puikiai iliustruoja, kad vis dėlto bendri siekiai vienijo visas politines partijas, visuomenines organizacijas bei žmonių kolektyvus.

Skirtingai negu kitos politinės jėgos, Lietuvos demokratinės darbo partijos Radviliškio skyrius viešai deklaravo savo poziciją bei atvirai oponavo dešinioms rajone veikusioms politinėms jėgoms. Tuo tarpu Radviliškyje dar tebeveikęs Sąjūdis buvo per daug užsiėmęs savo vidaus problemomis (dėl savo veiklos tęstinumo klausimo ir kt.), kad viešai galėtų reikštis ir pernelyg atvirai konfrontuoti su kairiaisiais.

⁷⁴ Kviečiame pasirašyti, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr 2, p. 2.

4. Politinės kovos dėl valdžios peripetijos

Radviliškio rajono savivaldybėje

4.1. Sąjūdžio politinės transformacijos Radviliškyje

1990 m. gegužės 19 d. įvyko Lietuvos Sąjūdžio (toliau LS) Radviliškio rajono trečioji konferencija. Vienas LS narys, Radviliškio Kultūros rūmų salėje, viešai pareiškė savo nuogastavimus: „Man teko dalyvauti visose trijose konferencijose, ir gerai prisimenu didžiulį emocinį pakilimą ir pilnutėlę salę pirmojoje, maždaug pusę tiek dalyvių ir entuziazmo antrojoje, ir tik 56 delegatus, susirinkusius į Radviliškio kultūros rūmų didžiąją salę, – trečiojoje“⁷⁵. Ne vienas šio judėjimo dalyvis kėlė klausimą: „Kodėl taip mažėja žmonių, besidominčių rajono Sąjūdžio veikla ir norinčių aktyviai dalyvauti joje?“⁷⁶. Šią problemą palietė pranešėjas – rajono Sąjūdžio tarybos narys K. Pakštas – bei beveik visi diskusijoje dalyvavę delegatai. Pranešime pažymėta, kad Sąjūdis rajone ypatingo autoriteto neturėjo ir anksčiau. Akcentuota, jog, laikui bėgant, iš judėjimo pasitraukė vis daugiau atsitiktinių ir nepritapusių narių. Anot pranešėjo, vidiniai konfliktai praėjusių rinkimų į Aukščiausią Tarybą metu suskaldė LS rajono tarybą, kurioje beliko keletas narių.

Įdomią paralelę išvedė delegatas V. Butvilas: „Sąjūdžio likimas panašus į LKP – buvo gausios narių eilės ir euforija, o dabar viso to mažiau“⁷⁷. Prelegentas pasisakė už sąjūdininkų ėjimą į darbo kolektyvus, atviras diskusijas su žmonėmis, aktyvesnį informacijos skleidimą. V. Butvilas iškėlė vieną Sąjūdžio tikslą – spręsti konkrečius socialinius klausimus ir prisidėti prie pilietinės visuomenės kūrimo. Buvo nurodyta didžiausia Sąjūdžio tarybos klaida: „Organizuojami tik tie renginiai – mitingai, į kuriuos pakviesdavo Vilnius, ir nieko nebuvo daroma savo iniciatyva“⁷⁸. Pažymėta ir tai, kad Sąjūdžio taryba ėmė nebekreipti dėmesio į savo grupių veiklą rajone. Taip pat vienas iš konferencijos dalyvių J. Buškus kritikavo konferencijos rengėjus, kad salėje nėra tautinės atributikos: „Iš tiesų, nykiai šaltos blokadinės salės nepuošė nei Trispalvė, nei Vytis“⁷⁹. Konferencija priėmė Lietuvos Sąjūdžio Radviliškio rajono įstatus. Minėto forumo metu V. Palionis ir K. Pakštas tapo delegatais į Lietuvos Sąjūdžio Seimą. Konferencijoje išrinkta vienuolikos asmenų naujoji rajono taryba.

Reikėtų akcentuoti, kad prieš trečiąją Lietuvos Sąjūdžio konferenciją pirmąkart nuo Nepriklausomybės atkūrimo pradėta diskutuoti apie tolimesnę judėjimo veiklą rajone. Vieni manė, jog Sąjūdis po Kovo 11 d. akto priėmimo turėjo skilti į mažiausiai dvi partijas. Tuo metu rajone iš

⁷⁵ Kartūs kritikos žodžiai, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 13, p.1.

⁷⁶ Ten pat., p. 1.

⁷⁷ Ten pat., p. 1.

⁷⁸ Ten pat., p. 1.

⁷⁹ Ten pat., p. 1.

atskilusių Sąjūdžio narių organizavosi dvi politinės jėgos – liberalai ir socialdemokratai. Daugelis išsilavinusių rajono žmonių pasisakė už daugiapartiškumą, kuris galėtų tapti trumpiausiu keliu į pilietinę visuomenę. Daugiapartinė sistema, pasak Sąjūdžio aktyvistų, turėtų sugriauti įsisenėjusią ydingą kolektyvinį mąstymą bei kolektyvinę atsakomybę. Vienas iš buvusių LS rajono tarybos narių K. Pakštas teigė, jog: „Sąjūdžio uždavinys ir yra tapti lyg skėčiu, pridengiančiu tas partijas, palaipsniui „atleidžiant varžtus“⁸⁰. Jis laikėsi tos nuomonės, kad Sąjūdis, kaip nepriklausomas savaveiksmis judėjimas visuomenės atsinaujinimui spartinti, turėtų peraugti į pilietinius komitetus rajonuose, kurie būtų atsakingi už mitingų organizavimą, valdžios atstovų kontrolę, jų kritiką bei viešumą.

Konferencijos metu iškelta idėja Sąjūdį pervadinti Kovo 11 d. partija. Vis dėlto nemažai LS aktyvistų diskutavo, jog tokia politinė organizacija, uždaryta į rėmus ir apribota statutu, vargiai galėtų sėkmingai atsovauti didžiajai tautos daliai. Radviliškio periodiniame leidinyje „Mūsų kraštas“ pasirodė nuogastavimai, kad: „<...> kovo 11-oji priklauso mums visiems, o dabar tuo vardu ketina pasivadinti saujelė žmonių“⁸¹. LS aktyvistas K. Pakštas ganėtinais skeptiškai žiūrėjo į Sąjūdžio galimybę tapti Kovo 11 d. partija: „Tegul lieka tų žmonių sąžinės reikalas, kurie mano, jog kovo 11-oji yra svarbesnė už vasario 16-ąją“⁸². Tačiau atsirado ir tokios nuomonės šalininkų, kurie teigė, kad iš Sąjūdžio, be jau gimusių socialdemokratų ir liberalų partijų, turėtų atsirasti dar ne viena politinė jėga. Kita vertus, sąjūdininkai pervertino savo jėgas. Tam įtakos turėjo pasikeitusi politinė situacija šalyje. Net ir įkurta Sąjūdžio partija tuo metu galėjo tikėtis tik nedidelio vietos gyventojų palaikymo. Vienas iš Sąjūdžio konferencijos dalyvių pažymėjo, kad dar pirmoje konferencijoje buvo jaučiamas ganėtinais didelis žmonių palaikymas: „500 vietų Kultūros rūmų salėje negalėjo sutilpti susirinkusieji, visi praėjimai buvo sausakimšiai“⁸³. Anot Sąjūdžio aktyvistų, tuomet ir Kultūros rūmų salė netuštėjo iki pat LS konferencijos pabaigos, nors ji tęsėsi iki pat vėlyvo vakaro. Antrojoje ir trečiojoje rajono Sąjūdžio konferencijose susirinkusiųjų skaičius tesiekdavo 100 narių. Pasiremiant minėtais skaičiais, galima teigti, jog po pirmosios Sąjūdžio konferencijos pradėjo blėsti žmonių entuziazmas. Šį teiginį puikiai iliustruoja vėlesnių LS rajono konferencijų scenarijai. Radviliškiečių politinį aktyvumą gniuždė kasdieninio gyvenimo realijos. Tai tik patvirtina statistiniai faktai (1988 m. spalio 7 d. į pirmąjį Sąjūdžio mitingą Radviliškio miesto „Žalgirio“ stadione susirinko 3-4 tūkstančiai žmonių iš viso rajono). Be jokios abejonės, aiškiai matyti, kad, nuo pirmojo Sąjūdžio mitingo Radviliškyje iki pat pirmųjų vietos savivaldos rinkimų 1990 m. kovo 24 d., Lietuvos Sąjūdis, kaip savaveiksmis nepriklausomas judėjimas, išgyveno savo politinio pakilimo laikotarpį. Tačiau diskusijos dėl Sąjūdžio peraugimo į partiją vyko

⁸⁰ Kas – su Lietuva, su kuo – Lietuva, *Mūsų kraštas*, 1994 Nr. 76, p. 3.

⁸¹ Kalbų pradžia ir pabaiga, *Mūsų kraštas*, 1991, Nr. 78, p. 2.

⁸² Ten pat., p. 2.

⁸³ Ko nepasakiau Sąjūdžio konferencijoje, *Mūsų kraštas*, 1992, Nr. 15, p. 1.

daugiau teoriniu pagrindu, t.y. be konkrečių ketinimų rinkti būsimos partijos pirmininką, įsteigti įždą ir pan.. Tam įtakos turėjo pirmieji savivaldos rinkimai, po kurių LS veikla ir populiarumas pradėjo palaipsniui mažėti. Be to, ekskomunistai, diskutuodami su Sąjūdžio aktyvu, nevengė išsakyti savo nuomonės Sąjūdžio nunykimo klausimu. Jie teigė, jog partijų kūrimosi procesas tik patvirtina faktą, kad LS jėgos baigia išsekti, o sąjūdininkų gretų retėjimas – tai tik vykdytos politinės linijos pasekmė. Sąjūdžio aktyvas, nenoriai leisdamasis į diskusijas savo nunykimo klausimu, tegalėjo atsikirsti, jog: „Kas nesuspėjo į didžiąją tarnybą muge, kas dainuojančioj revoliucijoj matė tik savo paties greitos karjeros vėliavą – nuo Sąjūdžio pasitraukė“⁸⁴. Jau po Nepriklausomybės atgavimo į LS įstoję žmonės matė daugiau šio judėjimo vidinių problemų, kurios buvo susijusios su nuomonių išsiskyrimo dilemomis. 1992 m. į Sąjūdį įstojęs pedagogas Vytautas Juozapaitis teigė, jog: „Rajono Sąjūdžio konferencijoje buvo toleruojama tik viena nuomonė. Kitokia nuomonė būtų buvusi sutikta priešingai, ir vargu ar būtų leista ramiai kalbėti“⁸⁵.

Sąjūdžio veikla rajone nutrūko 1994 m. sausio 29 d., kuomet baigėsi visuotinis, pakartotinis, steigiamasis Tėvynės sąjungos (toliau TS) narių susirinkimas. Iš partijoje esančių 189 narių susirinkime dalyvavo 91. Nesurinkus kvorumo, vienbalsiai nuspręsta, kad neatvykusiems nariams reikia sustabdyti įgaliojimus. Sutvarkius organizacinius keblumus, susirinkimas buvo pradėtas. Jam pirmininkavo Steponas Mikutėnas, sekretoriavo Genovaitė Bagdonienė. Svečių teisėmis susirinkime dalyvavo iš Vilniaus atvykę Tėvynės sąjungos valdybos narys Liudas Furmonavičius, priežiūros komiteto narys Romualdas Uždavins, Šiaulių miesto skyriaus pirmininkas Algimantas Sėjūnas bei sekretorius Zigmantas Jasas. Šis konservatorių forumas nebuvo įprastas, o steigiamasis ir dar pakartotinis. Tėvynės sąjungos nariai jau buvo susirinkę kiek anksčiau. Tada pirmininku išrinktas Kęstutis Volkus, o sekretoriumi – Zigmas Šileikis. Tačiau naujieji vadovai neilgai dirbo ranka rankon. Jau pakartotiniame partijos skyriaus steigiamajame susirinkime Z. Šileikis, buvęs ilgametis Sąjūdžio ir naujosios partijos sekretorius, svaidė kaltinimus K. Volkui: „Aš nenoriu likti sekretoriaus marionete. Volkus yra kažkada dirbęs komjaunimo sekretoriumi ir aš su „raudonu“ nedirbsiu“⁸⁶. Susirinkimo sekretorė viešai sukritikavo K. Volką, kad šis tėra baigęs specialią vidurinę mokyklą ir neturi partinio darbo patirties: „Partija ne biznis, partijai reikalingi išsilavinę asmenys. Ar paskui tokį eis kiti žmonės“⁸⁷. Tačiau K. Volkaus šalininkai toliau įrodinėjo, kad sovietiniais laikais kolūkių pirmininkais rinko tik keturias klases baigusius komunistus ir nieko blogo iš esmės nenutiko. Vis dėlto, neapsikentęs kritikos strėlių, pirmininkas atsistatydino iš pareigų. Svečias iš Vilniaus L. Furmonavičius pasiskubino raminti

⁸⁴ Į liepsnojantį Baltijos kelią, *Mūsų kraštas*, 1991, Nr.53, p.1.

⁸⁵ Diena, kurią prisiminsime, *Mūsų kraštas*, 1991, Nr. 48, p.2.

⁸⁶ Vėl valdžia keičiasi, *Mūsų kraštas*, 1994, Nr. 10, p. 1.

⁸⁷ Ten pat., p. 1.

įsiaudrinuosius: „Ši partija nuo buvusio Sąjūdžio tuo ir skiriasi, kad turi būti „partinė drausmė“⁸⁸. Jis teigė, jog partijos įstatų ir statutų vykdymas yra šventas dalykas ir pridūrė: „Pagal partijos 35-ąjį straipsnį į biuletenį gali būti įrašytas tik vienas kandidatas, o jeigu pasirinkto neišrinksi – įrašysi kitą kandidatą“⁸⁹. Į biuletenį apsispręsta įtraukti Virginijų Stankų. Už naująjį pirmininką balsavo 46 iš 91 dalyvavusių narių. Šiems rezultatams paaiškęjus, salėje kilo bruzdesys ir dalyvavę nariai suskilo į dvi stovyklas. Tada skyriaus komiteto nariai su atstovais iš Vilniaus išėjo pasitarti, o likę dalyviai audringai tarpusavyje diskutavo. Tėvynės sąjungos sekretorius Z. Šileikis išvarė pirmąjį Sąjūdžio pirmininką A. Stančiką iš salės, kuris nuolat reiškė savo pasipiktinimą dėl chaotiškos balsavimo tvarkos.

Užsitęsus konferencijai, skyriaus nariai salėje pradėjo drabstyti kaltinimais, reikšti nepasitenkinimą. Balsų skaičiavimo komisija priėmė kompromisinį sprendimą – Tėvynės sąjungos skyriaus pirmininku palikti V. Stankų, o vicepirmininku – K. Volkų. Anksčiau išrinktą sekretorių Z. Šileikį pakeitė Lina Stankuvienė, naujojo pirmininko žmona. Pastaroji paskirta etatine naujojo partijos skyriaus darbuotoja. Vienbalsiai nuspręsta patvirtinti išdininką, revizijos komisiją, komitetą pirmininkus. Nutarta įvesti narių registraciją, mokėti nario mokesį, išduoti pažymėjimus. Vis dėlto Radviliškio Kultūros rūmų salėje aistros ir toliau virė. Naujieji Tėvynės sąjungos nariai kaltino buvusius sąjūdininkus, kad: „Jaunimas iš Sąjūdžio išbėgiojo, dabartinė partija virto veteranų klanu“⁹⁰. Pats Z. Šileikis ir artimiausi jo draugai matė kitas problemas: „Komunistai per mūsų partiją grįžta į valdžią. Antai pusę salės užima buvę „raudonieji“⁹¹. Atstovai iš Vilniaus, grįžę po pasitarimo, pasiskubino raminti tvyrojusios įtampos ir kilusios nesantaikos. L. Furmonavičius pareiškė, jog jokios kairiųjų intervencijos nėra. Jis teigė, kad reikia kažkam pakelti miegančią tautą, o tam prireiks jaunų, energingų žmonių, galinčių dirbti Lietuvos labui. L. Furmonavičius ganėtinai diplomatiškai įvertino Z. Šileikos elgesį: „Nors ir bendražygiai, kabineto nariai yra ganėtinai tiesmukiški, ponas Z. Šileikis – per grubus, nemokantis dirbti su žmonėmis ir tokie tautos nevienys“⁹².

Praėjus daugiau kaip dviems mėnesiams nuo Tėvynės sąjungos steigiamojo susirinkimo, balandžio 16 d. įvyko Lietuvos Sąjūdžio Radviliškio skyriaus reorganizacinė konferencija. Tuomet naujasis Sąjūdžio tarybos pirmininkas K. Volkus kalbėjo: „Pernai gruodžio 18 d. Vilniuje vyko respublikinis Sąjūdžio narių suvažiavimas ir buvo nuspręsta, kad Sąjūdis turi išlikti“⁹³. Jis teigė, jog Sąjūdį įsivaizduoja ne kaip politinę, o kaip visuomeninę organizaciją. Sąjūdininkai, anot kalbėjusio,

⁸⁸ Vėl valdžia keičiasi, *Mūsų kraštas*, 1994, Nr. 10, p. 1.

⁸⁹ Ten pat., p.1.

⁹⁰ Ten pat., p.1.

⁹¹ Ten pat., p.1.

⁹² Ten pat., p. 2.

⁹³ Sąjūdis - atstumtųjų užtarėjas, *Mūsų kraštas*, 1994, Nr. 30, p. 1.

po Aukščiausiosios Tarybos rinkimų padarė klaidą, sakydami kad: „Sajūdis tapo opozicine organizacija savo rinktiems kandidatams“⁹⁴.

Sajūdžio skyriaus reorganizacijos metu Sajūdžio nariams išdalintos anketos, narių pažymėjimai, išrinkta nauja taryba iš septynių narių. Ateityje planuota išrinkti naują pastarosios institucijos pirmininką. Taip pat norėta tarybą plėsti iki devynių narių. Rajone priskaičiuota per 127 Sajūdžio nariai. Tačiau galiausiai nuspręsta kurti politinę partiją. Tėvynės sąjungos rajono skyrius atsirado daugelio buvusių Sajūdžio narių, rėmėjų iniciatyva bei pastangomis. Kita vertus, nenorintiems prisijungti prie Tėvynės sąjungos LS nariams iškilo ganėtinai keblus klausimas: „Ar Sajūdžiui atėjo laikas išnykti, kaip „Tautos frontui“ Estijoje, ar jis turi pasilikti“⁹⁵. Minėtu klausimu susiformavo trys skirtingi požiūriai:

1. Sajūdis turi peraugti į pilietinius komitetus rajonuose, atsakingus už valdžios atstovų kontrolę, jų viešumą ir kritiką, rengiamus mitingus;
2. Sajūdis turi išnykti, nes neteko savo, kaip tautos šauklio, vaidmens;
3. Sajūdis turi tapti politine jėga;
4. Sajūdis turi išlikti visuomenine – pilietine organizacija, remiančia dešiniąsias politines jėgas rajone.

Dauguma narių vis dėlto balsavo už tai, kad Sajūdis taptų visuomenine organizacija. Anot K. Volkaus, naujojo LS tarybos pirmininko, tautinio Atgimimo priedermė – budinti tautą. Tokia linkme sąjūdininkai turėjo veikti po judėjimo reorganizacijos. Tikėtasi, jog Sajūdis ir toliau turėtų išlikti tarsi savotišku visuomenės barometru, savotišku žaibolaidžiu: „Sajūdis, žinodamas tautos nuomonę, viešumon privalo kelti visas visuomenės negeroves“⁹⁶. Konferencijoje susirinkę nariai vienbalsiai pritarė teiginiui, jog LS žmonės neprivalo būti prokurorais ar teisėjais, neturi klijuoti jokių etikečių. Tad buvo nuspręsta, kad Sajūdis turi išlikti nepartine visuomenine organizacija, atspindinčia daugumos gyventojų kasdieninius lūkesčius ir interesus. Kita vertus, kalbant apie Lietuvos Sąjūdžio veiklą rajone, galima pastebėti, jog trūko vieningo, aiškaus bei nuoseklaus tikslo, veiklos barų conceptualumo. Nenuostabu, kad bendros LS veiklos koncepcijos neapibrėžtinumas paspartino šio judėjimo dezintegraciją tiek viešajame, tiek ir politiniame gyvenimo diskurse. Tiesą sakant, Radviliškio rajone, ypatingai pirmaisiais Nepriklausomybės metais, veikęs Sajūdis visgi nesugebėjo pasiūlyti jokios rimtesnės alternatyvos (tiek idėjinėmis, tiek ir organizacinėmis iniciatyvomis) besikuriančioms politinėms partijoms.

Po 1994 m. steigiamų Tėvynės sąjungos ir Sąjūdžio reorganizacijos konferencijų LS veikė daugiau formaliai: kartu su rajone veikusia „Žaliųjų“ organizacija kėlė gamtosaugines problemas, smerkė kyšininkavimą, koordinavo tremtinių bendrijos veiklą, t.y. atliko tarsi visuomenės

⁹⁴ Sajūdis - atstumtųjų užtarėjas, *Mūsų kraštas*, 1994, Nr. 30, p. 1.

⁹⁵ Ten pat., p.1.

⁹⁶ Ten pat., p.1.

auklėjamąją, šviečiamąją funkcijas. Didžioji dalis buvusių sąjūdininkų tapo Tėvynės sąjungos nariais. Faktiškai po 1995 m. kovo 25 d. rajono savivaldos rinkimų galima kalbėti apie Lietuvos Sąjūdžio veiklos pabaigą. Buvę LS nariai, prisidėdami prie partijų skyrių steigimo, siekė palankesnių savirealizacijos, saviraiškos galimybių. Tuo tarpu buvę įvairių įmonių, įstaigų kolektyvų darbuotojai ir bendrijų nariai, anksčiau sudarę gausiausias Sąjūdžio rėmimo grupių gretas, pasitraukė iš aktyvios politikos. Sąjūdis, praradęs paramą, nevirto politine jėga, bet, 1990-1994 m. pab., funkcionavo kaip visuomeninė – pilietinė organizacija, remianti dešiniąsias jėgas rajone ir turinti savo atstovus miesto savivaldos taryboje. Tačiau šiam judėjimui galutinai išnykti padėjo Tėvynės Sąjungos skyriaus įkūrimas rajone.

4.2. Pirmieji demokratiniai savivaldybės Tarybos rinkimai rajone

Laisva piliečių valia išrinkta Lietuvos Aukščiausioji Taryba laikinuoju pagrindiniu įstatymu sudarė sąlygas pereiti nuo centralizuoto partinio valdymo prie demokratinės valstybės kūrimo. 1990 m. kovo pabaigoje pagal 1990 m. vasario 12 d. Vietos savivaldos pagrindų įstatymą išrinktos miestų ir rajono tarybos, o vėliau sudarytos miestų ir rajonų valdybos. Taip sudarytos realios teisinės sąlygos pertvarkyti pusę amžiaus egzistavusias Liaudies deputatų tarybas (toliau LDT) su jų vykdomaisiais komitetais į vietos savivaldos sistemą. Savivaldybės neturėjo nei savo nuosavybės, nei savarankiško biudžeto ir priklausė nuo Vyriausybės. Tik palaipsniui buvo grąžintas vietinių valdymo institucijų (savivaldybių merų, valdytojų, valdybų) dvigubas pavaldumas. 1991-1994 m. buvo intensyviai ieškoma būdų ir priemonių, kaip sudaryti normalias sąlygas vietos savivaldai veikti. Pradžią esminiui lūžiui davė 1992 m. Konstitucijos priėmimas. Tai paskatino iš esmės keisti teisinę sistemą, reglamentavusią vietos savivaldą Lietuvoje.

Pirmieji demokratiški rinkimai į vietos savivaldos institucijas įvyko 1990 m. kovo 24 d. Tada radviliškiečiai įgijo teisę savarankškai tvarkytis pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją. Rajono gyventojai galėjo į vietos savivaldos tarybą išrinkti savo atstovus. Į pirmąją atkurtos Lietuvos Respublikos Radviliškio liaudies deputatų tarybą išrinkti 56 nariai. Taryba dirbo penkerius metus (iki 1995 m.). Tarybos pirmininku slaptu balsavimu išrinktas Vytolis Januševičius, Baisogalos rinkiminės apygardos deputatas, Baisogalos eksperimentinio ūkio inžinierius – mechanikas. Tuomet vietoje Radviliškio rajono tarybos vykdomojo komiteto įsteigta Lietuvos Respublikos Radviliškio rajono valdyba. Rajono valdytoju tapo buvęs Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas Vytautas Tomkevičius. 1992-1994 m. šias pareigas ėjo Algimantas Ruseckas, o nuo 1994 m. liepos mėn. iki 1995 m. – Vytautas Simelis. Savivaldybėje veikė devynios rajono Tarybos komisijos: Mandatų ir etikos, Kultūros ir švietimo, Ekonomikos ir planavimo, Žemės ūkio ir perdirbimo, Pramonės, Aptarnavimo ir transporto, Sveikatingumo ir ekologijos, Socialinio teisingumo, Teisėsaugos.

Kalbant apie Radviliškio liaudies deputatų tarybos narius, galima pažymėti, jog dauguma jų buvo LKP nariai, tautinio Atgimimo dalyviai ar kolūkių darbuotojai – pirmininkų pavaduotojai, pirmininkai, inžinieriai ir t.t.. Iš viso į rajono tarybą pretendavo net 159 kandidatai, iš kurių įregistruota – 137. Daugumą jų iškėlė gyventojų susirinkimai. Savo kandidatus kėlė Sąjūdis, rajono komjaunimo organizacija, LKP, „Žalgirio“, gamtos saugos organizacijos. Įvairūs politiniai ir visuomeniniai judėjimai stengėsi patekti prie savivaldos vairo: „Įvairios politinės jėgos, nepamiršdamos įrašyti kuo ryžtingesnių pažadų ir patikinimų, rikiuoja savo kandidatus, paslapčia dairosi konkurentų pusėn“⁹⁷. Per rinkimus pradėta skirstyti į sąjūdininkus ir ne, į partinius ir nepartinius, į tikinčiuosius ir netikinčiuosius, į lietuvius ir kitataučius, į pažangiuosius ir stagnatorius. Tuo tarpu dažnas Radviliškio rajono žmogus galvojo apie kitokią jų atstovavimą: „Mums reikia tokių žmonių, kurie atstovautų rajoną, o ne Sąjūdį, kompartijas, bažnyčią, tremtinius, žaliuosius ar parapiją“⁹⁸. Rinkėjai buvo pavargę nuo vis tebesitęsiančio politikavimo, troško būsimos rajono valdžios principingumo ir atsakomybės: „Į rajono Tarybą turi patekti asmenybės – tie, kurie sugebės būti nepalaužiami ir kartu kantriai ieškoti kompromisų bei tie, kurie paaukos asmenines ambicijas didelių tikslų vardan“⁹⁹. Radviliškiečiai tikėjosi, jog dauguma būsimų deputatų bus ne kurios nors partijos ar srovės atstovai, vykdantys „prastūmusios“ politinės organizacijos valią, bet savarankiški nepriklausomi politikai. Tačiau tokius norus sunku buvo įgyvendinti, nes rajone vyravo tik dvi ryškios politinės jėgos – LKP ir Sąjūdis. Kandidatas, būdamas nepartiniu ir nepriklausantis jokiai visuomenei, politinei organizacijai, turėjo mažiau galimybių patekti į vietos Tarybą. Kita vertus, nepartinių kandidatų skaičius rajono Taryboje sudarė ganėtinai skaitlingą dalį.

1990 m. balandžio 19 d. įvyko rajono savivaldybės Tarybos pirmojo šaukimo pirmoji sesija. Ji svarstė organizacinius klausimus. Sesiją pradėjo rajono rinkiminės komisijos pirmininkė D. Dukaitytė. Išrinkta balsų skaičiavimo komisija ir sekretoriatas. Iš dviejų pasiūlytų kandidatų Valentino Paliūnio ir Petro Pašinsko balsų dauguma išrinktas mandatų komisijos pirmininkas. Juo tapo deputatas P. Pašinskas. Iš keturių narių sudaryta mandatų komisija. Jos pirmininkas P. Pašinskas informavo, jog: „Rinkimuose į rajono savivaldos Tarybą dalyvavo 25529 arba 66 proc. rinkėjų“¹⁰⁰. Pirmojoje sesijoje dalyvavo 48 iš 56 deputatų. Į rajono Tarybą išrinkti 2 darbininkai, 16 kolūkiečių, 36 tarnautojai, tarp kurių tebuvo 2 moterys. Į Tarybą išrinkta 11 Sąjūdžio atstovų, 34 LKP nariai, 11 nepartinių.

Politinių jėgų išsidėstymą Taryboje puikiai iliustravo rinkimai į Radviliškio rajono valdytojus. Vienas iš Tarybos narių papriekaištavo Sąjūdžio deputatams: „Mažuma nori primesti

⁹⁷ Rinkimams artėjant, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 7, p. 2.

⁹⁸ Ten pat., p. 2.

⁹⁹ Pareiškimas, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 15, p. 2.

¹⁰⁰ Savivaldybės Tarybos pirmoji sesija, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 10, p. 1.

savo valią daugumai“¹⁰¹. Ypatingai nuo 1991 m., kuomet pradėjo ryškėti partinių jėgų poliarizacija, nė viena politinė partija rajono Taryboje neturėjo absoliučios daugumos. Galima pasakyti, kad Sąjūdis aktyviai dalyvavo rajono valdyme iki pat 1994 m. sausio 29 d., kada įsteigtas Tėvynės sąjungos skyrius. Deputato Antano Paliūko pasiūlymu buvo pradėta diskusija, ar steigti Tarybos pirmininko etatą, ar jis turi dirbti visuomeniniais pagrindais. Joje dalyvavo J. Mikutis, K. Andrijauskas, I. Žilys, K. Pakštas, R. Chlevickienė, J. Žiaunys, P. Stonys, P. Kaščionis, J. Burnys, J. Blažys, V. Butvilas, K. Lanauskas, V. Drazdauskas, V. Paliūnis, Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos deputatai – A. K. Leščinskas, K. Rimkus. Balsavimas teigiamų rezultatų nedavė: „Nė vienas pasiūlymas nesurinko daugumos balsų“¹⁰². Tačiau buvo rasta išeitis: nuspręsta rajono Tarybos pirmininku rinkti tik tuos deputatus, kurie atsisakys savo tiesioginių pareigų. Vytautas Juozapaitis kandidatui pasiūlė Radviliškio III vidurinės mokyklos direktorių Vytautą Simelį, o Vytautas Šiošė žemdirbių vardu – Gražionių verslininkystės tarybinio ūkio direktorių Edmundą Adomavičių, Kęstutis Lanauskas – Valentina Paliūnį, Knygų bičiulių draugijos pirmininką. E. Adomavičius atsiėmė savo kandidatūrą ir pasiūlė vietoje savęs Radviliškio II vidurinės mokyklos direktorių V. Matuzą. V. Paliūnis pasiūlė analogiškai, pabrėžęs, kad: „Atėjo laikas leisti padirbėti jauniems ir gabiems deputatams“¹⁰³.

Sesijos metu buvo išklausytos V. Simelio ir V. Matuzo rinkiminės kalbos, vyko agitacija. Po slapto balsavimo balsų skaičiavimo komisijos pirmininkas Adolfas Šniauka pranešė, jog: „Nė vienas pretendentas į rajono savivaldybės Tarybos pirmininkus nesurinko balsų daugumos ir nėra išrinktas“¹⁰⁴. Tada nuspręsta sesiją pratęsti po savaitės, t.y. balandžio 26 d.. Tačiau ir tą dieną pirmininkas nebuvo išrinktas. Kandidatais į šį postą siūlyti V. Simelis, P. Stonys, P. Pašinskas, K. Lanauskas, V. Kaveckis, P. Kaščionis. Vyko karšti debatai. Tačiau penkis kartus surengtame balsavime nė vienas iš pretendentų nesurinko reikiamos balsų daugumos. Arčiausiai pergalės buvo V. Kaveckis (29 balsai), V. Simelis (27), P. Stonys (25). Deputatui, norint būti išrinktam Tarybos pirmininku, reikėjo gauti ne mažiau kaip 30 balsų.

1990 m. gegužės 4 d. Radviliškio rajono savivaldybės Tarybos sesijoje vėl buvo nagrinėtas „tradicinis“ klausimas – Tarybos pirmininko rinkimai. Šį kartą kandidatais pasiūlyti V. Januševičius, V. Kaveckis ir V. Paliūnis. Dviem pastariesiems atsisakius kandidatuoti, liko vienas pretendentas – V. Januševičius. Po pusvalandžio diskusijų į slapto balsavimo biuletenį nutarta įrašyti tik V. Januševičiaus pavardę. Netrukus, suskaičiavus visus balsus, paaiškėjo, jog jis ir tapo naujuoju Tarybos pirmininku. Toliau buvo renkamas rajono valdytojo pavaduotojas. Tam prireikė

¹⁰¹ Deputatai renka rajono valdžią, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 14, p. 1.

¹⁰² Ten pat., p. 1.

¹⁰³ Savivaldybės Tarybos pirmoji sesija, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 10, p. 1.

¹⁰⁴ *Radviliškio savivaldybės archyvas* (toliau RSA) F. 4. 310.- Ap. 1.- B.1.- L. 3.

dviejų turų. Nesurinkus reikiamo balsų skaičiaus K. Lanauskui, pavaduotoju pasiūlytas ir išrinktas V. Simelis. Po diskusijų sudarytos laikinos Priešblokadinės ir Jaunuolių šaukimo reikalų komisijos.

Reziumuojant pirmuosius Radviliškio rajone rinkimus, pažymiu, jog Tarybos pirmininku slapto balsavimu išrinktas Vytolis Januševičius, Baisogalos rinkiminės apygardos deputatas, Baisogalos eksperimentinio ūkio inžinierius – mechanikas. Po pirmųjų savivaldybės Tarybos rinkimų rajono politikų susiskaldymas į komunistus ir ne komunistus išliko iki naujų politinių jėgų išsikristalizavimo bei 1995 m. vietos savivaldos rinkimų. LKP atstovų Taryboje (34 iš 56 Tarybos narių) buvo skaitlingiausia dalis. Tačiau, ypatingai nuo 1991 m., kuomet pradėjo ryškėti partinių jėgų poliarizacija, nė viena politinė partija rajono Taryboje neturėjo absoliučios daugumos. LKP, persivadinusios į LDDP, narių gretos mažėjo: vieni laikė save tikraisiais komunistais bei nepanoro tapti Lietuvos demokratinės darbo partijos nariais, o kiti perbėgo į kitas besikuriančias partijas ir pan.. Tad ši politinė jėga, nors ir laimėjusi rinkimus į Radviliškio rajono Tarybą, dėl minėtų priežasčių vienašališkai negalėjo įtakoti Tarybos sprendimų.

4.3. Politinė padėtis Radviliškio rajone daugiapartinės sistemos sąlygomis

Likus keliems mėnesiams iki Lietuvos Respublikos vietos savivaldybių tarybų rinkimų, prasidėjo ikirinkiminių programų polemika. Kiekviena politinė jėga, siekianti patekti į vietos Tarybą ir gauti kuo daugiau mandatų, viešai spaudoje įrodinėjo savo pranašumus. LDDP deklaravo, jog atstovauja kairiąją politinę jėgą ir nuostatas, nukreiptas į socialinį teisingumą. Ši partija, laimėjusi daugumą Seime ir rajonų tarybose, susidūrė su rimtais sunkumais. Jai pakenkė krizinė Lietuvos ekonominė padėtis bei nepasitikėjimas Vyriausybės priimtais sprendimais. Spaudoje kartas nuo karto pasirodydavo kaltinimų ir pasipiktinimų tuo, jog: „LDDP ir Vyriausybė neskiria dėmesio tremtiniais, laiko juos antrarūšiais žmonėmis“¹⁰⁵. Rajono gyventojai reiškė nepasitenkinimą dėl stažo panaikinimo už tremtyje išbūtus metus. Taip pat reikštas pasipiktinimas ir dėl sunkumų, su kuriais susidurdavo norėdami atgauti nuosavybės teises į tėvų, senelių žemę. Nepasitenkinimas buvo išlietas ir ant buvusių sovietinio saugumo institucijų tarnautojų, pasinaudojusių valstybės teikiamomis privilegijomis: „Buvusieji liaudies gynėjai – sribai, priskirti kitai kategorijai, naudojami kur kas didesnėmis lengvatomis“¹⁰⁶. Kadangi Radviliškio rajone veikė stiprios politinių tremtinių ir kalinių visuomeninės organizacijos, – tai jos savo narius ragino nerinkti kairiųjų pažiūrų politikus į vietos Tarybą.

Kita karioji jėga rajone – Lietuvos socialdemokratai – buvo palyginti negausi. Tačiau jos nariais tapo įvairių socialinių sluoksnių atstovai: inžinieriai, medikai, ūkininkai, teisininkai, mokytojai, darbininkai, bedarbiai. LSDP ir toliau liko ištikima savo pirmtakų, veikusių tarpukariu,

¹⁰⁵ Kryžiaus keliai, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 25, p. 2.

¹⁰⁶ Ten pat., p.2.

idealams. Anot socialdemokratų darbo partijos (toliau LSDP) skyriaus pirmininko Aloyzo Juodžio, jų rūpestis: „Siekimas pagerinti Lietuvos žmonių ekonominę padėtį, išrūpinti jiems didesnes socialines garantijas, mažinti nedarbą ir t.t.“¹⁰⁷.

Sąjūdžio remtam tarybos pirmininkui V. Januševičiui, rinkiminės kampanijos karštinei įpusėjus, teko gintis nuo jį kritikavusių vietos politikų. Kritikos lavina pasipylė, artėjant savivaldybės Tarybos sesijai, kada planuota tvirtinti 1990-1995 m. Tarybos darbo ataskaitą. V. Januševičius nesutiko su išsakytu kritika, kad per penkerius metus dirbta paviršutiniškai ir pažangos nepadarė. Jis savo oponentui J. Buškui išdrožė: „Jeigu Jūs manote, kad rajono Taryba blogai dirbo, vadinasi, ir Jūsų darbas buvo paviršutiniškas“¹⁰⁸. Tarybos pirmininkas kaltino J. Bušką, jog šis, kritikuodamas Tarybos darbus, siekia asmeninės naudos: „Tačiau dabar, kada pamačiau šio piliečio pavardę paskelbtuose partiniuose sąrašuose rinkimams į savivaldybę, supratau, kad tai panaudojama savireklamai, <...>“¹⁰⁹. V. Januševičius, reaguodamas į kritišką Tarybos nario V. Paliūnio poziciją dėl vengimo atsiskaityti rinkėjams, atsakė, jog: „Labai gaila, jei deputatas be nurodymų iš viršaus ar be plano negali vykdyti tiesioginių savo pareigų. Manau, kad to priežastis yra ankstesnių kadencijų darbo šlampai“¹¹⁰.

Reikia pripažinti, jog nemažai Tarybos deputatų nebuvo patenkinti savivaldybės Tarybos darbo vaisiais. Jie nemažai priekaištų išsakė Tarybos pirmininkui V. Januševičiui, kaltindami pastarąjį reformų vangumu ir atitolimu nuo kasdieninių rajono gyventojų rūpesčių. Tačiau tie deputatai, kurie peikė rajono valdžią, vis dėlto nevengė ir savireklamos.

Skirtingai negu kairiosios politinės jėgos, dešinieji buvo solidarūs. Lietuvos krikščionys demokratai (toliau LKD) (1989 m. vasario 16 d. LKDP prikelta naujam gyvenimui Radviliškyje. Ją atkūrė tuometinis bažnyčios klebonas Lionginas Vaičiulionis) pareiškė, jog: „Į koaliciją žadam eiti su visais, išskyrus LDDP“¹¹¹. Lietuvos demokratinės darbo partijos (toliau LDDP) narių pagrindą sudarė buvę komunistai, kuriais dešinieji mažiausiai pasitikėjo. LKD nariai nepatikliai žiūrėjo į valstiečių partiją, kurioje, kaip teigė krikdemai, buvo nemažai ir iš LDDP perėjusių politikų: „Dalis iš LDDP pereina į Valstiečių partiją. Taigi, kas tie „valstiečiai“ partijoje, aišku“¹¹². Kita vertus, Lietuvos krikščionys demokratai pareiškė: „Jeigu valstiečių partija bus švari, mes su ja bendrausime“¹¹³. Jie iškelė valstiečiams vieną aiškią sąlygą – atsiriboti nuo LDDP atsiskyrusių narių (reikia pažymėti, jog valstiečiai po 1995 m. kovo 25 d. vietos savivaldybių tarybų rinkimų solidarizavosi su dešiniaisiais ir palaikė pastarųjų iškeltą Vytauto Simelio kandidatūrą į mero

¹⁰⁷ Socialdemokratai Lietuvoje, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 27, p. 3.

¹⁰⁸ Premijos tikrai negausiu arba rinkiminė kova prasidėjo, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 24, p. 3.

¹⁰⁹ Ten pat., p. 3.

¹¹⁰ Ten pat., p. 3.

¹¹¹ Lietuvos krikščionys demokratai susitiko su savanoriais, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 29, p. 3.

¹¹² Ten pat., p. 3.

¹¹³ Ten pat., p. 3.

postą). Tuo tarpu Tėvynės Sąjungos koalicija bei Lietuvos liberalų sąjunga (toliau LLS) apsiribojo savo rinkimine programa ir į galimas koalicijos partnerių paieškas nesileido.

Politinė padėtis Radviliškio rajone daugiapartinės sistemos sąlygomis iki pat 1995 m. savivaldybių tarybų rinkimų išliko įtempta: prasidėjusi ikirinkiminė programų polemika kėlė aštrias diskusijas tarp partijų. Šios, norėdamos patraukti rinkėjų dėmesį, nevengė kritikuoti savo oponentų ir sudarinėti galimas koalicijas su ideologiškai giminingomis partijomis porinkiminėje miesto Taryboje.

4.4. Radviliškiečių politinių simpatijų kaita 1995 m. rajono savivaldos rinkimuose

Savivaldybė yra esminė institucija, atsakinga už vietos reikalų tvarkymą. Ji apibrėžiama, kaip teritorinis administracinis vienetas, turintis Lietuvos Respublikos laiduotą savivaldos teisę, įgyvendinamą per savivaldos tarybą. Pati savivaldybė yra atsakinga už viešųjų paslaugų (socialines, švietimo, mokslo, kultūros, sveikatos apsaugos ir kt.) tiekimą gyventojams.

Savivaldybių tarybos renkamos pagal proporcinį rinkimų įstatymą. Ši rinkimų sistema suteikia galimybę į savivaldybių tarybas patekti ir mažoms, neįtakingoms partijoms. Meras yra savivaldybės vadovas. Jį renka savivaldybės taryba slaptu balsavimu. Meras yra išrenkamas, o pavaduotojas paskiriamas, jeigu už jų kandidatūras balsavo dauguma visų tarybos narių. Meras atsiskaito savivaldybės tarybai ir bendruomenei už savivaldybės veiklą. Savivaldybės taryba savo įgaliojimus įgyvendina savivaldybės tarybos posėdžiuose. Savivaldybių tarybos komitetai – tai savivaldybių tarybų veiklos tarp posėdžių tąsa. Tarybos komitetai sudaromi savivaldybės tarybai įvairiems klausimams nagrinėti ir išvadoms bei pasiūlymams teikti.

Savivaldybės administracijos direktorius – savivaldybės administracijos vadovas, pavaldus savivaldybės tarybai ir atskaitingas merui. Savivaldybės administracija atlieka šias svarbias funkcijas: „<...> kontroliuoja savivaldybės institucijų sprendimų vykdymą <...>; organizuoja ir kontroliuoja savivaldybės turto valdymą ir naudojimą; administruoja viešųjų paslaugų tiekimą“¹¹⁴.

1995 m. Radviliškio rajono savivaldybės taryba buvo renkama dviejų metų kadencijai. Ją sudarė 27 nariai, išrinkti pagal naują 1994 m. rinkimų įstatymą, kuris įteisino proporcinę rinkimų sistemą, t.y. pagal partijų sąrašus. Radviliškio rajono miesto meru buvo išrinktas krikščionis demokratas Vytautas Simelis (buvęs rajono valdytojas), mero pavaduotoju – konservatorius Mindaugas Briedis (Baisogalos vidurinės mokyklos pedagogas). Pasikeitė ir savivaldybės vykdomosios valdžios struktūra. Atsirado rajono savivaldybės administracija. Jos vadovu paskirtas Arminas Stavginskis. Panaikintos miestų ir apylinkių tarybos. Vietoj jų rajono taryba įkūrė 14

¹¹⁴ Savivaldybės administracija, *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sudaryt. A. Krupavičius, A. Lukošaitis, Kaunas, 2004, p. 504.

seniūnijų. Seniūnus skyrė meras savo įgaliojimų laikotarpiu. Seniūnai negalėjo būti tarybos nariais. Savivaldybės Taryboje veikė trys komitetai:

1. Ekonomikos, biudžeto ir vietinio ūkio;
2. Socialinių reikalų, Sveikatos ir teisėtvarkos;
3. Švietimo ir kultūros.

1995 M. LIETUVOS RESPUBLIKOS SAVIVALDYBIŲ TARYBŲ RINKIMŲ REZULTATAI *

Politinė jėga	Radviliškio rajone		Lietuvoje	
	Balsų sk.	% nuo visų dalyvavusiųjų rinkėjų	Balsų sk.	% nuo visų dalyvavusiųjų rinkėjų
Tėvynės sąjunga	5488	32.72%	428000	28,76%
Lietuvos demokratinė darbo partija	4047	24.13%	297000	19,96%
Lietuvos valstiečių partija	2927	17.72%	104000	6,99%
Lietuvos krikščionių demokratų partija	2503	14.92%	247000	16,60%
Lietuvos sociademokratų partija	962	5.74%	72000	4,84%
Lietuvos liberalų sąjunga	801	4.78%	40000	2,69%

*Lentelė sudaryta, remiantis:

http://www3.lrs.lt/rinkimai/1995/savivaldybes/rezultatai/rez_apg_l_241.htm

http://www3.lrs.lt/rinkimai/1995/savivaldybes/rezultatai/rez_apg_sar_l_2.htm

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, jog daugiausiai mandatų, t.y. devynis, iškovojo Tėvynės sąjungos (Lietuvos Konservatorių), Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos, Lietuvos tautininkų sąjungos koalicija. Ši politinė jėga surinko 32,72 proc. rinkėjų balsų. Antroje vietoje su šešiais mandatais liko Lietuvos demokratinė darbo partija. Už šią partiją balsavo 24,13 proc. rinkėjų. Nuo minėtos politinės jėgos neatsiliko ir Lietuvos valstiečių partija (toliau LVP),

gavusi penkis mandatus, t.y. 17,72 proc. rinkėjų pasitikėjimo balsų. Ketvirtoje vietoje atsidūrė Lietuvos krikščionių demokratų partija su keturiais. Ja pasitikėjo 14,92 proc. rinkėjų. Kur kas mažiau mandatų taryboje iškovojo Lietuvos socialdemokratų partija (2 mandatai) ir Lietuvos liberalų sąjunga (1 mandatas). Už LSDP balsavo tik 5,74 proc., o už LLS – 4,78 proc. rinkėjų.

Pagal partijos reitingavimą iš konservatorių koalicijos į vietos savivaldos tarybą nustatyta eilės tvarka pateko šie politikai: 1. Antanas Stančikas, 2. Kęstutis Volkus, 3. Petras Vedeckas, 4. Vytautas Simelis, 5. Nijolė Vagonienė, 6. Jonas Indrišiūnas, 7. Nijolė Gedgaudienė, 8. Mindaugas Briedis, 9. Violeta Razmaitė. Iš LDDP partijos sąrašo eilės tvarka į tarybą deleguoti: 1. Danguolė Kablytė, 2. Jonas Žėkas, 3. Valentinas Paliūnis, 4. Antanas Zibolis, 5. Jonas Bosas, 6. Marija Bakovienė. Iš LVP pateko: 1. Edmundas Adomavičius, 2. Jonas Povilaitis, 3. Stanislava Vanda Daniškevičienė, 4. Juozapas Glinskis, 5. Kęstutis Andrėjauskas. LKD partijai atstovavo: 1. Jurgis Gelumauskas, 2. Alvydas Valiukas, 3. Elena Slabokienė, 4. Antanas Čepanonis. Lietuvos socialdemokratų partija (toliau LSDP) į tarybą delegavo Aloyzą Juodį bei Vidmantą Kutrą, o Lietuvos liberalų sąjunga (toliau LLS) – Algimantą Rusecką.

Rinkėjų aktyvumas nebuvo didelis. Iš 38512 rinkimo teisę turinčių rajono gyventojų prie balsadėžių atėjo beveik pusė, t.y. 17778 (46,16 proc.). Rinkimų metu rajone užfiksuota balsavimo už Tėvynės sąjungos (toliau TS) koaliciją tendencija, kuri sutapo su bendromis rinkiminėmis tendencijomis Lietuvoje (1995 m. rinkimų į vietos savivaldybių tarybas metu didžiausias šalies rinkėjų simpatijas užkariavo konservatoriai (28,76 proc.), antroje vietoje liko LDDP (19,96proc.), trečioje – krikščionys demokratai (16,60 proc.), ketvirtoje – valstiečių partija (6,99 proc.), penktoje – socialdemokratai (4,84 proc.), o šeštoje – liberalų sąjūdis (2,69 proc.). Pažymiu, jog, palyginus Radviliškio ir Lietuvos rinkimų rezultatus į savivaldybių tarybas, galima išvelgti tam tikrus skirtumus bei panašumus. Susumavus visos Lietuvos rinkimų į vietos savivaldybių rezultatus yra matyti, jog trečioje vietoje liko LKD, o Radviliškio rajone tretį atsidūrė LVP. Ketvirtą Lietuvoje atsidūrė LVP, o Radviliškio rinkiminėje apygardoje – LKD. Tačiau yra pastebima ir panašumų – LSDP bei LLS, tiek skaičiuojant rinkimų rezultatus visoje Lietuvoje, tiek ir Radviliškio rinkiminėje apygardoje, atsidūrė atitinkamai šeštoje bei septintoje vietoje. Tos partijos (kaip Tautos pažangos, Respublikonų, Nepriklausomybės ir kt.), kurios išties mažai surinko rinkėjų balsų į vietos savivaldybių tarybas Lietuvoje ir kurios neturėjo savo skyrių Radviliškio rajone, šioms politinėms jėgoms netaikytas lyginamasis tyrimo metodas.

Radviliškio rajonas – žemdirbių kraštas. Todėl nenuostabu, kad kai kuriuose kaimiškose rinkiminėse apylinkėse (Pociūnuose – 38,40 proc., Miežaičiuose – 42,21 proc., Acokavuose – 31,39 proc., Gražiškuose – net 85,61 proc, Palonuose – 66,51 proc., Voskoniuose – 40 proc., Grinkiškyje – 40, 81 proc., Miežaičiuose – 42,21 proc., Pociūnėliuose – 30,86 proc., Minaičiuose – 44,12 proc., Pašušvyje – 31,32 proc, Skėmiuose – 56,11 proc., Vaitiekūnuose – 45.7 proc., Gražionyse – proc.,

Kairėnuose – 54,64 proc.) didesnių rinkėjų simpatijų susilaukė Lietuvos valstiečių partija. Iš keturiasdešimt dviejų rinkiminių apylinkių LVP, skirtingai negu kitos politinės jėgos, penkiolikoje apylinkių įgijo didesnę vietos gyventojų palaikymą. Ypatingai tai atsispindėjo Gražiškuose ir Palonuose, kur valstiečių partija, sulaukusi didelio vietos gyventojų pasitikėjimo, užgožė politinius konkurentus ir surinko atitinkamai 85,61 ir 66,51 proc. rinkėjų balsų. Nei viena politinė jėga nesugebėjo konkrečioje apylinkėje dominuoti taip, kaip LVP. Tačiau Radviliškio miesto rinkiminėse apylinkėse didesnis vietos žmonių pasitikėjimo mandatas suteiktas konservatoriams.

Pasibaigus savivaldos rinkimams, tarp socialdemokratų ir Lietuvos demokratinės darbo partijos narių kilo trumpi apsižodžiavimai. Socialdemokratai spaudoje kaltino LDDP jų programinių nuostatų plagijatu bei socialdemokratinių idealų išdavyste: „Socialdemokratų tezių LDDP programose ir jos lyderių kalbose nemažai. Bet jomis jau mažai kas tiki, nes kalba darbai. O darbų visai nematyti“¹¹⁵. Be to, LSDP atstovai stebėjosi Lietuvos demokratinės darbo partijos savikritiškumo stoka, noru suversti bėdą dėl savo pralaimėjimo nesusiklosčiusioms aplinkybėms: „Nors judame dešinėn, LDDP dėl to per daug nenusimins. Sakys, jog per rinkimus trukdė nepatikimas, <...> , valstybės aparatas. Vėl bus kalti rinkėjai tie, kurie neatėjo į rinkimus“¹¹⁶. Kartu socialdemokratai, praėjus savivaldybių tarybų rinkimams, netruko pastebėti galimą dešiniųjų jėgų konsolidacijos perspektyvą: „Juk greta konservatorių išsirikiavo labai artimi, bet kada pasiryžę sudaryti vieningą dešiniųjų frontą krikdėmai, politkaliniai ir tremtiniai, tautininkai“¹¹⁷. LSDP išsakė savo nuogastavimus ir LVP, jog ši, kaip artima ideologiškai politinė jėga, nėra vieninga ir pernelyg atitolusi nuo socialdemokratų: „Kadaise Valstiečių partijaėjo kartu su socialdemokratais, dabar ji neatitinka savo istorinio pavadinimo ir su LSDP nieko bendro neturi“¹¹⁸. LSDP, norėdama atsiriboti nuo socialistinio jiems primetamo šleifo, išsakė savo oficialią nuostatą dėl kairuoliškumo: „Partija, kovojanti už beturčius, darbininkus, išnaudojamuosius, pasaulyje laikoma kairiaja, bet nieko bendra su komunizmu ir socializmu neturi“¹¹⁹. Socialdemokratai, jausdami didelę kitų kairiųjų partijų konkurenciją ir, ko gero, ieškodama sąjungininkų, vėl nepraleido progos „įkasti“ tieioginiams politiniams konkurentams – Lietuvos demokratinėi darbo partijai: „LDDP tikisi, kad juos parems valstiečių partija. Bet gali skaudžiai suklysti, nes šiai partijai reikalingas savarankiškumas“¹²⁰. Socialdemokratai, vertindami tolimesnes valstiečių partijos perspektyvas, konstatavo, jog kaimo padėtis tokia, kad ji bet kada gali išsilieti dideliu antiviešybinio protestu prieš beviltišką žemdirbių padėtį, ypač judant į Europos Sąjungą. Būtent galimi žemdirbių protestai, anot LSDP partijos atstovų, turės nemažos įtakos pačioms valstiečių partijos pozicijoms: „Šis protestas, o ne

¹¹⁵ Valstybės vadovai – padebesių politikos kūrėjai, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 27, p. 3.

¹¹⁶ Ten pat., p. 3.

¹¹⁷ Ten pat., p. 3.

¹¹⁸ Kas yra kas..., *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 28, p. 4.

¹¹⁹ Ten pat., p. 4.

¹²⁰ Valstybės vadovai – padebesių politikos kūrėjai, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 27, p. 3.

Valstiečių partijos draugystė su LDDP atstovais nulems valstiečių partijos poziciją artėjančiuose politiniuose konfliktuose“¹²¹. Tačiau galima teigti, jog vienas dalykas tikrai jungė kairiąsias politines jėgas – tai oponavimas Sąjūdžiui. Ne kartą tiek ir iš socialdemokratų, tiek ir iš valstiečių pusės išsakyta panaši pozicija, jog: „Sąjūdyje buvo daugybė aktyvistų, labai tolimų nuo visuotinės valstybės gerovės idėjos“¹²².

Kaip ir prieš 1995 m. savivaldybių rinkimus, taip ir po rinkimų politinės partijos, negana to, jog tarpusavyje tebekonfrontavo, toliau sudarinėjo koalicijas. LDDP ir LSDP nesutarimų ugnies centre atsidūrė LVP. Tiek Lietuvos demokratinė darbo partija, tiek ir socialdemokratai, dešiniųjų partijų vienijimosi akivaizdoje, troško palenkti į savo pusę valstiečių partijos atstovus. Viso to siekta pagrįstai: LVP, susumavus rinkimų rezultatus, tapo trečiąja politinė jėga, kuri, prisijungdama prie vienos iš kairiųjų partijų, galėjo sudaryti atsvarą dešinioms jėgoms miesto Taryboje. Tad šių dviejų minėtų kairiųjų politinių jėgų nesutarimai bei valstiečių partijos lūkuriavimas ir po savivaldos rinkimų silpnino politinės kairės pozicijas.

¹²¹ Valstybės vadovai – padebesių politikos kūrėjai, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 27, p. 3.

¹²² Ten pat., p.3.

Išvados

1. Po 1975 m. Helsinkio „Baigiamojo akto“ pasirašymo buvo faktiškai įteisintas kryptingas disidentinis judėjimas Sovietų Sąjungoje, kuris siekė gerbti ir ginti žmogaus teises. Po šio įteisinimo susikūrė disidentinio judėjimo grupė Vilniuje, kurios siekis buvo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Lietuvoje buvo organizuotos įvairios akcijos – mitingai, siekiantys pasmerkti Molotovo – Ribentropo paktą bei Lietuvos okupaciją. Taip pat buvo pasirašomi trijų Baltijos valstybių memorandumai, raginantys Sovietų Sąjungą panaikinti Molotovo – Ribentropo pakto pasekmes. Lietuvių tautinį sąmoningumą, pilietinį aktyvumą žadino Lietuvos inteligentų, demokratinių šalių, Katalikų Bažnyčios, lietuvių išeivių parama ir pagrindinės organizacijos. Visa tai buvo Tautinio atgimimo priešistorė.

2. LKP pozicija dėl tautinio Atgimimo buvusi skeptiška. Komunistai laikė Sąjūdį potencialiu oponentu. Partijos funkcionieriai, kalbėdami apie pertvarką, daugelyje savo sprendimų svyravo nuo slepiamos nekompetencijos iki atviro priešiško visuomenės demokratėjimui. Vietiniai komunistai pasisakė už demokratišką, humanišką socializmą, kuris tarnautų valstybei, jos žmonėms, tenkintų ūkinius, socialinius poreikius ir pan. Kita vertus, tokia pozicija labiau panašėjo į pastangas išsaugoti politinės valdžios monopolį.

3. LPS Inicijatyvinė grupė Radviliškyje susikūrimą nulėmė inteligentijos pilietinis aktyvumas, jos branda bei saviraiškos poreikis. Pagrindiniai LPS, veikusio Radviliškyje, ir jos rėmimo grupių tikslas – visuomenės pilietinio aktyvumo žadinimas ir siekis vadovautis demokratijos vertybėmis. Sąjūdis, atvirai kalbėdamas apie komunistų valdžios ydas, jų pertvarkos sabotavimą, skelbė tautinės Lietuvos idėją. Sąjūdžio rėmimo grupės visame rajone atstatinėjo paminklus, koplystulpius. Sąjūdininkai įvairiose įstaigose bei žmonių kolektyvuose platino suvenierios Lietuvos idėją, smerkė šalies okupaciją, komunistų piktnaudžiavimą padėtimi. Sąjūdžio dalyviai susidūrė ir su nežinomybe: daugelis iš jų neturėjo aiškos situacijos matymo po galimo Nepriklausomybės atgavimo. Vis dėlto konstatuoju tai, jog Sąjūdžio aktyvi veikla nenuėjo veltui. Politinio gyvenimo pokyčiai Radviliškyje iš tikrųjų įvyko. LKP, Lietuvai atgavus Nepriklausomybę ir realią savivaldą suteikus taryboms Radviliškyje, neteko savo turėtų pozicijų valdžioje. Šias pozicijas užėmė Sąjūdžio deleguotieji atstovai, gavę rinkėjų pasitikėjimo mandatą. Kadangi eiliniai gyventojai, nusivylę komunistų neveiklumu, jų privilegijuota padėtimi, rinkimų metu solidarizavosi su Sąjūdžio nariais. Bet vos tik atgavus Nepriklausomybę, politinis gyventojų aktyvumas atslūgo:

buvo matyti, jog ekonomikoje bei socialinėje srityje gerėjimo ženklų dar teks kurį laiką palaukti. Žadėtos permainos tiek viešumo, tiek biurokratinio aparato mažinimo prasme greitai netapo kūnu.

4. LPS Radviliškio tarybos įstatai reglamentavo Sąjūdžio veiklą ir apibrėžė išskeltus tikslus. Šių įstatų laikytis bei jais vadovautis buvo privaloma kiekvienam Sąjūdžio nariui. Vis dėlto ne visi norintieji asmenys ar asmenų grupės galėjo apskritai dalyvauti Sąjūdžio veikloje. Patys sąjūdininkai nepanoro palaikyti aktyvaus dialogo su komunizmo šalininkais. Daugeliu atveju nuostatos, arba dar kitaip įstatai, sutapo su LPS Inicijatyvinių grupių nuostatomis.

5. Sąjūdžio veiklą ir idėjų sklaidą apsunkino jo paties nevienalytiškumas, t. y. jos narių nuomonių takoskyra bei kova dėl valdžios. Sąjūdžio tarybos narių pozicijos išsiskyrė dėl požiūrio į LKP. Vieni sąjūdininkai pasisakė už tai, jog galima dirbti su komunistais, jeigu šie vykdys pertvarką, kiti – nematė reikalo eiti į diskusijas su komunistų funkcionieriais. Šie vidiniai prieštaravimai sutapo su rinkimais į Aukščiausiąją Tarybą. Nes tiek J. Jasaitis, tiek A. Stančikas siekė pritraukti kuo didesnę rinkėjų dalį tam, kad gautų visuomenės pasitikėjimo mandatą. Šių dviejų lyderių tarpusavio kova skaldė Sąjūdį iš vidaus, davė akstiną kaltinti ir nepasitikėti vieni kitais. Suskilęs ir nevienalytis Sąjūdis Radviliškyje nepajėgė tapti vieningu judėjimu. Tad sąjūdininkų iškeltų idėjų realizavimas nebepriklausė nuo jų užimamų pareigų ar politinės orientacijos. Didžioji dalis idėjų, vykdanč descentralizacijos politiką valstybėje, buvo realiai įgyvendinta savivaldos lygiu po 1990 m..

6. Konstitucinių straipsnių pakitimai, panaikinę komunistų partijos hegemoniją, įtakoję partinės sistemos pliuralizmą, kuris pasireiškė kaip neparlamentinių visuomeninių judėjimų ir parlamentinių frakcijų sąveikos rezultatas. Besiformuojanti daugiapartinė sistema suteikė šalies piliečiams politinio pasirinkimo galimybę. Ja buvo galima pasinaudoti, renkant visų lygių atstovaujamąją valdžią.

7. Tvyranti ekonominė krizė šalyje, nesuformuota rinkos santykiais grįsta ekonomika ir ūkininkavimo sistema, nepažabota infliacija buvo puikus kairiųjų koziris LR Seimo rinkimuose. Šie kaltino dešiniųjų atstovus reformų sabotavimu. Sunki valstybės ūkinė, finansinė, socialinė padėtis ir nuolatinis viešas šių objektyvių problemų eskalavimas kėlė kairiųjų reitingus dešiniųjų bei Sąjūdžio koalicijos sąskaita. Pasitikėjimo dešiniosiomis jėgomis, ypač Sąjūdžio koalicja, neprisidėjo ir tai, jog pastarieji dažnai neaktualizuodavo rajono ūkio ir šalies problemų. Tuo tarpu Lietuvos demokratinės darbo partijos atstovai visas negeroves kėlė viešumon. To pasakoje rinkimus į LR Seimą Radviliškio rajone laimėjo Antanas Kairys – LDDP atstovas.

8. Prezidento rinkimai parodė, kad vis dėlto rajono gyventojai savo lūkesčius patikėjo žinomam politikui A. M. Brazauskui, kuris turėjo patirties (tiesa, sovietinės) ir kompetencijos valstybės valdyme. Kur kas mažiau pasitikėta S. Lozoraičiu, provakarietišku kandidatu, kurio idėjos buvo labiau atitolusios nuo paprastų žmonių kasdieninių problemų.

9. Po 1994 m. steigiamų Tėvynės sąjungos ir Sąjūdžio reorganizacijos konferencijų LS veikė daugiau formaliai: kartu su rajone veikusia „Žaliųjų“ organizacija kėlė gamtosaugines problemas, smerkė kyšininkavimą, koordinavo tremtinių bendrijos veiklą, t.y. atliko tarsi visuomenės auklėjamąją, šviečiamąją funkcijas. Tenka konstatuoti, jog LS veikla po mažu nunyko. Buvę LS nariai, prisidėdami prie partijų skyrių steigimo, siekė palankesnių savirealizacijos, saviraiškos galimybių. Tad Radviliškio rajone Sąjūdis tapo partijų kūrimosi epicentru. Naujai susikūrusios partijos (Lietuvos socialdemokratų, Lietuvos krikščionių demokratų, Lietuvos liberalų sąjunga ir kt.) tiek idėjinėmis, tiek organizacinėmis iniciatyvomis nukonkuravo Sąjūdį. Šis judėjimas, praradęs paramą, nevirto politine jėga, bet 1990-1994 m. funkcionavo kaip visuomeninė – pilietinė organizacija, remianti dešiniąsias jėgas rajone ir turinti savo atstovus miesto savivaldos Taryboje. 1994 m. įvykęs Tėvynės Sąjungos skyriaus įkūrimas, kurio narių gretas papildė didžioji dalis buvusių sąjūdininkų, padėjo tašką Sąjūdžio veikloje.

10. Radviliškio Tarybos pirmininku slapto balsavimu išrinktas Vytojus Januševičius, Baisogalos rinkiminės apygardos deputatas, Baisogalos eksperimentinio ūkio inžinierius – mechanikas. Po pirmųjų savivaldybės Tarybos rinkimų rajono politikų susiskaldymas į komunistus ir ne komunistus išliko iki naujų politinių jėgų išsikristalizavimo bei 1995 m. vietos savivaldos rinkimų. LKP atstovų Taryboje (34 iš 56 tarybos narių) buvo skaitlingiausia dalis. Tačiau, ypatingai nuo 1991 m., kuomet pradėjo ryškėti partinių jėgų poliarizacija – nė viena politinė partija rajono Taryboje neturėjo absoliučios daugumos.

11. Politinė padėis Radviliškio rajone daugiapartinės sistemos sąlygomis iki pat 1995 m. savivaldybių tarybų rinkimų išliko įtempta: prasidėjusi ikirinkiminė programų polemika kėlė aštrias diskusijas tarp partijų. Šios, norėdamos patraukti rinkėjų dėmesį, nevengė kritikuoti savo oponentų ir sudarinėti galimas koalicijas su ideologiškai giminingomis partijomis porinkiminėje miesto Taryboje.

12. Daugiausiai mandatų į Radviliškio savivaldybės Tarybą, t.y. devynis, iškovojo Tėvynės sąjungos (Lietuvos Konservatorių), Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos, Lietuvos tautininkų sąjungos koalicija. Ši politinė jėga surinko 32,72 proc. rinkėjų balsų. Antroje vietoje su šešiais mandatais liko Lietuvos demokratinė darbo partija. Už šią partiją balsavo 24,13 proc. rinkėjų. Nuo minėtos politinės jėgos neatsiliko ir Lietuvos valstiečių partija, gavusi penkis mandatus, t.y. 17,72 proc. rinkėjų balsų. Ketvirtoje vietoje atsidūrė Lietuvos krikščionių demokratų partija su keturiais mandatais. Ja pasitikėjo 14,92 proc. rinkėjų. Kur kas mažiau mandatų Taryboje

iškovojo Lietuvos socialdemokratų partija (2 mandatai) ir Lietuvos liberalų sąjunga (1 mandatas). Už LSDP balsavo tik 5,74 proc., o už LLS – 4,78 proc. rinkėjų.

Kaip ir prieš 1995 m. savivaldybių rinkimus, taip ir po rinkimų politinės partijos, negana to, jog tarpusavyje tebekonfrontavo, toliau sudarinėjo koalicijas. LDDP ir LSDP nesutarimų ugnies centre atsidūrė LVP. Tiek Lietuvos demokratinė darbo partija, tiek ir socialdemokratai, dešiniųjų partijų vienijimosi akivaizdoje, troško palenkti į savo pusę valstiečių partijos atstovus, kad šie susivienytų. Šių dviejų minėtų kairiųjų politinių jėgų nesutarimai bei valstiečių partijos lūkuriavimas ir po savivaldos rinkimų silpnino politinės kairės pozicijas.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. F. 710. – Ap. 1. – B. 2., *Šiaulių apskrities archyvas*.
2. F. 710 – Ap. 1. – B. 3., *Šiaulių apskrities archyvas*.
3. F. 4. 310. – Ap. 1. – B. 1., *Radviliškio savivaldybės archyvas*.

Publikuoti šaltiniai

1. Kalindraitė R., Sąjūdžio bylojimai. 1989-1992 metų užrašai. *Išsivadavimo metraštis*, 2-oji knyga, Vilnius, 2008.
2. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas 1988 m. spalio 22-23d., Vilnius, 1990.
3. Kelias į Nepriklausomybę; *Lietuvos Sąjūdis 1988-1991*, sudaryt. B. Genzelis, A. Rupšytė, Kaunas, 2010.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992-10-25), V., 2004.

Interneto šaltiniai

1. Lietuvos Respublikos prezidento rinkimų duomenys,
<http://www.vrk.lt/dynamic/files/1647/1993prezidento.pdf>
2. Balsavimo rezultatai Radviliškio rajono apygardoje,
http://www3.lrs.lt/rinkimai/1995/savivaldybes/rezultatai/rez_apg_l_241.htm
3. 1995 m. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimai,
http://www3.lrs.lt/rinkimai/1995/savivaldybes/rezultatai/rez_apg_sar_l_2.htm

Atsiminimai

1. Genzelis B., *Sąjūdis. Priešistorė ir istorija*, Vilnius, 1997.
2. Čepaitis V. J., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Vilnius, 2006.

Periodinė spauda

1. Apie demokratiją, *Mūsų kraštas*, 1989, Nr. 27.
2. Lietuvos komunistų partijos Radviliškio rajono komiteto plenumas, *Komunizmo aušra*, 1989, Nr. 26.
3. Susimąstymo valandos, *Komunizmo aušra*, 1988, Nr. 12.

4. Problemos, kurios jaudina visus, *Komunizmo aušra*, 1988, Nr.12.
5. Pasiryžę kautis, *Komunizmo aušra*, 1988, Nr. 14.
6. Steikime istorinės atminties klubą, *Komunizmo aušra*, 1989, Nr.25.
7. Keičia savo požiūrį, *Kelias*, 1989, Nr. 5.
8. Rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą, *Kelias*, 1989, Nr. 6.
9. Sąjūdžio veikla rajone, *Kelias*, 1989, Nr. 8.
10. Tėvynės ateitis mūsų rankose, *Kelias*, 1989, Nr. 14.
11. Rinkimams artėjant, *Mūsų kraštas*, Nr. 16.
12. Kaip atgauti žmonių pasitikėjimą, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 99.
13. Apie demokratiją, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 63.
14. Savam kieme pranašu nebūsi, *Mūsų kraštas*, Nr. 16.
15. Apie persitvarkymą partijoje, *Kelias*, 1989, Nr. 8.
16. Vietinių rinkimų belaukiant, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 103.
17. Rinkimų maratonas tęsiasi, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 103.
18. Įtikėjusių savo didybe pralaimėjimas, *Mūsų kraštas*, 1992, Nr. 35.
19. Kam tos aimanos, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2.
20. Kitų dievų beieškant, *Mūsų kraštas*, 1992, Nr. 54.
21. Prezidento rinkimams artėjant, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2.
22. Kviečiame pasirašyti, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr. 2.
23. Radviliškio rajono referendumo pareiškimas, *Mūsų kraštas*, 1993, Nr.2.
24. Kartūs kritikos žodžiai, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 13.
25. Kas – su Lietuva, su kuo – Lietuva, *Mūsų kraštas*, 1994 Nr. 76.
26. Kalbų pradžia ir pabaiga, *Mūsų kraštas*, 1991, Nr. 78.
27. Ko nepasakiau Sąjūdžio konferencijoje, *Mūsų kraštas*, 1992, Nr. 15.
28. Į liepsnojančią Baltijos kelią, *Mūsų kraštas*, 1991, Nr. 53.
29. Diena, kurią prisiminsime, *Mūsų kraštas*, 1991, Nr. 48.
30. Vėl valdžia keičiasi, *Mūsų kraštas*, 1994, Nr. 10.
31. Sąjūdis – atstumtųjų užtarėjas, *Mūsų kraštas*, 1994, Nr. 30.
32. Rinkimams artėjant, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 7.
33. Pareiškimas, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 15.
34. Savivaldybės Tarybos pirmoji sesija, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 10.
35. Deputatai renka rajono valdžią, *Mūsų kraštas*, 1990, Nr. 14.
36. Kryžiaus keliai, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 25.
37. Socialdemokratai Lietuvoje, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 27.
38. Premijos tikrai negausiu arba rinkiminė kova prasidėjo, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 24.

39. Lietuvos krikščionys demokratai susitiko su savanoriais, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 29.
40. Valstybės vadovai – padebesių politikos kūrėjai, *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 27.
41. Kas yra kas..., *Mūsų kraštas*, 1995, Nr. 28.

Literatūra

1. Laurinavičius Č, Sirutavičius V, „Sąjūdis provincijoje, *Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo iki kovo 11-osios“*, Vilnius, 2008.
2. Berenis V., Abiejų tautų paveldas ir modernių tautų likimas, *Kultūros barai*, 2010, Nr.2.
3. Kiekybinė ir kokybinė visuomenės raida 6-9- uoju dešimtmečiais, *Sąjūdis Lietuvos periferijoje*, Vilnius, 2009.
4. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988-1990 metais*, sudaryt. I. Vasinauskaitė, Vilnius, 1998.
5. *Lietuva 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, sudaryt. A. Anušauskas, J. Banionis, Č. Bauža, Vilnius, 2005;
6. *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988-1991 metais: kolektyvinė monografija*, Vilnius, 2000;
7. Gumuliauskas A., Politinės partijos, *Lietuvos istorija (1795-2009 m.)*, Šiauliai, 2010;
8. Konkurencinės partijų sistemos atgimimas: etapai ir formos, *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, sudaryt. A. Krupavičius, Kaunas, 1966;
9. Savivaldybės administracija, *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, sudaryt. A. Krupavičius, A. Lukošaitis, Kaunas, 2004.
10. Skirius J., Mahatma Gandis, *Istoriniai asmenys ir jų epocha*, Kaunas, 1997.
11. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Mažeikiuose 1988-1998 m., sudaryt. A. Poškus; *Sąjūdis Šiaulių rajone*, sudaryt. E. Verseckaitė, Šiauliai, 2008.

Santrauka
Politinio gyvenimo peripetijos Radviliškyje
1988-1995 m.

XX a. septintajame dešimtmetyje iš Sovietų Sąjungos į Lietuvą persimetė disidentinis judėjimas. Krašte ėmė steigtis nelegalios politinės bei žmogaus teisių gynimo organizacijos. Vidinės priežastys Nepriklausomybei atstatyti ne tik egzistavo visą okupacinį (1945-1990 m.) laikotarpį, bet nuolat stiprėjo. Dabar tereikėjo palankaus išorinio faktoriaus poveikio. Juo tapo Šaltojo karo pabaiga. Sudėtine šio išorinio faktoriaus dalimi galima laikyti prasidėjusią pertvarkos politiką Sovietų Sąjungoje.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, atvirai kalbėdamas apie komunistų valdžios ydas, jų pertvarkos sabotavimą, skelbė tautinės Lietuvos idėją. LPS rėmimo grupės Radviliškio rajone atstatinėjo paminklus, kėlė viešumon aplinkosaugines problemas. Sąjūdininkai įvairiose įstaigose bei žmonių kolektyvuose platino suvenerios Lietuvos idėją, smerkė šalies okupaciją, komunistų piktnaudžiavimą padėtimi. Pažymiu, jog Sąjūdžio veikla nenuėjo veltui. Lietuvos komunistų partija, Lietuvai atgavus Nepriklausomybę ir realią savivaldą suteikus taryboms, Radviliškyje neteko turėtų pozicijų. Taip atsitiko todėl, jog eiliniai gyventojai, nusivylę komunistų neveiklumu, privilegijuota padėtimi, solidarizavosi su Sąjūdžiu. Tačiau atgavus Nepriklausomybę, politinis gyventojų aktyvumas atslūgo. Žadėtos permainos tiek viešumo, tiek biurokratinio aparato mažinimo prasme netapo kūnu.

Po Nepriklausomybės atgavimo Lietuvos Sąjūdis veikė kaip visuomeninė – pilietinė organizacija, remianti dešiniąsias politines jėgas. Radviliškio rajone Sąjūdis tapo partijų kūrimosi epicentru. Tenka konstatuoti, jog LS veikla po mažu nunyko. Naujai susikūrusios partijos (Lietuvos socialdemokratų, Lietuvos krikščionių demokratų, Lietuvos liberalų sąjunga ir kt.) tiek idėjinėmis, tiek organizacinėmis iniciatyvomis nukonkuravo Sąjūdį. 1994 m. įvykęs Tėvynės Sąjungos skyriaus įkūrimas, kurio narių gretas papildė buvę sąjūdininkai, padėjo tašką Sąjūdžio veikloje. 1995 m. kovo 25 d. įvykę rinkimai į vietos savivaldą žymėjo naują politinio gyvenimo pradžią. Išsikristalizavusi daugiapartinė sistema sudarė didesnes rinkėjų atstovavimo bei pasirinkimo galimybes.

Summary

The peripeteias of political life in Radviliškis (1988-1995)

The dissident movement moved to Lithuania from the Soviet Union in the seventh decade of the 21st century. Illegal political organizations as well as organizations of human rights defence began to appear in the country. Inner reasons to restore Independence existed not only the whole occupation period (1945-1990) but they were constantly strengthening. At that moment the favourable influence of the external factor was necessary. The end of the Cold war became the external factor. It is possible to state that the eruption of the reconstruction politics in the Soviet Union was a composite part of this factor.

Reform Movement of Lithuania frankly speaking about vices of the communist authority, the sabotage of their reform announced the idea of national Lithuania. Maintenance groups of Reform Movement of Lithuania were rebuilding monuments in Radviliškis district and raising problems of the environment. Representatives of Reform Movement of Lithuania spread the idea of sovereign Lithuania in various institutions and people's collectives, condemned the occupation of the country and communists' jobbery. It should be noted that the activities of Reform Movement of Lithuania were beneficial. Communist party of Lithuania lost positions in Radviliškis when Lithuania regained Independence and the real autonomy was delivered to the boards. Ordinary citizens being out of conceit with communists' inactivity and their privileged position identified with Reform Movement of Lithuania. However, having regained Independence, political activity of citizens slowed down. The promised changes in the reduction of publicity and bureaucratic apparatus were not implemented.

After the restoration of Independence, Reform Movement of Lithuania was functioning as a social-civil organization supporting the right political forces. Reform Movement of Lithuania became the epicenter in Radviliškis district where parties were being established. It should be noted that the activities of Reform Movement of Lithuania were gradually weakening. New-established parties (Social Democratic Party of Lithuania, Christian Democratic Party of Lithuania, Liberal Union of Lithuania, etc.) outrivalled Reform Movement of Lithuania what concerns ideological and organizational initiatives. In 1994 the department of Homeland Union which marked the end of the activities of Reform Movement of Lithuania was established. Its members joined Homeland Union. The elections to the local self-government which took place on the 25th of March, 1995 marked the beginning of the new political life. The crystallized multiparty system formed greater opportunities of electors' representation and choice.

Santrumpos

LAT – Lietuvos Aukščiausioji Taryba.

LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis.

LKP – Lietuvos Komunistų Partija.

LKP CK – Lietuvos Komunistų Partijos Centrinis Komitetas.

LR – Lietuvos Respublika.

LLL – Lietuvos Laisvės Lyga.

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga.

LDT – Liaudies Deputatų Taryba.

LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis.

LS – Lietuvos Sąjūdis.

TS – Tėvynės Sąjunga.

LDDP – Lietuvos Demikratinė Darbo Partija.

LKD – Lietuvos Krikščionys Demokratai.

LLS – Lietuvos Liberalų Sąjunga.

LVP – Lietuvos Valstiečių Partija.

LSDP – Lietuvos Socialdemokratų Darbo Partija.

ŠAA – Šiaulių Apskrities Archyvas

RSA – Radviliškio Savivaldybės Archyvas

Priedai

Priedas 1.

Radviliškio miesto bei apylinkės gyventojų iškeltų kandidatų sąrašas į tuometinę Aukščiausiąją Tarybą:

1. Julius Jasaitis – rajono Liaudies teismo teisėjas. Iškėlė kandidatūrą LPS rajono taryba ir Remonto bei techninio aptarnavimo įmonės darbo kolektyvas;
2. Gražvydas Kazakevičius – Tyrulių pagrindinės mokyklos direktoriaus pavaduotojas auklėjamajam darbui. Iškėlė kandidatūrą Komjaunimo rajono komiteto plenumas;
3. Vladas Bartkus – miesto šiliminių tinklų meistras. Iškėlė kandidatūrą Žaliųjų klubo koordinacinę tarybą;
4. Kotas Arvydas Leščinskas – Vilniaus universiteto valdymo ir tarptautinių ekonominių santykių katedros docentas. Kandidatūrą iškėlė miesto ir apylinkės gyventojų susirinkimas;
5. Viktoras Karmonas – III vidurinės mokyklos fizikos mokytojas. Kandidatūrą Švietimo ir mokslo darbuotojų profsąjungos rajono komiteto plenumas;
6. Algimantas Galminas – LTSR valstybės saugumo komiteto rajono poskyrio viršininkas. Kandidatūrą iškėlė Žalgirio draugijos rajono tarybos plenumas;
7. Sergejus Bryžachinas – LKP rajono komiteto antrasis sekretorius. Kandidatūrą iškėlė rajono moterų taryba;
8. Arija Leokadija Česnulevičienė – rajono laikraščio „Mūsų kraštas“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja. Kandidatūrą iškėlė rajono moterų taryba;
9. Zenonas Gedvilas – Sidabravo vidurinės mokyklos direktorius. Kandidatūrą iškėlė Švietimo ir mokslo darbuotojų profsąjungos rajono komiteto plenumas;
10. Kęstutis Rimkus – Pociūnėlių kolūkio pirmininkas. Kandidatūrą iškėlė Skėmių apylinkės gyventojų susirinkimas;
11. Antanas Kairys – Lietuvos gyvulininkystės ir veterinarijos mokslinio instituto direktorius. Kandidatūrą iškėlė Blaivybės draugijos rajono taryba;
12. Edvardas Šiugžda – Kauno Didžiojo universiteto referentas. Kandidatūrą iškėlė Šeduvos gyventojų susirinkimas ir LPS Radviliškio rajono taryba;
13. Antanas Stančikas – Radviliškio centrinės ligoninės gydytojas. Kandidatūrą iškėlė LPS radviliškio rajono ir Žaliųjų klubo koordinacinę tarybą;
14. Antanas Zibolis – Žemės ūkio valdybos viršininkas. Kandidatūrą iškėlė Žemės ūkio darbuotojų profsąjungos įgaliotinių ir Žalgirio draugijos taryba.

Radviliškio Sąjūdžio iniciatyvinės grupės, įsikūrusios 1988 m. rugpjūčio mėn. 21 d., nariai:

1. Genovaitė Bagdonienė
2. Virginijus Baukys
3. Jonas Buškus
4. Kazimieras Černiauskas
5. Linas Jučas
6. Petras Kasčionis
7. Pranė Kazlauskaitė
8. Kęstutis Pakštas
9. Antanas Stančikas
10. Lionginas Vaičiulionis
11. Kęstutis Volkus
12. Skirma Žiaunytė
13. Bronislovas Antanaitis
14. Emilija Bralinskienė
15. Vytautas Butvilas
16. Vytautas Gučas
17. Vanda Račkauskienė
18. Vytautas Račkauskas
19. Kęstutis Pilipavičius
20. Marija Sėlenienė
21. Izolina Staniulienė

1989 m. Radviliškio r. Sąjūdžio tarybos nariai ir jų kuruojamos veiklos sritys:

1. Genovaitė Bagdonienė – mokytoja, atsakinga už kalbos kultūrą;
2. Kęstutis Baravykas – kultūros darbuotojas, atsakingas už kultūrinius renginius;
3. Virginijus Baukys – dailininkas, atsakingas už reklamą ir viešuosius ryšius;
4. Zita Bučinskaitė – Vyriausiosios rinkimų komisijos sekretorė, atsakinga už veiklos LPS koordinavimą rajone;
5. Jonas Buškus – pensininkas, atsakingas už tarybos išdą;
6. Vytautas Butvilas – teisininkas;
7. Kazimieras Černiauskas – mokytojas;
8. Algirdas Kamantauskas – darbininkas;
9. Petras Kasčionis
10. Pranė Kazlauskaitė
10. Valentinas Mazurevičius

11. Antanas Mikelis – žurnalistas, atsakingas už viešuosius ryšius;
12. Kęstutis Pakštas – mokytojas, atsakingas už LPS veilos koordinavimą rajone;
13. Virginijus Palionis – inžinierius;
14. Antanas Stančikas – gydytojas, atsakingas už LSP koordinavimą rajone, LPS Seimo narys. LPS tarybos pirmininkas;
15. Lionginas Vaičiulionis – dvasininkas, atsakingas už sąžinės laisvę;
16. Kęstutis Volkus – bitininkas;
17. Skirma Žiaunytė – mokytoja, atsakinga už LPS veilos koordinavimą rajone;
18. Julius Jasaitis – teisėjas, atsakingas už teisės ir valstybingumo klausimų propagavimą.

1990 m. į Radviliškio liaudies deputatų tarybą išrinkti 56 nariai:

1. Kęstutis Zinys	33. Vytautas Matuzas
2. Petras Pašinskas	34. Sergejus Bryžachinas
3. Virginijus Chlebauskas	35. Kęstutis Šukys
4. Petras Kasčionis	36. Antanas Stančikas
5. Juozas Burnys	37. Jonas Dvieilis
6. Vitolis Januševičius	38. Jurgis Chlevickis
7. Eimutis Zigmantas Bieliūnas	39. Vytautas Vaicekasukas
8. Audronė Česienė	40. Jonas Majeris
9. Balys Notkus	41. Jonas Grybauskas
10. Vincas Petrauskas	42. Jonas Gaižauskas
11. Algirdas Vaičiūnas	43. Vytautas Petras
12. Edminda Adomavičius	44. Kęstutis Pakštas
13. Rimantas Bičkus	45. Ignas Žilys
14. Ramutė Marija Chlevickienė	46. Vytautas Butvilas
15. Vaclovas Bagdonas	47. Apolonas Vaikslu
16. Jonas Vytautas Drazdauskas	48. Zigmantas Ančerevičius
17. Feliksas Navickas	49. Vytautas Blotnys
18. Juozapa Mikutis	50. Juozas Blažys
19. Rolandas Kazimieras Sikorskis	51. Adolfas Šniaukšta
20. Petras Stonys	52. Vytautas Kaveckis
21. Aloyzas Augustinavičius	53. Petras Barbaraušas
22. Vytautas Simelis	54. Algimantas Valys
23. Raimundas Čegys	55. Romas Kalvaitis
24. Juozas eismontas	56. Kęstutis Andrijauskas
25. Kazimieras Augulis	

26. Vytautas Šiošė
27. Kęstutis Lanauskas
28. Vytautas Juozapaitis
29. Antanas Pauliukas
30. Valentinas Paliūnis
31. Vytautas Mikalauskas
32. Juozas Žiaunys

1995 m. į Radviliškio rajono tarybą išrinkti 27 nariai:

1. Nijolė Vagonienė	25. Juozas Glinskis
2. Stanislava Vanda Danisevičienė	26. Elena Slabokienė
3. Vytautas Simelis	27. Antanas Čepanonis iki 1995 m. gegužės 24 d.
(nuo 1995 – 04-24 Teodoras Narbutis)
4. Marija Bakovienė	
5. Nijolė Gedgaudienė	
6. Mindaugas Briedis iki 1996 m. gruodžio 9 d.
(nuo 1996-12-09 Bronius Romualdas Treinys)	
7. Vidmantas Kutra	
8. Jonas Indrušiūnas	
9. Violeta Razmaitė	
10. Antanas Stančikas.	
11. Danguolė Kablytė	
12. Aloyzas Juodis	
13. Valentinas Paliūnis	
14. Kęstutis Andrijauskas	
15. Jonas Žėkas	
16. Kęstutis Volkus	
17. Algimantas Ruseckas	
18. Jurgis Gelumbauskas	
19. Alvydas Valiukas	
20. Antanas Zibolis	
21. Petras Vedeckas	
22. Jonas Bosas iki 1995 m. gegužės 24 d.
(nuo 1995-05-24 Zigmas Čelkevičius)	
23. Edmundas Adomavičius	
24. Jonas Povilaitis	

